

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
FAKULTA PEDAGOGICKÁ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2001

JANA PECHANCOVÁ

TU v Liberci, FAKULTA PEDAGOGICKÁ

461 17 LIBEREC 1, Hálkova 6

Tel.: 048/535 2515

Fax: 048/ 535 2332

Katedra: NÁRODNÍ ŠKOLY

Obor: UČITELSTVÍ PRO 1. STUPEŇ ZÁKLADNÍ ŠKOLY

JOSEF LUKEŠ, učitel – spisovatel

(Josef Lukeš, the Teacher – the Writer)

Autor: Jana Pechancová

Adresa: Na Žižkově 112,

463 43 Český Dub

Podpis: *Jana Pechancová*

Vedoucí práce: PhDr. Daniela Golková

Počet	stran	příloh
	116	34

TU v Liberci, FAKULTA PEDAGOGICKÁ

461 17 LIBEREC 1, Hálkova 6

Tel.: 048/535 2515

Fax: 048/535 2332

Katedra: NÁRODNÍ ŠKOLY

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(pro magisterský studijní program)

pro (diplomant) Jana PECHANCOVÁ
adresa: Na Žižkově 112, 463 43 Český Dub
obor (kombinace): Učitelství pro 1. stupeň základní školy
Název DP: Josef Lukeš, učitel – spisovatel
Název DP v angličtině: Josef Lukeš, the Teacher – the Writer
Vedoucí práce: PhDr. Daniela Golková
Konzultant:
Termín odevzdání: 25. 4. 2001

Pozn. Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 25. 4. 2000

děkan

vedoucí katedry

Převzal (diplomant):

Datum:

Podpis:

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

Univerzitní knihovna

Voroněžská 1329, Liberec 1

PSČ 461 17

1145/02 P

KPV / NS
118 s., 34 s.

Cíl práce:

Diplomová práce si klade za cíl podat komplexní obraz osobnosti Josefa Lukeše. Zabývá se jeho vlastní tvorbou a spoluprací s Františkem Kožíkem. Souběžně chce zachytit pohled na jeho pozoruhodně všestrannou pedagogickou činnost, jež svým dosahem ovlivňovala i širokou veřejnost.

Osnova práce:

- I. ÚVOD
 - 1. Učitelé – spisovatelé
- II. JOSEF LUKEŠ
 - 1. Život
 - 2. Pedagogická činnost
 - 3. Literární tvorba
- III. ZÁVĚR
 - 1. Učitel - spisovatel

Doporučená literatura:

- Čáp, J.: Psychologie výchovy a vyučování. UK, Praha 1993.
- Grepl, M. a kol.: Příruční mluvnice češtiny. Lidové noviny, Praha 1996.
- Chaloupka, O.: Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež. Albatros, Praha 1985.
- Chaloupka, O. – Voráček, J.: Kontury české literatury pro děti a mládež. Albatros, Praha 1984.
- Kožík, F. – Lukeš, J.: Finále. SNDK, Praha 1964.
- Kožík, F. – Lukeš, J.: Neviditelný. SNDK, Praha 1967.
- Kožík, F. – Lukeš, J.: Vzpomínky. ORBIS, Praha 1995.
- Kožík, F. – Lukeš, J.: Zákon věrných strážců. SNDK, Praha 1961.
- Lukeš, J.: Vážný i veselý průvodce po kraji Karolíny Světlé. DOMUS, Liberec 1991.
- Lukeš, J.: Život samý malér. Josef Lukeš, Mnichovo Hradiště 1999.
- Lukeš, J.: Povídky z malého království. ČESKÝ ZÁPAS, Praha 1986-1988.
- Tvrzník, J. (red.): Náš Ještěd. Kruh přátel Muzea Karolíny Světlé v Českém Dubě, Liberec 1969.
- Veškeré články a recenze v tisku týkající se Josefa Lukeše.

PROHLÁŠENÍ O PŮVODNOSTI PRÁCE

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

Liberec, dne 27. října 2001

Podpis: *Jana Běhanová*

PROHLÁŠENÍ K VYUŽÍVÁNÍ VÝSLEDKŮ

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 o právu autorském, zejména § 60 (školní dílo) a § 35 (o nevýdělečném užití díla k vnitřní potřebě školy).

Beru na vědomí, že TUL má právo na uzavření licenční smlouvy o užití mé práce, a prohlašuji, že **souhlasím** s případným užitím mé práce (prodej, zapůjčení apod.).

Jsem si vědoma toho, že užít své diplomové práce či poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem TUL, která má právo ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů vynaložených univerzitou na vytvoření díla (až do jejich skutečné výše).

Liberec, dne 27. října 2001

Podpis: *Jana Běhanová*

PODĚKOVÁNÍ

Velmi děkuji Josefu Lukešovi za poskytnuté informace, materiály, přízeň a všechen ochotně věnovaný čas.

Dále děkuji PhDr. Daniele Golkové za podnětné rady a připomínky.

Závěrečné díky patří za trpělivost mé rodině, dcerám Sáře a Elišce, a především mému manželovi, který mě podporoval a dodával mi potřebnou sílu.

ANOTACE:

JOSEF LUKEŠ, učitel - spisovatel

Diplomová práce představuje současného českého učitele a spisovatele Josefa Lukeše. Jednotlivé části seznamují s jeho životem, neobvyklou pedagogickou činností a literární tvorbou, která byla zvláště v literatuře určené dětem a mládeži úzce spjata se spisovatelem Františkem Kožíkem.

SUMMARY:

JOSEF LUKEŠ, the Teacher – the Writer

Thesis represents Czech contemporary teacher and writer Josef Lukeš. Detailed parts acquaint us with his life, extraordinary pedagogical and educational activities as well as literary activities. He concentrated mainly on books for children and teenagers and closely co-operated with well known writer František Kožík.

ZUSAMENFASSUNG:

JOSEF LUKEŠ, der Lehrer – der Schriftsteller

Die Diplomarbeit darstellt unsere gegenwärtige Lehrer und Schriftsteller Josef Lukeš. Die einzelne Teile bekanntmachen uns mit seinem Leben, ungewöhnlicher pädagogischer Tätigkeit und mit seiner literarischer Schöpfung, die ist besonders in der Literatur für die Kinder und die Jugend mit dem Schriftsteller František Kožík eng verbindet.

SEZNAM PŘÍLOH

- č. 1a – Maminka Josefa Lukeše se svým prvorozeným synem.
- č. 1b – Pětiletý Josef Lukeš se svým bratrem Františkem.
- č. 1c – Fotografie ze studentských let.
- č. 2a – Josef Lukeš se svou manželkou Annou a rozrůstající se rodinou po válce.
- č. 2b – Nový učitel Josef Lukeš v Podještědí.
- č. 2c – František Kožík v Nechálově v roce 1957 po zhlédnutí své další divadelní hry „Zelená princezna“, kterou napsal pro zdejší děti.
- č. 3a – Fotografie Josefa Lukeše z poloviny šedesátých let.
- č. 3b – Josef Lukeš průvodcem po Podještědí.
- č. 3c – Josef Lukeš s manželkou při oslavě svých 70. narozenin.
- č. 4 – Fotografie Hany Proškové v její pracovně, kde ji děti vyzvaly, aby jim ukázala, jak píše své knihy.
- č. 5 – Dopis Hany Proškové.
- č. 6 – Fotografie J. V. Plevy s věnováním.
- č. 7a – Fotografie J. V. Plevy s Jaromírem Tomečkem.
- č. 7b – Fotografie Jaromíra Tomečka s věnováním.
- č. 8a – Fotografie Heleny Šmahelové z besedy v Českém Dubě.
- č. 8b – Série fotografií z návštěvy žáků u Heleny Šmahelové.
- č. 9 – Fotografie Františka Běhounka.
- č. 10a – Novoroční přání Jana Mareše.
- č. 10b – Fotografie Ludvíka Aškenazyho.
- č. 11 – Dopis Ludvíka Aškenazyho.
- č. 12 – Fotografie Václava Čtvrtka s věnováním.
- č. 13a – Fotografie Eduarda Petišky.
- č. 13b – Pohlednice Eduarda Petišky AutoRstopu.
- č. 14 – Dopis Marie Majerové.
- č. 15a – Fotografie Marie Majerové z besedy v Českém Dubě.
- č. 15b – Václav Kaplický s manželkou v českodubské škole.

- č. 16 – Dopis Milady Zhořové jako odpověď za předčasně zemřelého Antonína Zhoře.
- č. 17 – Dopis Jaroslava Seiferta ze dne 8. 2. 1966.
- č. 18 – Fotografie Zdeňky Bezděkové z besedy v Českém Dubě.
- č. 19a– Dopis Heleny Šmahelové.
- č. 19b– Pohlednice od Jana Mareše.
- č. 20 – Část dopisu Josefa Lukeše Františku Kožíkovi.
- č. 21a– Dopis Josefa Lukeše třídě 1.A.
- č. 21b– Dopis Josefa Lukeše třídě 1.A.
- č. 22a– Část dopisu (reakce na dotazník) bývalé žáčky Josefa Lukeše.
- č. 22b– Část dopisu (reakce na dotazník) bývalého žáka Josefa Lukeše.
- č. 23 – Část dopisu Františka Kožíka ze dne 7. 2. 1959.
- č. 24 – Dopis Františka Kožíka ze dne 8. 7. 1959.
- č. 25 – Dopis Františka Kožíka ze dne 27. 7. 1959.
- č. 26 – Dopis Františka Kožíka ze dne 26. 10. 1959.
- č. 27a– Ilustrace Milady Marešové z knihy „Zákon věrných strážců“ (Romega, nechálovská škola).
- č. 27b– Část dopisu Františka Kožíka ze dne 22. 11. 1959.
- č. 28 – Recenze M. Bastla.
- č. 29 – Kožíkovy úpravy scénáře k televizní hře „Finále“.
- č. 30 – Reakce Františka Kožíka na odvysílanou televizní hru „Finále“.
- č. 31 – Jeden z článků, který za Františka Kožíka napsal Josef Lukeš.
- č. 32a– Fotografie Josefa Lukeše na jedné z besed s Františkem Kožíkem.
- č. 32b– Fotografie Františka Kožíka, majitelky knihkupectví v Českém Dubě a Josefa Lukeše (30. 5. 1996).
- č. 33a– Fotografie Josefa Lukeše a Františka Kožíka s manželkou při autogramiádě v českodubském knihkupectví.
- č. 33b– Fotografie Františka Kožíka, který u psacího stolu Josefa Lukeše podepisuje své knihy „Vzpomínky“.
- č. 33c– Fotografie Josefa Lukeše u hrobu Františka Kožíka.
- č. 34 – Dopis Františka Křelíny ze dne 3. 12. 1968.

OBSAH:

I. ÚVOD

1. UČITELÉ – SPISOVATELÉ	11
---------------------------------------	-----------

II. JOSEF LUKEŠ

1. ŽIVOT	15
1. 1. Předkové – rodina	15
1. 2. Student a začínající učitel	16
1. 3. Dělník v Poldině huti	18
1. 4. Návrat k učitelství	19
1. 5. 50. léta a seznámení s Františkem Kožíkem	21
1. 6. Postavení mimo učitelskou službu	22
1. 7. Návrat do školství	23
1. 8. Učitelem ve Světlé pod Ještědem	24
1. 9. Aktivní v důchodu	26
2. PEDAGOGICKÁ ČINNOST	28
2. 1. Podstata pedagogického působení Josefa Lukeše	28
2. 1. 1. Charakteristické rysy jeho pedagogické výchovy	29
2. 1. 2. Výchovné působení na veřejnost	33
2. 2. AutoRstop	34
2. 2. 1. Začátky AutoRstopu	34
2. 2. 2. Ankety AutoRstopu	36
2. 2. 3. Co všechno vzešlo z literárního kroužku	43
2. 3. Další pedagogická činnost Josefa Lukeše	46
2. 3. 1. Osobní seznámení s Josefem Lukešem	46
2. 3. 2. „Pan učitel“ ve třídě 1. A	47
2. 3. 3. Vyjádření bývalých žáků o svém učiteli	48
3. LITERÁRNÍ TVORBA	51
3. 1. Dílo Josefa Lukeše do poloviny 50. let	51
3. 1. 1. Počátky literární tvorby	51
3. 1. 2. Na Kúbecku a v ingotárně	52
3. 2. Spolupráce s Františkem Kožíkem	53
3. 2. 1. Přátelská pomoc Františka Kožíka	53
3. 2. 2. První společná práce	54
3. 2. 3. Zákon věrných strážců	57
3. 2. 4. Finále	65
3. 2. 5. Neviditelný	72
3. 2. 6. Černá ovce	78
3. 2. 7. Zhodnocení jejich spolupráce	81
3. 3. Josef Lukeš – samostatný spisovatel	86
3. 3. 1. Sborník Náš Ještěd	86
3. 3. 2. Naučná pásma Vitáme vás v Podještědí a V našich horách	89
3. 3. 3. Malé království boží	91
3. 3. 4. Vážný i veselý průvodce po kraji Karoliny Světlé	93
3. 3. 5. Videokazeta Českosudsko, podivuhodný ostrůvek pod Ještědem	96
3. 3. 6. Život samý malér	97

III. ZÁVĚR

1. UČITEL A SPISOVATEL	103
-------------------------------------	------------

Bibliografické dílo Josefa Lukeše	109
Scénáře	109
Časopisecké stati a články Josefa Lukeše	110
Články o Josefu Lukešovi	115
Použitá literatura	116
Použité články a recenze	117
Přílohy	118

I. ÚVOD

1. UČITELÉ - SPISOVATELÉ

Kdybychom měli vyjádřit podíl a zásluhy učitelů na vývoji dětského písemnictví, byla by to práce svým rozsahem nezměřitelná. Učitelé byli první, kteří pochopili, jaká nesmírná síla, jaké nevyčerpatelné možnosti jsou skryty v umělecké literatuře a v umění vůbec. Byli to oni, kteří si uvědomili význam umění pro dítě a po staletí především oni hledali cesty dítěte k umění a cesty umění k dítěti.

To, že mladý čtenář přijímal knihu především z rukou učitelových, bylo nadmíru přínosné. (Mohli bychom říci, že učitel by měl mít teoreticky vždy nejblíže k literatuře pro děti a mládež. Zná dobře dětskou mentalitu a zároveň může lehce vystopovat i oblasti, které mladé čtenáře zajímají, jsou pro ně lákavé a ke kterým je zapotřebí dětem něco říci.)

S povoláním učitele však často vstupoval do jejich tvorby nežádoucí element - příliš velký důraz na výchovné působení. (Tento problém se však týká nejen spisovatelů – učitelů.) Přehnaně zdůrazněný pedagogicko-naučný cíl snižoval uměleckou hodnotu díla. Umění násilně zdeformované do jakési výchovné pomůcky, podřízené pedagogickým metodám, ztrácelo nejen svou sílu, ale bylo dokonce schopno samu ideu tím popřít.

Neúplným zobrazením pravdy nebo odhalením jen polopravdy za účelem kladného ovlivnění čtenáře ubíralo dílu na jeho živosti, postavy se stávaly vykonstruovanými a čtenář rozpoznával svět knižní, se kterým nemohl dost dobře ztotožnit své pravé zkušenosti. Tento problém se objevuje nejzřetelněji v padesátých letech, kdy se autoři snažili literaturou čtenáři pomoci otevřít ten „správný“ rozhled a pohled na věc. Jako příklad bychom mohli uvést postavy učitelů, které se objevovaly jako vzorové osobnosti bez chyb z obavy, aby snad nepodkopávaly autoritu skutečným pedagogům na školách. Čtenář však tohoto učitele vnímal jen jako postavu, která má moc zadávat úkoly, dávat známky a

poznámky, ale vnitřní nebo soukromý učitelův život s problémy, které jeho povolání nezbytně přináší, mu nebylo dopřáno poznat.

Literatura pro děti a mládež tedy jistě nepatří mezi nejlehčí žánry, jak by se mohlo zdát. K napsání dobré knihy nestačí jen vzpomínky a opora v prožité skutečnosti. Je bezpodmínečně nutné znát chování a projevy dětí, jejich mocnou obraznost, která lehce přetváří reálno, zživotňuje neživé, svět zvířecí transformuje do světa lidského a pod. Autor musí dobře znát psychologii dítěte, vědět například, kdy a v jaké situaci dítě chápe humorné momenty. Současně kniha musí být ztvárněna umělecky a s vhodným mravním zaměřením, ale vždy do té míry, aby nepůsobila jen mravokárně nebo didakticky, ale aby čtenář v pravý okamžik pochopil nebo zatoužil pod silným citovým prožitkem vydat se sám na „dobrou“ životní cestu.

Předobraz učitele – spisovatele můžeme nalézt už v J. A. Komenském, který první pochopil nutnost hovořit s dítětem formou jemu dostupnou. Nikoli náhodou jeho „Orbis pictus“ byl v 18. století po bibli nejvydávanější a nejčtenější knihou. Komenský jako učitel usiloval o to, aby kniha čtenáře oslovila, aby k ní získal vztah a otevřely se tak dveře nejen k poznání věcí a jejich zákonitostí, ale aby se nenásilnou cestou dalo na dítě i výchovně působit.

Po J. A. Komenském tu bylo mnoho dalších spisovatelů, kteří vzešli z řad učitelů a podobně jako on i oni tuto nad jiné závažnou problematiku také chápali. Mezi nimi můžeme víceméně namátkou jmenovat Karla Václava Raise, který usiloval (podobně jako J. V. Sládek) hlavně o zumělečtění literatury pro mládež a její oproštění od přehnaných či povrchních mravně výchovných tendencí, Josefa Kožiška, který své znalosti teorie pedagogiky a psychologie, i svůj učitelský zápal realizoval v umělecké i odborné práci (hlavně v čítankách) a jako zkušený pedagog psal pro děti působivou poezii a prózu, Eduarda Štorcha, jehož knížky o dávných dobách naší vlasti vynikají strhujícím dějem a vypravěčským umem, a přitom nezůstávají nic dlužny vzdělávacím a výchovným cílům, Josefa Věromíra Plevu, který se snažil o nezidealizované, reálné zachycení života dítěte, aby hlavní hrdina příběhu byl čtenáři blízký i svými všedními a sociálními problémy, Františka Křelinu, který dokázal svůj těžký jazyk ve spisech pro

mládež zpřístupnit i dětským čtenářům (např. „Z bukového dřeva“ nebo „Můj otec kapitán“), Františka Flose, který dokázal okouzlit zejména románky z dalekých krajů (např. dosud oblíbenými „Lovci orchidejí“), Bohumila Říhu aj. Z mladších autorů můžeme uvést například Stanislava Rudolfa, jehož díla jsou poutavá hlavně pro atraktivní témata, vyjadřující se k aktuálním problémům mladých čtenářů, Zdeňka Svěráka, který si získává přízeň čtenářů vtipem a milým podáním.

Učitelů – spisovatelů bychom našli ve „Slovníku českých spisovatelů“ mnohem více. I když podněty k jejich literární tvorbě byly různorodé, a doba, v níž tvořili, často diametrálně rozdílná, v tom podstatném byli zajedno: náplň jejich knížek pro mládež pramenila z touhy pravdivě pochopit citlivou duši dítěte a s láskou ji zachytit.

Do tohoto zdaleka neúplného výčtu učitelů - spisovatelů patří i osobnost, s níž dosud není široká veřejnost dostatečně obeznámena a kterou bychom těžko hledali v seznamech známých autorů. Svou práci jsem se rozhodla věnovat panu učiteli Josefu Lukešovi, který mě svým životním postojem a charakterovými rysy hluboce oslovil. Proto jsem se snažila o zachycení skutečně komplexního obrazu jeho osobnosti. Postupně můžeme nahlédnout do celého běhu jeho života, seznámit se s prvopočátky jeho učitelství a spisovatelství, obeznámit se v podstatných bodech s celou šíří jeho pedagogické a literární činnosti.

Svou velkou autoritou Josef Lukeš silně působil na žáky i na veřejnost, svou činností mnohokrát přesáhl rámec povinností obyčejného učitele. Bylo by tudíž škoda, kdyby se na tohoto výjimečného člověka zapomnělo. Ve svém životě vykonal obrovskou práci jak v literatuře, tak pro literaturu.

Josef Lukeš si totiž dobře uvědomoval, jak k citovému a mravnímu rozvoji mládeže slouží a nezastupitelně napomáhá právě literatura. Nebyl tedy jen tím, kdo literaturu tvořil, ale především k ní žáky vedl. Proto ve své práci věnuje pozornost jeho ojedinělému literárnímu kroužku zvanému AutoRstop a dále jeho nestandardním pedagogickým metodám.

Postupně procházím celou jeho literární tvorbou a snažím se utvořit její ucelený obraz, včetně seznamu jeho publikační činnosti. Zvláštní kapitola se

zabývá jeho spoluprací se spisovatelem a důvěrným přítelem Františkem Kožíkem. Chci vystopovat, zda byl Josef Lukeš jen poradcem, či rovnocenným spoluautorem některých děl Františka Kožíka.

Dílo Josefa Lukeše zatím nebylo souhrnně zachyceno ani zhodnoceno. Patří totiž k autorům, kteří pracovali skrytě. Jeho jméno nemohlo být z politických důvodů příliš zviditelňováno, proto bylo uváděno spíše jen pod čarou jako jméno spolupracovníka nebo nebylo uvedeno vůbec. Snad má práce poukázat na výjimečnou činnost jednoho pozoruhodného učitele a spisovatele, který bez velké slávy a bez pomníků zanechává za sebou neopomenutelné dílo.

II. JOSEF LUKEŠ

1. ŽIVOT

1. 1. PŘEDKOVÉ – RODINA

Josef Lukeš se narodil 6. března 1917 v Jičíně jako třetí dítě lakýrnickému mistru Františku Lukešovi a Anně Lukešové, rozené Knobové. Jeho životní osudy byly ovlivněny silnou vírou v Boha a dvěma osobami, díky nimž se stal učitelem – spisovatelem. Byla to především maminka, kterou už od dětství naplňovala nejen láska a úcta k učitelům, ale i vlastní velká touha po učitelské profesi. Vlohy k tomuto povolání nesporně měla, ale doba nepřála tomu, aby se dívka z chudé rodiny mohla vydat na učitelskou dráhu. Byť nadějná premiantka třídy, musela chtě nechtě jít sloužit. Její nesplněný sen ovlivnil život Josefa Lukeše ještě dříve, než se stačil narodit. Maminka (**příloha č. 1a**) se totiž předem neochvějně rozhodla, že když nemůže být učitelkou ona, bude učitelem alespoň její prvorozený syn. Své velké přání později velmi promyšleně a citlivě uskutečňovala. Josef Lukeš k tomu dodává: „*Nedala se odradit mým nevalným prospěchem a s trojkami mě dotlačila na jičínskou reálku, pak na Raisův státní učitelský ústav v Jičíně, který jsem k její radosti zdárně ukončil.*“ (Lukeš, Život samý malér, 1999, s. 29/I.) Takto bychom mohli začít s představováním Josefa Lukeše – učitele.

Druhou důležitou postavou, která v počátcích ovlivnila jeho život a odhalila kouzlo psaní, byl strýc Jan Knob. Ten byl nejmladší ze sedmi sourozenců Knobových, a proto věkový rozdíl mezi ním a Josefem Lukešem činil jen několik let. Jan Knob byl všestranně nadaný. Ovládal několik řečí, hrál na řadu nástrojů, byl výborným matematikem a učitelský ústav vystudoval s vyznamenáním. Všechny tyto obdivuhodné schopnosti Josef Lukeš bedlivě sledoval, a tak se Jan Knob pro ne příliš úspěšného žáčka stával nedostižným vzorem.

Pro Josefa Lukeše byl jeho strýc člověkem blízkým nejen věkem, ale i určitými povahovými rysy. Byli si podobní citlivým vnímáním, soucitem s potřebnými, ochotou vždy podat pomocnou ruku. Pro oba byl charakteristický neklid, roztržitost, snívá

povaha i nutkání k neustálé činnosti, která jim pomáhala uskutečňovat své sny. (Kupříkladu Jan Knob se svým přítelem Františkem Křelinou a Josefem Knapem založili edici Sever a východ, v níž také vycházely jejich první romány.) Oba se pohybovali mezi známými osobnostmi naší kultury. „*Díky jemu mi bylo například dopřáno sledovat, jak poloslepý strýčkův kamarád Jaroslav Ježek, tehdy čerstvý absolvent pražské konzervatoře, nejistou rukou zaplňuje notovou osnovu rodící se skladby, i seznámit se s Jendovými literárními druhy Josefem Knapem, Františkem Křelinou, Václavem Prokúpkem, Janem Čarkem, Václavem Renčem, Zdeňkem Kalistou – s tím zejména za jeho válečného pobytu v Loučkách Sekyrkových. Nesmírně cenné byly pro mne literární dýchánky v Jendově turnovské vile, jichž se zúčastňoval i Arne Novák, A. C. Nor a Vlastimil Rada, ilustrátor Jendova románu „Kámen ze všech nejkrásnější“, říká v rozhovoru Josef Lukeš.*

Velice blízký vztah měl také ke svému mladšímu bratru Františkovi. **(Příloha č. 1b.)** Oslňovala jej jeho dobrodružná povaha a oběma byl společný osudový smysl pro spravedlnost. Každý ji však chápal jiným způsobem. Karel Dyk, Františkův nerozlučný kamarád z dětství, Josefa Lukeše po čase hodnotí takto: „*Tys hledal spravedlnost v odpuštění a službě. My zase plní spravedlivého hněvu sahali po pomstě....Tys nebyl špatnej, ale docela jinej než my. Chyběla ti odvaha a romantismus, nám zase morální cit, v tom jsme byli vedle tebe úplné nuly.*“ (Lukeš, Život samý malér, 1999, s. 60/I.) Toto svědectví je možná také i přibližnou charakteristikou malého hochy a mladíka, který ve své době působil spíše klidným, trochu i ustrašeným dojmem. Byl poslušný a jen velmi nerad by někomu ublížil. Svou mírnou povahou se Josef Lukeš spíše podobal matce. Zdedil po ní i lásku k literatuře, ke knihám, ke všemu krásnému. O tom pak dlouze dokázal snít, a jak říká, i domýšlet do fantastických a šťastných konců.

1. 2. STUDENT A ZAČÍNÁJÍCÍ UČITEL

Se studentskými lety jako by více rozpínal křídla a nebojácně se dral kupředu. Zvlášť ve věci víry hájil z celého srdce učení Ježíše Krista. Ale stejně jako v pozdějších

letech ne vždy byl pochopen. V tomto směru mu nepomohla ani jeho proslulá výřečnost. Jako student, díky přesvědčivému projevu a nezkrotné fantazii, dokázal „umluvit“ mnohé profesory, a i když nebyli přesvědčeni o dostatečných znalostech studenta, jeho překvapující projev je tak zaujal, že jej nakonec přece jenom ohodnotili jinou známkou, nežli měli původně v úmyslu. Studia na učitelském ústavu úspěšně ukončil v roce 1937.

(Příloha č. 1c.)

Jeho první učitelské působiště bylo v Hlinsku v Čechách, kde téhož roku začal učit jako pomocný učitel československého náboženství. V té době bydlel na hlinecké faře s farářem Václavem Šustrem. *„Díky jeho trpělivosti jsem se postupně zbavoval názorové povrchnosti a študáckého fanfarónství. Dlouho jsem vlivu svého nadřizeného vzdoroval, než jsem pochopil, že podlehnout mu bude pro mne znamenat jedno z největších vítězství života. Mé znalosti, zásady, a zejména náboženská víra nabývaly jiných dimenzí a hloubky. Václav Šustr zůstal mým duchovním otcem po celý život.“* (Lukeš, 1999, Život samý malér, s. 28/II.)

V těžké době na podzim roku 1938 nastoupil Josef Lukeš vojenskou službu. *„Obtěžkán kufríkem s výbavou pro nováčky a s hrdým vědomím závažnosti tohoto kroku v kritickém údobí ohrožení republiky jsem ohlásil svůj příchod prvnímu důstojníkovi, kterého jsem na kasárenském dvoře potkal. Stejně tak učinila i další skupinka budoucích obránců vlasti.“* „Nemůžeme vás potřebovat, hoši,“ zněla odpověď. „Válka je na spadnutí, a vy nemáte ani základní výcvik. Jděte klidně domů, my vás zavoláme později.“ (Ze zatím neuveřejněného rukopisu Josefa Lukeše „Stáří kvete už jen vzpomínkami“.)

Josef Lukeš znovu narukoval po pěti měsících, 1. března 1939. V brněnských kasárnách byl odhodlán, jako tehdy všichni branci v napjaté chvíli před obsazením, třeba i padnout za vlast. „...V duchu jsem se už rozloučil s rodiči a sourozenci, kupodivu bez jakéhokoli náporu sentimentality. Zjitřená láska k ponižené vlasti a odhodlání položit za ni život v boji se zrudným nepřítelem vzedmuly vlnu heroismu v mém nitru.“ (Z rukopisu „Stáří kvete už jen vzpomínkami“.) Takto si těžké chvíle Josef Lukeš uchovává v paměti.

Naštěstí ale nakonec přece jen vyhrál rozum, který mladým vojákům, již rozestaveným s ostrými náboji u oken kasáren, vštípl jejich velitel. Přesvědčil je, že své

vlasti pomohou víc jako živí odpůrci fašismu než jako mrtví hrdinové. A tak se pro Josefa Lukeše 20. březen 1939 stal datem chmurné demobilizace. Znamenal však také návrat domů do Jičína a návrat do školy.

1. 3. DĚLNÍK V POLDINĚ HUTI

V následujícím školním roce 1939/1940 pracoval jako praktikant, později se stal pomocným učitelem ve Vlastibořicích. Tehdy si nadřizení začali všimnout jeho ojedinělého postoje k životu, jeho vlastenectví, nekompromisního odmítnutí fašistické diktatury. K 30. červnu 1940 mu byl proto ukončen jeho oficiální služební poměr ve školství. Stalo se pak něco, co potvrzuje výjimečnost doby i osobnosti Josefa Lukeše. S tichým souhlasem inspektora Jakuba Honnera vyučoval v Turnově půl roku „načerno“, a tedy bez nároku na plat. Po udání o jeho nezákonném učitelském působení však v zájmu přátel i jeho samého bylo nutné ztratit se nebezpečnému nepříteli z očí. Rozhodl se odejít do Kladna, kde v Poldině huti pracoval v ingotárně. Práce tam byla těžká, ale se vzpomínkami na jeho poslední třídu v Turnově se mu přece jen dařilo lépe překonávat únavu a sklíčenost. Tuto nelehkou dobu zachytil v příbězích nazvaných „Na Kubecku a v ingotárně“.

Navzdory všemu se v té době pokusil zvýšit si kvalifikaci pro své budoucí učitelské povolání a dokončit zkoušku způsobilosti pro měšťanské školy z češtiny, zeměpisu a dějepisu. Vypracoval čtyřicetistránkovou závěrečnou práci na téma „Dějiny turistiky na Turnovsku“. Na jaře byl zkušební komisí pozván do Jičína k ústní zkoušce. Těsně před obhajobou se však zástupce zemské školní rady Dr. Hruška zalekl dát souhlas ke zkoušce učitelskému „propuštěnci“ a Josefu Lukešovi nezbylo než se vrátit do Kladna s nepořízenou. Všechna jeho námaha s přípravou na získání aprobace za těžkých nádenických podmínek vyzněla naprázdno. „Odborným učitelem“ se stal až několik let poté.

Život v Kladně pro něj nebyl rozhodně růžovým údobím, a navíc se nečekaně přihlásila nemoc, při které málem přišel o život. Byla to zkušenost fyzicky i psychicky

zdrucující. Kupodivu pro Josefa Lukeše nečekaně vyzněla nakonec jako výhra. Díky neléčené spále se při rehabilitaci sblížil se svou budoucí ženou Annou.

Když takto procházíme životem Josefa Lukeše, nemůžeme jinak, než se trochu podrobněji zastavit i u jeho manželky. Anna Lukešová, rozená Hronová, se narodila 6. listopadu 1919 v Hrdoňovicích u Turnova. Už jako malá holčička byla velice citlivá a toužila se stále o někoho starat. Děti se jejím přehnaným snahám smály, a tak se někdy raději uchylovala do ústraní, kde pečovala o květiny, rozmlouvala se stromy, zvířaty a kochala se přírodou. Tam se cítila být šťastná.... Tato citlivost a schopnost vnímat zřetelně krásu kolem sebe je stále jí i Josefu Lukešovi společná.

„Téměř horečnatě lnula k životnímu kladu a jako moru se dělala negace, posměchu a ironie. Toužila, aby její bližní brali vznešené věci vážně, s důstojností. Zoufalství ji roztřásl, když někdo urážel a zesměšňoval její city. Nedovedla pochopit, že může být v lidském stvoření tolik zlotřilosti, aby někdo s potěšením bořil bližnímu jeho duševní klid a to, co je mu svaté.“ (Lukeš, Život samý malér, 1999, s. 75/I.) Svým tatínkem byla vychovávána k oddanosti Ježíši Kristu. Víra a písně ji doprovázely od rána do večera a dokázaly pomoci překlenout osamocenost, do které se pro svou povahovou výlučnost dostávala.

Pak přišlo pro ni velice těžké životní období, v němž se snažila vyrovnat s nešťastnou láskou. V té době Josef Lukeš už týdny ležel na lůžku a zápasil o život. Jeho dopis dokázal Aničce rozeznit její nitro a ona zatoužila pomoci. Josef Lukeš se seznámil s Aničkou už před lety v Jednotě mládeže Československé církve v Turnově. *„Její láskyplná něha, zdravá vitalita a kouzlo zářivého úsměvu, který měla stále přichystaný na krajičku, mě ozdravily a postupně vrátily životu.“* (Lukeš, Život samý malér, 1999, s. 86/I.) Nedlouho nato se v hrdoňovickém domečku slavila svatba. **(Příloha č. 2a.)**

1. 4. NÁVRAT K UČITELSTVÍ

Ještě před svatbou, která se uskutečnila v listopadu, mohl Josef Lukeš opět začít učit. Po ročním působení na Kladensku se v září 1943 vrátil na Turnovsko. Byl

ustanoven na školu v Chutnovce, kde setrval až do konce války. V roce 1946 byl přeložen jako učitel češtiny a dějepisu na měšťanskou školu v Českém Dubě, který se stal i pro jeho rodinu novým domovem. Tradovalo se, že pro každého, kdo mohl v Podještědí jako učitel působit, to byla výhra. **(Příloha č. 2b.)**

Tento kraj byl pověstný nezdolnou oddaností mateřštině. Zůstal jí věrný jako ostrůvek češství, i když ostatní kraj kolem Ještědu podlehl nelítostné germanizaci. K lidu tohoto podivuhodného koutku země přilnula v polovině 19. století i Karolína Světlá. Jednu ze svých povídek „Prostá mysl“ dedikovala „statečnému učitelstvu podještědskému“. Podještědí mělo odpradáвна štěstí na vynikající učitele. Jedním z mnohých byl „pan řídící“ Václav Havel, zakladatel Muzea Karoliny Světlé a spoluzakladatel vlastivědného sborníku „Od Ještěda k Troskám“, vynikající pedagog, vědec a smetanolog, člověk čistého charakteru. Mezi jeho spolupracovníky patřil „pan řídící“ Otakar Fendrych, tvůrce znamenité „geologické mapy politického okresu turnovského“, jež získala uznání i nejvyšších vědeckých kruhů. Z výčtu vynikajících podještědských učitelů můžeme jmenovat i spisovatele Františka Křelínu, jenž se hlavně svým ranějším dílem („Puklý chrám“, „Jalovčí stráně“), ve kterém zachytil mentalitu a způsob života lidí z Podještědí, svou lásku ke křesťanství a k venkovu, stal pokračovatelem Karoliny Světlé.

Josef Lukeš přichází do Podještědí, do kraje, kde se učitel těšil velké vážnosti a uznání. *„Práce s dětmi a rodiči tu byla ideální. Problém kázně neexistoval. Všechnu energii jsem ve třídách mohl věnovat výchově a výuce. Snadno se dosahovalo dobrých výsledků, a ještě zbývalo mnoho času na nácvik divadel a besídek. Bez pobízení si učitel získal lásku a oddanost dětí, přízeň rodičů i veřejnosti.“* (Lukeš, Život samý malér, 1999, s. 11/III.) Úspěch v učitelské činnosti mu však přinášely nejen ukázněné děti.

Byly to například jeho nestandardní didaktické metody, kterých se nebál užívat, i přes nesouhlas kolegů. Bohužel, právě tyto jeho odlišné způsoby práce byly později, kdy se hlásala jednoduší šed' ve jménu zářných zítřků, trnem v oku nejednomu politickému činiteli, či „uvědomělému“ učiteli. Navíc jeho osobní výlučnost, ryzí vlastenectví, touha

po životě v pravdě a s čistým štítem, ve srovnání s jeho kolegy, působila na žáky jaksi odlišně a mnohé jeho čistota a upřímnost přímo nutila k obdivu.

1. 5. 50. LÉTA A SEZNÁMENÍ S FRANTIŠKEM KOŽÍKEM

S příchodem nového režimu po roce 1948 začal mít Josef Lukeš svým nekonformním vystupováním daleko více problémů, nežli měl doposud. Čelným představitelům se nelíbilo, jaký vliv má obyčejný učitel na děti, a zvláště mu nemohli odpustit, že v Jednotě mládeže Československé církve, jejímž byl jedním z vedoucích, dosahovala výchova neobvyklých výsledků. Originální a hluboce založená činnost přenášela zájem dětí a mládeže na Husův sbor a ČSM vedle ní jen živořil. Stále více si příslušné orgány vzpurného učitele všímaly a častokrát byl zván na tzv. převýchovné besedy. Ovšem poučení se nedostavilo, a tak Josefu Lukešovi hrozilo propuštění ze školní služby, neboť *„nebylo dále únosné, aby v době budování socialismu někdo otravoval dětské duše jedem idealistického bludařství“*. (Lukeš, Život samý malér, 1999, s. 29/II.) Naštěstí se našli přátelé, kteří se za Josefa Lukeše postavili, a z „vyhazovu“ bylo nakonec jen přeložení z trestu na měšťanskou školu do Turnova, kam začal od září roku 1951 dojíždět a kde byl velice vřele přijat.

Dalším pro něj významným působištěm byl Nechálov. Tato vesnická škola pro Josefa Lukeše znamenala mnoho. S hřejivými pocity vzpomíná na školu, děti i rodiče, kteří milovali funkcionáři pronásledovaného učitele. Započalo se zde i velké a pro Josefa Lukeše významné přátelství s Františkem Kožíkem.

Po letitých zkušenostech s besídkami třída Josefa Lukeše nastudovala divadelní hru „Pohádka o sněhu“. Děti si přály, aby ji mohl zhlédnout sám autor. A tak v roce 1956 František Kožík poprvé ujížděl k Nechálovu a netušil, jak sám později rád přiznával, kolik radosti, a dokonce úspěchů v práci mu nechálovské děti přinesou. *„Děti mě přivítaly, nebojácně předvedly ukázky ze hry a já byl příjemně překvapen duchem školy, která viditelně posilovala myšlenkovou samostatnost žáků... Vznikl mezi námi vztah, který se svou upřímností lišil od všech formálních „družeb“*. A bylo to především

zásluhou učitele Lukeše.“ (Kožík, 1995, s. 288) Takto vzpomíná František Kožík na první setkání s nevelkou školou nedaleko Českého Dubu. **(Příloha č. 2c.)**

František Kožík si děti z Nechálova zamiloval. Při cestách na svou chatu v Jizerských horách se často za nimi stavoval na návštěvu. Přistoupil i na zvláštní druh odměny, které se dostávalo vždy nejlepšímu žáku měsíce. Ten mohl být vyhodnocen za sportovní výkon, prospěch, sběr starého papíru, či jinou činnost. Vyznamenáním pro vybraného žáka bylo, když mohl usednout k ředitelskému stolu a spolu s kamarády psát Františku Kožíkovi dopis o tom, co se všechno v jejich škole za minulý měsíc událo. Kožík pak nelenil a na každé psaní odepisoval. Jeho dopisy, kterými se také snažil pomoci učitelům s výchovnou činností, pak kolovaly po třídách, kde se se zájmem četly.

Děti k známému spisovateli brzy získaly osobní vztah. Stávalo se, že si je zvolily za osobního poradce, kterému bylo dovoleno nahlédnout do dětské duše. Františka Kožíka pak nazývaly svým druhým třídním. Ale nebylo to na úkor Josefa Lukeše. Kožík o něm říká: *„Děti ho milovaly a dospělí, kteří se snadno o jeho dobrém vlivu mohli přesvědčit, ho opravdu ctili.“* (Kožík, 1995, s. 289)

Kožík velice kladně hodnotí i ostatní učitele na tamější škole. Říká o ní, že byla kulturním střediskem, do kterého se rádi z okolních vesniček sjížděli nejen žáci a učitelé, ale i rodiče a ostatní dospělí. Vynalézaví učitelé tam hráli s dětmi divadlo, pořádali pro děti i jejich rodiče plesy, sestavili dětský orchestr, s nímž putovali po kraji. Součástí výchovy byly také besedy se známými osobnostmi. Nebyli to jen spisovatelé, jako např. V. Kaplický, ale též malířka Milada Marešová, herec Miroslav Homola a další.

1. 6. POSTAVENÍ MIMO UČITELSKOU SLUŽBU

V druhé polovině padesátých let se postavení ve škole stávalo pro Josefa Lukeše neudržitelné. Názorové rozdíly mezi oficiální totalitní ideologií a přesvědčením svobodomyšlného, nábožensky založeného demokrata se stupňovaly. Josef Lukeš měl početnou rodinu, a tak se snažil zbytečně neprovokovat, aby ji uchránil před diskriminací a strádáním. Nepomohlo to. Školu musel opustit. Našel si místo dispečera

v českodubském Automobilovém opravářenském závodě, ale v nástupní den mu bylo sděleno, že je pro něj volné jen místo pomocného dělníka. Už podruhé v životě se dostal do podobného postavení, ale tentokrát to bylo horší než za války. Nyní nesl odpovědnost i za manželku a čtyři děti. Stačilo ovšem, aby se zřekl svého přesvědčení a ve všem se podřídil „straně a vládě“, a byl by vzat na milost. Často stál před myšlenkou, zda hrát komedii, se kterou se smířili ostatní. V nejhorší tísní ho podržela statečná manželka a dorůstající syn Petr. Jeho někdejší výrok utkvěl otci v paměti na celý život. Syn se totiž vyjádřil, že.... bude raději nuzovat, než mít tátu kripla.... Josef Lukeš se stal pomocným dělníkem nádvorní party.

Nejvíce byl existenční a společenskou degradací Josefa Lukeše zdrcen František Kožík. Z mnoha důvodů nakonec dospěl k velkorysému rozhodnutí a nabídl mu spolupráci. Josef Lukeš ji po jistém váhání přijal, a tak se počala spolupráce na knize, svým způsobem zcela ojedinělá. Desítky dopisů putovaly postupně z Českého Dubu do Prahy a zpět (během příštích let se jich nashromáždily stovky). Z nich se rodily kapitoly románů pro mládež („Zákon věrných strážců“, „Finále“, „Neviditelný“) a dále to byly scénáře k televizním, divadelním, či rozhlasovým hrám. Zvláště první román vyvolal velký ohlas, a i když veřejnost volala po návratu Josefa Lukeše do školství, nebylo mu dovoleno učit plných šest let.

1. 7. NÁVRAT DO ŠKOLSTVÍ

Teprve po uvolnění politicko-společenské situace v druhé polovině šedesátých let se mohl vrátit k učitelství. Svobodnější atmosféra umožnila pedagogům uskutečnit nápady, ve kterých mohli více využít i své kreativity. **(Příloha č. 3.)** Josef Lukeš nezapomněl ani chvíli, a tak přišel na nápad živě dětem přiblížit četbu prostřednictvím samotných autorů dětské literatury. Založil literární kroužek zvaný AutoRstop a do Českého Dubu se začala sjíždět řada dětských oblíbených autorů. Bývalí žáci často vzpomínají: „*Těch několik roků, co jsme se svezli AutoRstopem, bylo z celé školní docházky to nejhezčí...*“ (Lukeš, Život samý malér, 1999, s. 66/III.)

Další díru do světa, jak říká Josef Lukeš, se mu podařilo udělat s kolegou Jiřím Nejedlou. V roce 1967 spolu založili Kruh přátel hudby. Na koncerty do Českého Dubu byli zváni špičkoví interpreti vážné hudby z celého Československa. Jiří Ješ, někdejší liberecký kulturní referent a novinář, byl nadšen nebývalým zájmem diváků a nazval Český Dub „městem hudby pod Ještědem“.

Šedesátý osmý rok přinesl mnoho nového. Konečně mohli lidé svobodně vydechnout a oživit lásku k vlasti. Josef Lukeš se opět po svém vrhl do práce a spolu s dalšími známými autory se podílel na vlastivědném sborníku „Náš Ještěd“, který také díky jeho úsilí v roce 1969 spatřil světlo světa. To už se ale začala opět stahovat mračna, ale než z ONV v Liberci stačil přijít příkaz k zabavení sborníku, bylo už 5000 výtisků knihy rozebráno. Částka 110 000 Kčs, kterou si Josef Lukeš na vydání půjčil, byla uhrazena.

Tento jeho odvážný kousek a jeho angažovanost (v šedesátém osmém roce byl zvolen předsedou Kruhu přátel Muzea Karoliny Světlé, předsedou Kruhu přátel hudby, předsedou Městského výboru Národní fronty, a rok nato kulturním referentem Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé) způsobila, že se v době normalizace Josef Lukeš opět ocitl v popředí zájmu mocných. K jeho pronásledování přispělo také vydávání zpravodaje „Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé“. Ten i přes dvojí zákaz vydržel dodnes.

1. 8. UČITELEM VE SVĚTLÉ POD JEŠTĚDEM

V září 1969 byla situace pro Josefa Lukeše tak vyhrocená, že se jej inspektorka Tykvanová rozhodla na čas „uklidit“ před dravými normalizátory z Českého Dubu do školy ve Světlé pod Ještědem. Unavenému učiteli tak aspoň na chvíli zasvitlo sluníčko. Vzpomíná na vřelé přijetí od dětí, rodičů i veřejnosti. Ale vše trvalo jen necelý měsíc. Koncem září se opět českodubští funkcionáři snažili Josefa Lukeše ze Světlé vystrnadit. A stejně jako v minulosti se světelští občané nebáli postavit za osobnost, kterou uznávali a měli rádi, a tak se ve Světlé rychle rozběhla podpisová akce na záchranu ohroženého

učitele. Dopis byl odeslán i prezidentu republiky. Vše vyznívalo beznadějně, neboť rozhodnutí více než jasně diktovalo: „*Od 1. 1. 1970 odchod ze školních služeb – z vyššího zájmu politického a stranického. Bližší důvody udány nebudou. Toto rozhodnutí je definitivní, možnost odvolání se nepřipouští.*“ (Lukeš, Život samý malér, 1999, s. 80/III.)

Byla to skutečná bitva, ve které však nestál jen jeden voják v poli proti všemocným. Nakonec se povedlo, díky statečnosti mnohých, že se vše přece jenom urovnalo a Josef Lukeš mohl dále zůstat. „*Lukeš nastoupil ve škole ve Světlé a k zlosti svých nepřátel ji rovněž proslavil. Vydával se s dětmi a turisty po stopách Karoliny Světlé, a tak posílil její tradici v kraji. Požádal mě také o dramatizaci „Frantiny“ a „Lesní panny“ a obě hry s úspěchem s podještědskými ochotníky provedl.*“ (Kožík, 1995, s. 291)

Přišla sedmdesátá léta. „*Tehdy nebylo v lidských silách rozehnat prohlubující tmou normalizace velkým světlem, a tak jsem se snažil pro povzbuzení malověrných podle Konfuciovy rady tu a tam rozžehnout alespoň svíčku.*“ (Lukeš, Život samý malér, 1999, s. 87/III.) Po rozpuštění AutoRstopu Josef Lukeš založil ve světelské škole opět literární kroužek. Tomu se v sedmdesátém šestém roce podařilo získat 1. místo v celostátní soutěži KMČ s putovní výstavou s názvem „Kde každý statek zrodil román“. Členové světelské delegace mohli hovořit při té příležitosti na Pražském hradě do rozhlasu a jejich činnost byla též uveřejněna v tisku.

Mimo jiné se Josefu Lukešovi jako kulturnímu referentovi Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé podařilo za pomoci přátel vydat „Fedrychův slovník podještědského nářečí“, studii Věry Mazlové „Manžel slavné ženy“ a řadu dalších publikací. K jeho aktivitám patřilo organizování různých besed, nacvičování divadelních her (premiér a repríz Kožíkových dramatizací dvou románů K. Světlé se zúčastnilo 4000 diváků), se svým bývalým žákem vytvořil dvě naučná pásma barevných diapositivů, hudby a mluveného slova nazvaná „Vítáme vás v Podještědí“ a „V našich horách“. Pro památná místa Českého Dubu dal zhotovit a rozvěsit popisné tabulky, které slouží dodnes. Jako kulturní referent Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé provedl Podještědím tisíce turistů, prostých lidí, studentů i profesorů.

A tak v časech novodobého temna došlo k jedinečnému paradoxu. V článku Josefa Lukeše „Jak jsme léčili beznaděj“ se dočítáme, „že díky vlastenecké odvaze, nezištnosti a vynalézavosti hrstky nadšenců, navzdory nepřízni tehdejšího režimu, nastal zlatý věk pro Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé i pro podještědskou osvětu, jejíž vliv zasáhl i mimo region.“ (Lukeš, Karolinka, 2000, s. 9) Nutno dodat, že duší celého dění nebyl nikdo jiný než Josef Lukeš.

1. 9. AKTIVNÍ V DŮCHODU

Pomalu se však u Josefa Lukeše začaly ohlašovat léty nashromážděné zdravotní problémy. Nesl na sobě příliš dlouho punc štvance, na kterého si může každou chvíli někdo „dupnout“. Ani při odchodu do důchodu se nedostalo Josefu Lukešovi ocenění a uznání za jeho přínosné pedagogické působení. Nedlouho nato jej postihla mozková mrtvice. Dva roky trvalo, než se podařilo Josefu Lukešovi postupně zvládat fyzické i psychické problémy. V období zotavování se „bavil“ psáním paměti pro své vnuky:

„Milí vnoučci.

Mnohé babičky štrikují pro vnoučky k Vánocům teplé vlněné ponožky, šály nebo svetříky. Na to já si netroufám. Zato jsem Vám v době, kdy došly síly k něčemu kalejšímu, uštrikoval román.

Řeknete pohádka, až jej dočtete. Ale není to pohádka. Zosnoval jsem ten příběh většinou z vlastních zážitků a vzpomínek – je to kámen do mozaiky pravdy o tragických letech naší ne příliš dávné minulosti...

Ruku Vám tiskne Váš děda.“

(Lukeš, Povídky z Malého království - úvod, 1986-1988)

S přibývajícími silami se opět začal Josef Lukeš postupně zapojovat do veřejného života. Psal články do oblastních zpravodajů, několikrát v Českém rozhlase vedl s moderátory rozhovor o nelehkém životě a stalo se už tradicí, že průvodním slovem

provázel absolventské koncerty teplické konzervatoře. Stále byl zván k besedám, kde lehce kloubil historii s literárním světem i s jeho „druhým rodným krajem“. Znovu za ním do Českého Dubu přijíždělo množství posluchačů, kteří lačně naslouchali jeho chvále o kraji, jenž mu učaroval. **(Příloha č. 3b.)** Z průvodcovských zkušeností napsal Josef Lukeš scénáře k pásmům diapozitivů „Vítáme vás v Podještědí“ a „V našich horách“, v roce 1991 k 700. výročí založení města Českého Dubu „Vážného i veselého průvodce po kraji Karoliny Světlé“, později i scénář pro videokazetu „Českodubsko, podivuhodný ostrůvek pod Ještědem“. **(Příloha č. 3c.)**

2. PEDAGOGICKÁ ČINNOST

2. 1. PODSTATA PEDAGOGICKÉHO PŮSOBNÍ JOSEFA LUKEŠE

Naše evropská kultura byla dlouho ovlivňována způsobem výchovy, který se převážně vyznačoval záporným emočním vztahem k dítěti a krajně silným řízením. Vychováváný jedinec byl formován v poslušného, pasivně přizpůsobitelného člena sociální skupiny a společnosti, nejvíce však v poměrech despotismu, omezování a deformování člověka. Takovýto přístup k člověku, a zvláště k dítěti a jeho výchově, opakovaně vyvolával kritiku zejména humanistických myslitelů, jako byl J. A. Komenský, J. J. Rousseau, J. H. Pestalozzi a dalších významných pedagogů, kteří zdůrazňovali lásku k dítěti a úctu k jeho osobnosti, přiměřenou míru a formu výchovného řízení. Nutně se pak kvůli svým odlišným názorům dostávali do konfliktů se společností i dobou, ve které žili.

Vedle těchto velkých jmen pedagogiky však existovala v každé době řada těch, kteří jejich myšlenky převáděli do živé praxe, tiše pracovali, byli ochotni se otevřít dětskému myšlení a bez náležitého věhlasu dokázali kladně ovlivnit několik generací. Jedním z těch skromných a obětavých učitelů byl i Josef Lukeš.

Celý svůj život zasvětil výchovnému působení na žáky a současně se snažil, jak mohl nejlépe, prospět i široké veřejnosti. Setkal se však s oběma póly ocenění své práce. Trnem v oku se stával hlavně kvůli své zásadovosti a některým metodám, které byly na svou dobu nestandardní a nadčasové. Kde se však vzal jeho ojedinělý pedagogický postoj? *„Všechny tyhle ty rozporuplně přijímané nápady vyklíčily z mého vlastního dětství. Špatně jsem ve škole prospíval, marně jsem snil o pochvale, které se mi jednou od pana učitele dostane. Věděl jsem už tenkrát, že úspěch hřeje a povzbuzuje. Proto jsem ho dopřával jako učitel i méně nadaným žákům, když jsem sám po něm bezvýsledně toužil.“* (Z rukopisu „Stáří kvete už jen vzpomínkami“.)

Jako žák a později student nesouhlasil s určitými praktikami svých vyučujících. Zlobilo ho, že i kdyby se průměrný žák „rozkrájel“, vždy bude jen průměrný, ten, který nestojí za povzbuzení, za pochvalu. Sám jako pedagog proto vymýšlel řadu vylepšení, jak pomoci slabším žákům zdolávat školní neúspěchy, a usiloval o to, aby zmínění žáci školu nepovažovali jen za negativní element jejich života.

Asi každý už z vlastní zkušenosti poznal, že neoblíbené prostředí či činnost jsou často spojeny s našimi nezdary. Tuto zkušenost mohli mnozí prožít ve škole a stále je v současnosti bohužel nemálo dětí, jež nevhodným pedagogickým působením můžeme dítě uvrhnout do jakéhosi bludného kruhu neporozumění, který trvale snižuje jeho školní výsledky. Když žák prožije *neúspěch* a setká se s necitlivou *kritikou*, nedostane se mu posílení a pocituje osobní nespokojenost. Tím klesá jeho *sebedůvěra* spolu s *motivací* a následně opět prožívá *neúspěch*. Pak „*učitelem často kritizované děti, zvláště mají-li sklon ke sníženému sebevědomí, ztrácejí důvěru ve vlastní schopnosti a následkem toho mají sklon podávat výkony pod svou skutečnou úroveň.*“ (Fontana, 1996, s. 365) Žák, který se necítí náležitě oceněn, ztrácí motivaci k další práci, může se dostavit nuda nebo strach ze špatné známky.

Tyto frustrace bývají vyvolávány neadekvátními formami vyučování. Obecně bychom mohli výchovu hodnotit podle různých hledisek. K nejnázornějšímu přehledu patří dělení výchovy do tří skupin: 1. autokratický, 2. liberální styl výchovy (oba jsou považovány za nevhodné). K třetímu, nejoptimálnějšímu stylu patří sociálně-integrační způsob výchovy (nebo též demokratický), ve kterém učitel neprojevuje svou převahu, udílí méně příkazů, působí spíše příkladem než hojnými tresty, projevuje k žákům důvěru, kriticky se staví k tradičnímu klasifikování žáků známkami atd.

Tyto tři styly jsou značně zjednodušené a v praxi se obyčejně v různém poměru kombinují. Kdybychom měli hodnotit výchovné působení Josefa Lukeše (ze vzpomínek jeho bývalých žáků, z jeho ústního podání, z jeho pamětí i z knihy „Zákon věrných strážců“, která se stala tak působivou zvláště díky jeho autobiografickým zážitkům ze školního prostředí), můžeme říci, že se přibližoval právě k tomuto poslednímu, nejvhodnějšímu stylu.

2. 1. 1. Charakteristické rysy jeho pedagogické výchovy

Jak už bylo zmíněno, v jeho první knize „Zákon věrných strážců“, psané společně s Františkem Kožíkem, můžeme nalézt řadu didaktických postupů, které uplatňoval v době, kdy mu bylo dovoleno učit. Pochopitelně, že zde není možno čist

o všech jeho dosavadních pedagogických zkušenostech, ale nad nejpoutavějšími se můžeme pozastavit.

Josefu Lukešovi šlo vždy v první řadě o příznivý rozvoj samotného žáka. Chtěl, aby jeho hodnocení působilo spíše podpůrně „...*V některých případech jsem přísnější. Chci tím nadané a vyspělé žáky popohnat k lepšímu výkonu, když myslím, že na to stačí a že polevíli. A méně nápadné, ale snaživé žáky chci zase povzbudit, aby viděli, že jejich práce má výsledek. Například Zorka. Posledně měla třináct hrubek, teď jen pět. Jak bych měl vyjádřit její pokrok, když snížila počet hrubek o dvě třetiny? Napsal jsem jí čtyřku, i když měla dostat pětku....*“ (Kožík, Lukeš 1961, s. 101 - 102)

Odedávna se výkony žáků ve škole hodnotily známkou, která i dosud stále patří k nejběžnějšímu, ale také k nejdiskutabilnějšímu hodnocení. Znamka může plnit funkci motivační, ale mnohem častěji působí pro svou nepružnost, pro někdy až „matematické“ hledisko spíše negativně. To si velmi naléhavě uvědomoval už jako žák a student i Josef Lukeš. Byl nezvratně přesvědčen, že má-li klasifikace plnit výchovnou úlohu, musí být brán zřetel na hlubší, individuální kritéria výsledného hodnocení – například na srovnání žákovy výkonu s výkonem předchozím, či s přihlédnutím na jeho možnosti vzhledem k jeho celkovému nadání. Takový přístup může vyvolat nedůvěru, podezření z nespravedlnosti (docházelo k nim v knize i v praxi), ale ve skutečnosti jde jen a jen o dobrou vůli pomoci těm, kdo pomoc potřebují a zaslouží.

Pomoci posílit žákům důvěru ve vlastní schopnosti se Josefu Lukešovi dařilo nejen známkami. Jednou z jeho metod byl proslulý „zlatý rámeček“. Ten visel na význačném místě třídy a objevovala se v něm jména právě trojkařů a čtyřkařů, kteří projevovali snahu se polepšit. „...*Na zdi visela vývěska s nápisem: NEJLEPŠÍ – NEJHORŠÍ. Jeden rámeček byl zlatý, druhý černý. „Zlatem rámuje dobré příklady a černí příklady špatné, lajdáctví, sobectví, zlomyslnost,*“ dověděl se Stáňa od Romegy hned první den. „*Do černého rámečku nepříjde tentokrát nikdo,*“ řekl. „*Zůstane prázdný. Dej na něj bílou vlaječku, Zuzanko. Do zlatého rámečku,*“ pokračoval pomalu, „*příjde tentokrát – trojka Gerharda Wilda. Gerhard, jak víte, je žák německého původu. Ale letos od začátku roku projevil tolik trpělivosti v nácviu českého pravopisu, že si zaslouží uznání...*“ (Kožík, Lukeš 1961, s. 41) Vydání

tohoto románu vyvolalo značný ohlas, mnozí byli nadšení učitelem Romegou, ale našli se i tací, pro něž nejenom zlatý rámeček byl nepřekonatelným soustem.

Vše však záleží na způsobu práce učitele a na jeho vztahu k dětem. *„Hodnocení a klasifikování žáků bude působit příznivě na jejich učení i formování osobnosti, pokud bude humánní, respektující osobnost dítěte, povzbuzující jeho jistotu, radost z činnosti a úspěchů, i když malých. Proto je mimo jiné důležité, aby to bylo hodnocení konkrétní, vztahující se k jeho činnosti a výkonu, ne znehodnocující dítě, jeho vlastnosti, osobnost.“* (Čáp, 1993, s. 252)

Josef Lukeš, jak vzpomíná, v dětství často bojoval s komplexem méněcennosti. Jeho slabá víra ve vlastní schopnosti jej dohnala až k malému podvodu. V krátké povídce ovšem zachycuje i laskavé chování profesora jičínské reálky, který se tak nepřímou cestou stal jeho vzorem.

„Nezasloužená dobrotivost“

Protože jsem se sám sobě jevil ve výtvarné výchově jako zcela neperspektivní, napadlo mě následovat protřelejšího kamaráda ze sexty. Ochotně jsem převzal povinnost úklidu kreslicího kabinetu, a tak jsem získal příležitost opatřovat si vhodné výkresy z loňských zásob. Stačilo jen změnit podpis a vygumovat profesorovu paraфу.

Jednou jsem to ale provedl nedbale a podvod vyšel najevo. Dostal jsem lhůtu 14 dní, abych poklesek odčinil. Odnosl to šlechetný můj kamarád Pepa Kracík, soused v Butovské ulici a budoucí farář čs. církve v Jičíně. Ten obětavě kreslil a maloval po celé dvě následující neděle. Na mne zbylo jen podepsat se a tvářit se vyčerpaně při odevzdávání.

„Tak vás to vytrestalo, vidíte?“ politoval mě dobrácký profesor Křivka, když si dvě zátiší a dvě krajinky uznale prohlédl. Mé povzdychnutí přijal jako zadostiučinění. „Aspoň vás to poučilo, že podvádět je nečestné a přivolává trest. Příště se už ničeho podobného nedopustíte, vidíte?“

Ta nezasloužená dobrotivost na mne zapůsobila. Slibil jsem. A opravdu jsem se s těmi desíti čerty, kteří byli ve mně zašiti, začal potýkat. Křivkova shovívavost mě inspirovala pro budoucí praxi. Nejednou jsem pak od svých žáků slyšel: „Měl jste

jako náš učitel jednu velkou chybu. Dělal jste nás lepší, než jsme ve skutečnosti byli. Přímou jste nám to sugeroval. “

Usmíval jsem se tomu.

Vždyt' jsem to přece znal od studentských let, že děláme-li druhé lepší než jsou, oni se lepšími opravdu stávají. “

(Zatím neotištěný rukopis ve vlastnictví autora.)

V minulosti byl vysloven předpoklad, podle kterého se žáci stávají takovými, za jaké je pokládá jejich učitel. Tato hypotéza byla nazvána jako pygmalionský efekt. Jan Čáp uvádí, že v něm záleží na vzájemném vztahu tří momentů: 1. učitelově názoru na schopnosti žáka, 2. žakově názoru na vlastní schopnosti, 3. nakolik je učitel pro žáka důležitou osobou, do jaké míry ho považuje za důležitého pro sebe.

Není tomu tak dávno, co vyučování bylo postaveno na fungování učitele jako nejvyšší autority. Všeobecně však před autokratickým typem vyučujícího dáváme přednost přirozené autoritě, člověku, kterého si vážíme a jehož charakter nás ovlivňuje i do budoucna.

Josef Lukeš byl obdařen pedagogickým taktem, v němž se projevují učitelovy sociální dovednosti. Dovedl správně a včas rozpoznat, v jakém okamžiku je třeba podpořit žakovo sebevědomí, aby neztratil chuť k další práci. Uměl se vcítit do prožívání dětí, sledoval jejich projevy a dokázal podle nich uzpůsobit své chování a jednání. Láskou a porozuměním se pro žáky stával přirozenou autoritou, kterou milovali a přijímali. V jeho výuce se s úspěchem objevovaly i známky pygmalionského efektu, který stavěl na vzájemné důvěře.

Důležitým projevem každého učitele je jistě pedagogická komunikace, v níž se vedle sociálních dovedností projevuje jeho osobnost a rysy. Jako příklad by nám mohla posloužit u Josefa Lukeše pověstná třída „Nepovolí“, jak si říkali. Podařilo se mu v ní šťastně vyřešit symbiózu místních dětí s dětmi z českodubského dětského domova. Třidu rozdělil do skupin a do každé byl zařazen určitý počet dětí z ústavu. Skupina pak měla představovat takový malý samostatný státčec, rodinu, která držela za všech okolností při sobě a v níž poslední byli prvními v zájmu a péči ostatních. Znevýhodněným dětem se pomáhalo nejen v prospěchu, ale i v obvyklých nesnázích, do nichž právě upadali nejčastěji. Josef Lukeš probudil soucit i u rodičů, a

tak neděle se stávaly pro děti bez rodičů opravdovým svátkem, jelikož je mohli trávit v rodinách svých kamarádů.

Vychovávat k humanitnímu myšlení se snažil i Václav Kaplický, s nímž žáci českodubské školy navázali přátelství. Mimo jiné v dopise (7. 4. 1958) píše: „*To, aby se slabší žáci zlepšili, nezáleží jen na nich, ale i na ostatních. Vždyť každá třída je vlastně takový kolektiv, jeden ručí za všechny a všichni za jednoho. A tak si musí ti lepší vzít na starost ty horší. To znamená, že se těm horším nebudeme vysmívat a že se jich nebudeme stranit, naopak, musíme k nim být laskavější než k ostatním, musíme jim pomáhat a dávat jim najevo, že je máme rádi. Dost možná, že ti, kteří se chovají špatně nebo neprospívají, jsou takoví jen proto, že jim nikdo nedává najevo lásku a kamarádství.*“

2. 1. 2. Výchovné působení na veřejnost

Mimo školu se snažil Josef Lukeš s dětmi pracovat už ve zmíněné Jednotě mládeže Československé církve. Tady působil jako jeden z ideových vůdců a stal se důležitým pilířem tohoto společenství. Sám zde jako upřímně věřící člověk našel zde prostor, kde se mohl nejen svobodněji vyjadřovat slovy, ale i činem. Však se také po celý život, jak říká, snažil řídit citátem J. A. Komenského: „*Život máme strávit ne učením, ale jednáním.*“ (autor neuveden - Blesk s. f., 1992, s. 169) Děti, se kterými prožíval chvíle v Jednotě, mohly v každodenním kontaktu s ním i mimo školní prostředí hlouběji sledovat jeho morální zásady. To, čemu se učily v hodinách náboženství, mohly zakoušet na vlastní kůži. Josef Lukeš jim pomáhal nacházet v nich cit i lásku k bližním. Čísela z něj živá víra, poznání hloubky a smyslu života, kterou přímo i nepřímo předával dál.

Další jeho nepřehlédnutelné působení na společnost mimo školu se rozvilo v Kruhu přátel hudby. Jako jeho předseda s několika spolupracovníky dovedl spoluobčany Českého Dubu přesvědčit o tom, že i takzvaná vážná hudba může být velmi zábavná pro toho, kdo ji dokáže soustředěně poslouchat. Vnímavé posluchače a neobyčejnou atmosféru s podmanivým ústním doprovodem Josefa Lukeše oceňovali nejedni umělci. Do Českého Dubu např. zavítalo Smetanovo kvarteto, Kvarteto města Prahy, pěvkyně Maria Tauberová, japonská houslistka Shizuki

Ishikava, verše recitovala Vlasta Fabiánová. Nejednou vystoupil i Petr Eben, se kterým si Josef Lukeš dlouho dopisoval. Z jejich dopisů je znát, jak si sebe navzájem cenili.

Bezesporu největšího pedagogického úspěchu dosáhl Josef Lukeš založením literárního kroužku nazvaného AutoRstop. Díky jeho nadšení se dochovalo několik dopisů a osobních fotografií autorů dětské literatury, které dodnes vypovídají o zanícené práci skromného učitele z Českého Dubu.

2. 2. AUTORSTOP

Už Komenský pociťoval nutnost osvěžit školský „suchopár“ a snažil se o oživení. Ostře kritizoval školy své doby, které mu připadaly spíše jako „mučírny“. Tuto strnulost školství se snažil odstranit i Josef Lukeš. V době, kdy mu bylo umožněno podruhé se vrátit do školy, přišel na skvělou myšlenku, jak dětem živě přiblížit závaznou „povinnou četbu“. Uvědomil si, že cesta ke knize se nejlépe otevírá přes spisovatele, a navíc se nemohl smířit se skutečnostmi, které jej u dětí děsily: odpor k jakékoli větší duševní námaze, názorová lhostejnost, mravní a citové zakrňování... Čím obtížnější byla situace, tím usilovněji z ní Josef Lukeš hledal východisko.

2. 2. 1. Začátky AutoRstopu

O zrodu jeho nápadu se mohli čtenáři dočíst v Pojizerských listech, kde celá jedna strana byla věnována 700. výročí města Českého Dubu. K významným aktivitám, které ne tak dávno proslavily Český Dub, se řadí i literární kroužek pod jeho vedením. V úvodníku ke článku se píše: *„Dobrodružství je nádherná věc. Ale aby je člověk prožil ve škole, při vyučování, k tomu je zapotřebí hodně štěstí. Pro školu v Českém Dubě byl takovým štěstím nový učitel češtiny. Zájem o život sahal v devítce jen maličko za poslední slágry, četba nikoho zvlášť nebavila, vůbec se celá škola jevila jako přežitek. Toho učitele, když tak naslouchal chlapcům a dívkám, jak*

se baví o autech a autostopu, napadla malá slovní hříčka – AutoRstop! Což pozvat autory, spisovatele, aby se s námi kousiček svezli... “ (Tvrzník, 1991, s. 5)

Pro žáky to byla lákavá myšlenka. Asi stočlenný literární kroužek nedlouho nato známým autorům psal: *„Zatímco většina spolužáků se honí za fotografiemi a podpisy současných zpěváků a herců, rozhodly se naše deváté třídy fandit svým oblíbeným spisovatelům. Tak vznikla nástěnka AutoRstop, na níž se, doufáme, objeví v některém z příštích týdnů i Váš obrázek s několika řádky věnování. Čekáme na Vaši odpověď – humor vítaný, fotografie žádoucí. AutoRstop.“* (Vyřazeno z televizního scénáře „Svezte se k nám AutoRstopem“, který byl zkráceně odvysílán v televizním pořadu pro děti zvaném Vlaštovka, 1965.)

Z předcházejících let se žáci znali s Františkem Kožíkem a Václavem Kaplickým. Nyní se pomaloučku začali osobně seznamovat s Helenou Šmahelovou, Antonínem Zhořem, Hanou Proškovou, Janem Marešem, Václavem Čtvrtkem, Zdeňkou Bezděkovou, Eduardem Petiškou, Vojtěchem Mihálikem, Marií Majerovou, Alexejem Pludkem, Jaroslavem Seifertem, Josefem Věromírem Plevou, Adolfem Bránaldem, Karlem Novým, Františkem Běhounkem, Jiřím Růžičkou, Ludvíkem Aškenazym, Jaromírem Tomečkem, Jindřichem Fairaizlem. Mezi poslední účastníky AutoRstopu, než byl začátkem roku 1970 z politických důvodů rozeznán, patřili i Ludvík Středa a Leontina Mašinová.

„Vztahy, které jsme navázali s oblíbenými autory, byly od počátku naprosto neformální, téměř familiární. Dopisovali jsme si, pořádaly se debatní besedy a aktuální ankety,“ vzpomíná Josef Lukeš. Spisovatelé si brzy děti z Českého Dubu oblíbili a zvali je i do svých pracoven.

Některé dojmy dětí z návštěv:

U Jana Mareše: *„Ten se nám moc líbil, je to takový legrační pán...“*

U Hany Proškové: *„Nejdřív se nám zdála pyšná, ale potom při podepisování byla velmi milá, všem nám něco namalovala...“*

(Vyřazeno z televizního scénáře „Svezte se k nám AutoRstopem“.)

Příloha č. 4 - fotografie z návštěvy u Hany Proškové, **příloha č. 5** - jeden z jejích dopisů českodubským dětem.

Sám Kožík mluví o tom, jak autoři se zájmem sledovali činnost AutoRstopu, vzájemně se o něm informovali a někteří, aniž by byli osloveni, psali vnímavým českodubským dětem sami.

2. 2. 2. Ankety AutoRstopu

Mladí redaktoři AutoRstopu si vedli pečlivě kartotéku s dopisy a zaslanými fotografiemi. (Bohužel do dnešní doby se z jejich archivu zachoval jen zlomek.) Také oslovovali malými anketami své nové „přátele“. Na první anketu odpověděl Jaroslav Seifert v dopise (5. 10. 1964) jasně a krátce:

„Milá děvčata v Českém Dubě!

Na Vaše stručné otázky Vám stručně odpovídám.

1. ***Jak a kdy tvořím?** Netvořím, píšu.*
2. ***Zdali mám kromě spisovatelství ještě jiné zaměstnání?** Mám, stůňu!*
3. ***Která z knížek mi způsobila nejvíc radosti?** Maminka.*
4. ***Na kterém díle nyní pracujete?** Píši báseň „Koncert na ostrově“. Je dost dlouhá a dá mi práci.*

A Vás všechny hladím po tváři a jsem s pozdravem

Jaroslav Seifert

Brzy dostaly děti od básníka další dopis s fotografií a věnováním:

Milé dívky,

děkuji Vám za pěkné psaní. Potěšilo mě opravdu. Nebyl jsem nikdy v Českém Dubě.

Ale je-li blízko Trávníčku a Hradčan, tedy ten kraj znám.

Fotografii Vám posílám. Nikomu jinému bych ji neposlal, pokládám to za marnivost.

A pozdravujte pány. Úplně jsem jaksi zapomněl, že jsou také ve třídě. Chodil jsem do školy, kde byli kluci zvlášť a děvčata také. Dokonce jsme ani nesměli chodit kolem dveří jejich školy. To už je dávno, už to není pravda.

Praha 27. X. 1964

Srdečně Jaroslav Seifert

Na stejné otázky jako Jaroslav Seifert odpovídala i Marie Majerová:

„... když si vzpomenu na své malé čtenáře, píšu lehce a s radostí. Když si vzpomenu na kritiky, kteří mají jinou představu než já a z hlediska této představy posuzují mou knihu, píšu nerada a těžce...

...dobrý spisovatel píše teprve tehdy, má-li své dílo v hlavě hotové nebo skoro hotové. Píšu u svého malého psacího stolu, který si mohu lehce přemístit tak, abych seděla na slunci. Nyní dělám korekturu na knize „Dívky tepané ze stříbra“. Do Vánoc vyjde...

...žádoucí fotografii přikládám. Humor je však tak vzácná věc, že se o něj ani nepokouším. Moc Vás pozdravuju a přeju Vám, abyste žili v dobré pohodě se svými učiteli.

Vaše Marie Majerová“

(Vyňato z televizního scénáře „Svezte se k nám AutoRstopem“.)

Často si při zodpovídání otázek spisovatelé zavzpomínali na své dětství a mládí. Aby přiblížili dětem, jak jejich díla vznikala, svěřovali se jim se zážitky a s drobnými příhodami, které psaní jejich knih doprovázelo. Například J. V. Pleva píše:

„Tož se k Vám vezu AutoRstopem. Váš nápad se mi líbí, i když už nejsem žádný mladík a nemám tolik humoru, jak byste si přáli....

...Malého Bobše jsem psal jako třicetiletý učitel, byl jsem svobodný, měl dva měsíce prázdnin jen pro sebe. Celou knihu jsem přepisoval třikrát, některé kapitoly i víckrát. Malý Bobeš je záznam vlastních příběhů z útlého dětství. Zvěčnil jsem svoji předobrotivou maminku i tatínka, dědečka, kterého jsem měl moc rád, a je tam i bolestná scénka, když mi umřel můj bratříček František...

...Po válce mi uložilo nakladatelství převyprávět Robinsona. Myslil jsem, že to bude pro mne odpočinek, a zatím jsem se na Robinsonovi dřel plné dva roky. Třikrát jsem jej přepisoval ručně, třikrát na stroji! Ukázalo se, že pan Daniel Defoe mnoho věcí vymyslel, musel jsem prostudovat tropickou floru a faunu, abych převyprávěl Robinsona co nejvěrohodněji...“ (Vyňato z televizního scénáře „Svezte se k nám AutoRstopem“.)

Příloha č. 6 – fotografie J. V. Plevy s věnováním.

Příloha č. 7a - fotografie J. V. Plevy s J. Tomečkem, **příloha č. 7b** - fotografie J. Tomečka s věnováním.

Odpovědi Jaromíra Tomečka na první anketu AutoRstopu:

„...Spěchám, abych Vám poslal nějaké snímky a abych se k Vám svezl AutoRstopem. Jak tvořím? Poněkud jinak než ostatní. Nemohu si vymýšlet, příroda nic neodpustí, vzápětí by mě potrestala a nachystala na mě léčku. Mimoto nejednou svého hrdinu sním, a to ostatní nemohou.

...Kdy tvořím? Stále. Pořád se to ve mně přeskupuje a seskupuje, i v noci, ve snu i v nocích bezesných, takže často vstanu, abych si myšlenku zaznamenal...

...Ptáte se, proč na Vás tak zapůsobil „Stříbrný lipan“. Nejcennější je v životě to, k čemu se člověk probolí. V Kounicových kolejích praskaly výstřely, denně tam byli popravováni moji bratři, naši bratři, známi i neznámi. Tehdy se mi zdálo o svobodě v karpatské volnosti tak strašně v životě, že bych se na kolenou plazil tam, za devatery hory a devatery řeky. A tehdy, v té hrozně touze, v té bezmoci uprostřed násilí, jsem psal „Stříbrného lipana“...“ (Bursík, 1967, s. 7)

Adolf Branald fotografii neposlal:

„...Na rozdíl od zpěváků a herců si nedávám fotografie dělat, protože na spisovatele bývají lidé obvykle zvědaví, až je moc slavný, a to bývá po smrti....

...Tvořím všude, kudy chodím, protože tvoření není jen psaní, ale především přemýšlení a citové vžívání...

... Ze svých knížek mám nejraději tu první, „Stříbrnou paruku“, protože byla první a je v ní kus mého mládí. A také mám rád „Skříňku s ličidly“...

...Jednou napíšu pro Vás knížku, která se bude jmenovat „Balonová Madlenka“ a bude to protějšek mé knížky Dědeček automobil...“ (Bursík, 1967, s. 7)

K anketě se také vyjádřila Helena Šmahelová:

„...Píšu obyčejně dopoledne, po obědě jsem už nějak unavená. Musím pracovat denně aspoň 6 hodin, to vězte, že spisovatelství je pracné a namáhavé. Kromě toho pracuji taky ve vlastní provozovně, a to je naše domácnost. Je to provozovna s tvrdým a ustavičným provozem...

...Nejraději mám „Velké trápení“. V té knížce je tak trochu mé vlastní dětství bez rodičů. Vy si žijete v jiné době a máte se na světě o moc a moc líp...

...Fotografii nepříkládám, ale musím Vám sdělit, že nejsem žádná krasavice, což mě odjakživa mrzelo. Teď už tolik ne, ale když jsem byla děvče a mrkala jsem po chlapcích. Ale nejsem zas nějaká šereda, to zas ne! Měla jsem ostatně chlapců dost...“

(Vyňato z televizního scénáře „Svezte se k nám AutoRstopem“.)

Helena Šmahelová sice fotografie nezaslala, ale za dětmi z Českého Dubu přijela (**příloha č. 8a**). Později je také pozvala do své pracovny. Z návštěvy jejího domova si autorstopaři přivezli malou fotoreportáž (**příloha č. 8b**).

9. listopadu 1964 odepisuje českodubskému AutoRstopu František Běhounek:

„...Tvořím stále, když je na to čas, protože každý autor nosí svůj příběh v hlavě mnoho dní, než ho napíše. Píšu výhradně o víkendu, protože jindy nemám čas. Psal bych i o dovolené, ale to mi nedovoluje manželka...“

Příloha č. 9 – fotografie Františka Běhouнка.

Jan Mareš odpovídá s humorem jemu vlastním:

„...Podle přiložené fotografie zjistíte, že sbírat otisky obličejů herců a zpěváků činí estetičtější dojem. Jedno z mých někdejších povolání bylo však také herectví. To jsem byl ovšem mladý a půvabný. Teď jsem už jenom půvabný...“

...Nejraději píšu, když mě to popadne. A nejneraději, když potřebuju peníze. Píšu nejčastěji ve své chalupě u Vraného nad Vltavou. V Praze nerad, protože jsem horák a mám rád stromy, šneky, husí trus, stanování, dilenské práce, kaluže, ptáky, děti, houby a ticho...

...nejvíce radosti mi způsobila knížka „Bratr slávy“, která nebyla vydána. Psal jsem o lidech, kteří se nebáli, uhýbali, tu a tam podlezli, než by přelomili nebo přeskočili, ale koneckonců něco dokázali. Aspoň narovnat se v zádech. Bylo to označeno za apoteozu zbabělosti...“ (Vyňato z televizního scénáře „Svezte se k nám AutoRstopem“.)

Příloha č. 10a – novoroční přání Jana Mareše, **příloha č. 10b** - fotografie Ludvíka Aškenazyho. Jako poslední na anketu zareagoval L. Aškenazy, viz **příloha č. 11**.

Další anketní otázkou se chtěli žáci dozvědět, který chlapec nebo dívka na spisovatele v životě nejvíc zapůsobil(a). Z reakcí můžeme vybrat odpověď Václava Čtvrťka, ta přímo koresponduje se Čtvrťkovou povahou.

“Mili autorstopaři,

já vím, co byste potřebovali. Abych si vzpomněl na nějakého skvělého kluka nebo holku, které byste postavili jako protihráče proti Tondovi Vykukovi, jehož nemám čest znát. Jenže mám-li být upřímný, musím se přiznat, že nejlepší dojem v životě na mne udělali jeden mizerný kluk a ještě jedna menší zrádná holka v modrých šatech.*

Já tenkrát zrovna vychodil třetí třídu a přijel jsem na prázdniny do Písku. Tam jsem se zamiloval do holčičky v modrých šatech. On, ten mizera, taky. Jednou jsme na půdě pekařovic domu hráli hru, kterou jsme sami vymysleli. Modrá holčička byla princezna, já princ a můj soupeř hrál Krakonoše. Krakonoš unesl princeznu do své zahrady a já ji měl vysvobodit. Krakonoš mi navrhl, že mě nejdříve přiváže k dubu, já se vysvobodím – a pak budu pokračovat s princeznou. Důvěřivě jsem se nechal přivázat ke komínu – a pak už jsem se jen díval, jak se mi Krakonoš s princeznou chechtají a utíkají z půdy.

Nejdříve se mi chtělo brečet, ale pak jsem dostal vztek. Tenkrát jsem měl zrovna čerstvě narostlé druhé zuby. Přehryzal jsem provaz, našel jsem si Krakonoše

s princeznou za pekárnou a zbil jsem Krakonoše tak strašně, jako už nikdy nikoho v životě. Princezně jsem dal taky jednu. A pak už mě nikdy nic nerozzlobilo tolik jako ten mizera kluk, co mi ukradl modrou princezmu.

A nikdy mě nic netrápilo víc než to, že jsem uhodil modrou princezmu.

S pěknými pozdravy

Václav Čtvrtek“ (Tvrzník, 1991, s. 5)

* Asi desetidílný seriál pro liberecký Vpřed s názvem Příběhy Tondy Vykuka (o kouscích uličnického kluka, na které čtenáři písemně reagovali a jejich odpovědi pak byly konfrontovány s odpověďmi známých spisovatelů).

Příloha č. 12 – fotografie V. Čvrtka s věnováním.

Třetí anketní otázka zněla: „Co se Vám na dnešní mládeži líbí - nelíbí?“ Z odpovědí se bohužel nedochovala žádná.

Čas v českodubské škole plynul dál. Nejvyšší třídy se připravovaly na ukončení základní školní docházky a při té příležitosti si žáci čím dál více uvědomovali, kolik času pohltí pravopis, zatímco literatura se musí často spojit s rolí „Popelky“. Už v minulosti nejeden dotaz, týkající se pravopisných problémů, putoval do Ústavu pro jazyk český v Praze, odkud zpětně přicházely laskavé a uklidňující odpovědi známého jazykovědce dr. Antonína Tejnora. V jednom ze svých dopisů se zmínil, že se ke každé pravopisné reformě musí vyjádřit i spisovatelé.

Dětem svitla naděje, že přece jenom by se aspoň v něčem dalo jejich trápení ulehčit. A tak patnáct spisovatelů, se kterými udržovali nejčilejší styky, obdrželo dopis se čtvrtou anketní otázkou. Zněla: „Kdybyste doma našel zprávu, že se ve 2. pádě píše vždycky předložka **z**, schvaloval byste to, nebo považoval za citelné ochuzení sdělnosti jazyka?“ „*Nepochybujte, že každý z dotazovaných v mžiku pochopil, že zodpovězení ankety se nebude týkat jen nadhozeného pravopisného jevu, nýbrž problému daleko širšího a zásadnějšího: souhlasu či nesouhlasu se zjednodušením těch partií pravopisu, které trpí nejvíc složitostí a kde by úprava neporušila nijak podstatně sdělnou stránku písemného projevu.*“

(Lukeš, Vpřed, 1968, s. 5)

Z některých odpovědí vybíráme:

František Kožík: „Váš návrh (psát ve druhém pádě vždy z) by jistě znamenal zjednodušení pravopisu, a proto bych jeho uzákonění uvítal.“

Helena Šmahelová: „Ať je to z nebo s v pádě druhém či sedmém, já umím poslouchat, já se podřídím.“

Václav Čtvrtek: „Když jsem chodil do školy, toužil jsem, aby někdo mocný odstranil z češtiny všechny „nástrahy“, v kterých jsem vázl jako v naličených okách. Když jsem se trochu vyučil, změnil jsem názor. Mám rád jazyk plný jemností. Nemyslím, že pro vývoj jazyka by bylo zdravé, kdyby měl podléhat přání těch, kdo jazyk ještě ani v základě nezvládli. Tím se vás nechci dotknout. Ale kdybych si s někým z vás mohl vyměnit místo, já bych se učil a učil. To je má upřímná odpověď.“

Eduard Petiška: „Jsem proti všemu, co znepřesňuje český jazyk, co jej znejasňuje a umožňuje neurčitý výklad.“

Příloha č. 13a – fotografie Eduarda Petišky, **13b** – Petiškova pohlednice AutoRstopu.

František Křelina: „Ano, ve 2. pádě vždycky z, v 7. pádě vždycky s. Jazyk by se tím neochudil, soudím, že to nemá s jazykem nic společného. Je to víc záležitost školometská.“

Ludvík Středa: „I když by šlo o ochuzení českého jazyka, hlasuji každopádně pro zjednodušení. Bylo by méně problémů i chyb.“

Jan Mareš: „Řeč naše, jak víme, byla připodobněna k oři. Řeč je živý organismus a neustále se mění a roste, košatí a krásní. Gramatika jsou jen jakési opratě a postraňky. Kdybych našel tu zprávu pod stromečkem, nermoutil bych se.“ (Lukeš, Vpřed, 1968, s. 5)

V dopisech, které děti obdržely, se kladně vyjádřilo devět autorů ku pěti. S očekáváním tedy zaslaly získané připomínky jazykovědci dr. Antonínu Tejnorovi. Jeho odpověď se pravděpodobně postarala o největší senzaci ve škole. Mimo jiné v ní čteme: „Jeden z návrhů, které pravopisná komise projednává, počítá s tím, že by se ve spojení s 2. pádem mohla psát předložka z vždycky. To by zejména pro školní

praxi znamenalo značné zjednodušení. Dokud však nevyjdou nová „Pravidla českého pravopisu“, je třeba dosavadní pravidla dodržovat, ale chyby v případech, kdy se dosud píše ve 2. pádě s, by se neměly klasifikovat, protože zjednodušení pravidel v užívání předložek s a z bude patrně pravopisnou komisí schváleno.“ (Lukeš, Vpřed, 1968, s. 5) I zde Josefu Lukešovi patří uznání, že se nebál nové myšlenky, i když sám dobře znal všechna pro i proti.

2. 2. 3. Co všechno vzešlo z literárního kroužku

AutoRstopu se opravdu podařilo vzbudit u dětí nebyvalý zájem o knihy, protože měly možnost se s autory osobně seznámit. S nadšením se pouštěly do čtení a lépe se jim dařilo proniknout do myšlení autora. *„Ty dopisy, to je něco jako lávka mezi Vámi a stránkami Vašich knížek. A po té lávce se chodí lehce a vesele,“* napsaly děti. (Vyňato z televizního scénáře „Svezte se k nám AutoRstopem“.) Pro některé autory pak byl jejich zájem přímo vzpruhou a pobídkou k další práci. *„Zrovna v tom dni, kdy jsem se koukala černě na svět, který byl také černý, přišla pošta s Vaší obálkou. A hned mi bylo na světě líp, dokonce dobře,“* píše Helena Šmahelová. (Vyňato z televizního scénáře „Svezte se k nám AutoRstopem“, který byl zkráceně odvysílán v televizním pořadu pro děti zvaném Vlaštovka, 1965.)

Také Marii Majerovou často dopisy a návštěvy dětí z Českého Dubu povzbudily. Z dětských vzpomínek: *„Dosud ji vidíme, jak nás vítá ve své pracovně, jak jí září oči a úsměv v tváři. Přišli jsme si s ní popovídat o Robinsonce, ale ona se pustila do vyprávění o svém dětství a o staré Praze. Byly to nezapomenutelné dvě hodiny, které jsme s ní strávili.“* (Vyňato z televizního scénáře „Svezte se k nám AutoRstopem“.) Krátce nato ji odvezli do nemocnice. Tehdy v její pracovně ještě nikdo netušil, že jsou účastníky její poslední besedy.

Příloha č. 14 – dopis Marie Majerové.

Příloha č. 15a - fotografie Marie Majerové z besedy, **příloha č. 15b** - Václav Kaplický ve škole v Českém Dubě.

Václav Kaplický po zotavení z těžké nemoci, mluvil o dopisech z Českého Dubu jako o účinném léku: „...vidíte, možná, že to byla právě jejich láska, která mě postavila na nohy. Já tomu aspoň věřím. Těm, kdo jim věnoval svůj zájem a cit, nezůstávají děti nic dlužny.“ (Tvrzník, 1991, s. 5) Obdobně se vyjadřuje i dopis psaný Miladou Zhořovou jako odpověď za předčasně zemřelého Antonína Zhoře. **(Příloha č. 16.)**

Učitelé v dopisech autorů nacházeli cenné materiály k výuce, která se jimi dala živě obohatit. Čtenářství se díky AutoRstopu stalo v českodubské škole vášní, o jaké se do té doby nikomu ani nesnilo. Jako si děti z literárního kroužku zamilovaly „své“ autory a jejich knížky, tak si spisovatelé zamilovali mladé čtenáře, jejich zvědavost, pátrání po pravdě, touhu po kráse a dobru. Upřímně stáli o jejich přátelství, viz dopis Jaroslava Seiferta. **(Příloha č. 17.)**

S autory se děti mohly setkat při besedách, které byly pro většinu spisovatelů nesmírně cenné. Ověřovali si tak, jak jejich knížky na mladé čtenáře působí, a leckterá připomínka z Českého Dubu přispěla k vylepšení knihy ještě před jejím vydáním. Děti rády pronikaly do procesu tvoření, chtěly osobně pochválit, či zkritizovat. „Jsou to docela normální, nikterak neobyčejné děti. Ale našly prostor, mimořádně příznivý pro rozvoj svých zálib, našly ho samy bez diktátu povinností a zamilovaly si literaturu i ty, co ji dělají....A hlavně se nebojí říkat, co si myslí. O knížkách, o televizních inscenacích. Jsou upřímní a naučit děti říkat, co si myslí ve škole i mimo školu, není někdy lehké...“ (Bursík, 1967, s. 7) tvrdí v článku Josef Lukeš, který stál za vším konáním autorstopařů.

Do organizace besed se Josefu Lukešovi podařilo zapojit i tehdejšího ředitele školy a dva další obětavé učitele. Besedy se konaly po vyučování, na základě dobrovolnosti se jich zúčastňovalo v průměru 25 až 30 dětí. (Setkání se známými osobnostmi však nelákalo jen děti z posledních tříd devítiletky, často v nemalém počtu se zájmem přicházeli i dospělí.) Některé rozhovory s autory si žáci natáčeli pro vzpomínku i pro další práci ve škole. Zdeňka Bezděková na besedu s českodubskými dětmi vzpomíná nejraději: „Tak připravené, vnímavé a milé děti jsem málokdy potkala. Vítají-li všude mou Leni s láskou, v Českém Dubě to byla láska horoucí. Hodiny letěly a pořád jsme nebyli hotovi, tak jsme byli všichni plni zápalu pro svět

podle obrazu našich srdcí, ten spravedlivý, ten v míru a štěstí člověka.“ (Bezděková, 1995, s. 85)

Příloha č. 18 – fotografie Z. Bezděkové z besedy v českodubské škole.

AutoRstop se stal také žádaným kritikem dětských pořadů. Se zájmem redaktoři Dětského vysílání Čs. televize konzultovali s těmito upřímnými diváky scénáře připravovaných inscenací a po odvysílání byli nesmírně zvědaví na jejich názory, jak se jim hra líbila atd. K těmto inscenacím např. patřila: „Cesta k moři“ Jacka Londna, „Tom Sawyer“ Marka Twaina, „Černá ovce“ Františka Kožíka a Josefa Lukeše, „Nechte maličkých“ Hermíny Frankové aj. Českodubský literární kroužek též vystoupil v televizním pořadu „Malované děti“, který natáčel se svým štábem Jindřich Fairaizl.

Celý případ AutoRstopu ukazuje, co všechno se dá dokázat, když chceme a můžeme svobodně uplatnit své tvůrčí nápady, a naopak, jakou zkázu škole přinesla normalizace. Josefa Lukeše osočili, že do školy zatahuje zavrženíhodný seifertovský Svaz spisovatelů.

Jak je známo z kapitoly Život Josefa Lukeše, Josef Lukeš se angažoval i v jiných kulturních aktivitách, a proto pro školní rok 1969/70 zůstaly dveře českodubské školy před ním zavřeny. Byl přeložen do Světlé pod Ještědem, ale ani tam nebyl ušetřen pronásledování. Normalizátoři se nebáli ani psychického deptání a zkroušený Josef Lukeš se aspoň v dopisech se svými blízkými dělil o své trápení. Dopisem se ho mimo jiné snažila povzbudit i Helena Šmahelová (**příloha č. 19a**) a v pozdějších letech i Jan Mareš (**příloha č. 19b**).

Dochovala se také část kopie dopisu Josefa Lukeše Františku Kožíkovi. Z něj vysvítá, jak si byli oba v nejhorších časech normalizace vzájemně blízcí. Když Kožíkovi hrozil tvrdý postih za to, že podepsal v roce 1968 spolu s Jaroslavem Seifertem, Pavlem Kohoutem a Jarmilou Glazarovou žádost o propuštění vězňených spisovatelů, stal se Josef Lukeš jeho důvěrným utěшитelem. Nyní tomu bylo opačně. Nebyl to však jen Kožík, kdo Josefu Lukešovi projevoval spoluúčasť. (Příloha č. 20.)

2. 3. DALŠÍ PEDAGOGICKÁ ČINNOST JOSEFA LUKEŠE

Po částečném uklidnění situace se začal Josef Lukeš opět s nadšením věnovat práci ve světelské škole. Po rozeznání AutoRstopu založil i zde literární kroužek. Pod jeho vedením se podařilo žákům zdejší školy uspět až v celostátní soutěži Klubu mladých čtenářů, kde se představili s putovní výstavou „Kde každý statek zrodil román“. Na podnět Josefa Lukeše měl každý žák zjistit co nejvíce informací o statku, který se stal jedním z dějišť románů Karoliny Světlé. Děti pak zjištěné informace doplňovaly vlastními kresbami a spolu s fotografiemi učitele Františka Dudka bylo vytvořeno pásmo, které se dostalo i na Pražský hrad. V Domě čs. dětí jej zhlédly desítky spisovatelů a ilustrátorů.

Zájem o malebný podještědský kraj dokázal pan učitel podnítit nejen u svých žáků, ale zaujal i účastníky nespočtu autokarových zájezdů, které zasvěceně provázel po kraji. Celý život se věnoval lidem a jistě nejen pro své vědomosti o životě Karoliny Světlé, ale i pro obdivuhodnou znalost celé podještědské kultury tak získal přizvisko „táta Podještědí“. Nikdy nebyl lhostejný k okolnímu dění. Stále měl co říci a snažil se co nejvíce prospět společnosti. Přestože sám své zásluhy považuje za nicotné, bylo mu v roce 1992 uděleno „čestné občanství města Český Dub - za neúnavnou péči o kulturní úroveň obyvatel a celoživotní propagaci města i celého Podještědí“. V tomtéž roce přijal v aule Karolína z rukou místopředsedy vlády a ministra školství medaili J. A. Komenského.

V posledních deseti letech si vzal za úkol přinést trochu radosti i lidem v místním domově důchodců. Ač by se věkem s některými mohl rovnat, vyzařuje z něj energie, s jejíž pomocí dovede obyvatele domova důchodců, mnohdy životem zbědované, povzbudit a rozdělit se s nimi o svou lásku k Podještědí.

2. 3. 1. Osobní seznámení s Josefem Lukešem

Osobně jsem se s Josefem Lukešem seznámila v roce 1993, kdy jsem se s rodinou do Českého Dubu přistěhovala. Bohužel, lidé z malého města většinou velice pomalu mezi sebe přijímají novousedlíky, ale u Josefa Lukeše a jeho manželky to bylo jiné. Neuzavírali se předpojatě do svého soukromí, vzpomínám si,

že zvláště v Josefu Lukešovi jakoby se probudila povinnost nám pomoci a obeznámit nás se zdejšími lidmi, místy... Od počátku našeho blízkého vztahu u něj obdivuji nejen jeho velkou moudrost a úctu ke všemu poznání, ale jeho „mladost“, jeho otevřenost všemu novému a pozitivnímu.

Jsem opravdu vděčná, že jsem se ním mohla poznat. Pomohl mi sžít se s novým prostředím a v mnohém mě ovlivnil, ale navíc se pro mne stal vzorem svým pedagogickým působením a svou hlubokou lidskostí. Velikost jeho osobnosti vnímají i lidé, s nimiž se setkává. Na ně Josef Lukeš působí podobným dojmem jako na mne.

2. 3. 2. „Pan učitel“ ve třídě 1.A

I když už byl Josef Lukeš, jak o sobě říká, „učitelem ve výslužbě“, duši ho to stále táhlo ke škole. Nebylo pro mne tedy těžké pozvat jej například na občasnou návštěvu mé vlastní třídy. Jemu toto „suplování“ činilo velkou radost, opět mohl stát před zvědavou třídou, která se těšila na jeho vyprávění. Také děti braly tento den jako svátek. Celý týden už předem mluvily o tom, že je pan učitel navštíví, připravovaly si, co mu řeknou, kterou píseň nebo básničku by asi rád slyšel.

Josef Lukeš se svědomitě na tyto hodiny připravoval. Přinášel různé obrázky nebo básně, které si prvňáčci mohli odnést domů k nahlédnutí i rodičům. Vždy měl pro děti zajímavé téma, které zaujalo. Povíдали jsme si o knihách, které děti čtou, o známých osobnostech našich dějin. Na otázku, kdo byl J. A. Komenský, se mu dostalo od jednoho žáčka úsměvné odpovědi: „*Ten vynalezl školu.*“ Tato odpověď Josefu Lukešovi uvízla v paměti a rád se k podobným pohotovým úsudkům dětí vracel. Žáčci znali všechna jeho domácí zvířátka z pestrých příběhů i fotografií. Když akademická malířka Helena Cejnarová (její ilustrace můžeme nalézt v knize Josefa Lukeše *Život samý malér*) u Lukešů na návštěvě věrně zobrazila jejich kocoura, Josef Lukeš velký obraz rozměru A1 do třídy zapůjčil s tím, že kocourek bude sledovat, jak se dětem ve škole daří a všechno mu doma poté porozpráví. A opravdu, prvňáčci si vytvořili k obrazu velice milý vztah a kocourek se stal našim tichým společníkem i pojítkem mezi námi a Josefem Lukešem.

Ze společných hodin s panem učitelem si děti na konci hodiny vždy odnášely domácí úkol. Někdy měly malovat, někdy psát nebo něco vyrobit. Velký ohlas měla jeho anketa: Co bych udělal, kdybych se stal starostou našeho města. Také na konec prvního školního roku, který jsme společně slavili opékáním vuřtů, písničkami i brouzdáním se v potůčku u Lukešů na zahradě, děti rády vzpomínaly.

Když nemohl pan učitel Josef Lukeš za svými žáčky, zasílal jim aspoň dopisy, kterými tak s dětmi komunikoval, chválil je, povzbuzoval i vedl k vybranému chování. V **příloze č. 21a,b** – můžeme zhlédnout dva z dopisů „jeho“ třídě. Mimo jiné dokládají, že nejen umí stále s dětmi pracovat, ale že by byl i dobrý pohádkář.

2. 3. 3. Vyjádření bývalých žáků o svém učiteli

Josef Lukeš zasvětil celý svůj život pedagogice. Můžeme se ptát: „Byl dobrým učitelem?“ Zákonitě se nám v této souvislosti vynoří otázka, co míníme označením „dobrý“. Ani zkušení odborníci se mezi sebou v odpovědi na tuto otázku neshodují. Je dobrým učitelem ten, kdo především podporuje společensko-citový vývoj dětí, nebo ten, kdo hlavně podněcuje jejich rozumový vývoj? Je lepší ten, kdo je naučí především znalostem, nebo ten, kdo je dovede k úspěšnému absolvování zkoušek? Odpověď by byla složitá, i když v dnešní přesycené, citově zdevastované době by každý měl dát přednost spíše výchově přispívající kladnému citovému rozvoji dětí. Hodnotí-li učitele jeho bývalí žáci s odstupem let, ukazuje se, že právě jeho výchovné působení na emoční stránku jejich osobnosti bylo pro ně nezapomenutelné.

Studie N. Bennetta ukazuje, že úspěšní učitelé se ve srovnání se svými méně úspěšnými kolegy důkladněji připravují na vyučovací hodiny, projevují větší zájem o jednotlivé žáky a tráví více času mimoškolními činnostmi. V roce 1960 vytvořil D. G. Ryans „Posuzovací stupnici vlastností učitele“ a zjistil, že úspěšný učitel bývá vřelý, chápavý, přátelský, odpovědný, soustavný, vynalézavý. (Josef Lukeš dodává, že pro učitele je nepostradatelný taktéž vyprávěcí talent a smysl pro humor.) Aby hodnocení osoby Josefa Lukeše nebylo jednostranné, byli osloveni někteří z jeho bývalých žáků, kteří po letech mohou nejlépe shrnout jeho celkové působení na ně

samotné a vyjádřit se k jeho učitelské úspěšnosti. V dotazníku měli odpovědět na několik otázek nebo popřípadě sami doplnit své hodnocení.

První otázka zněla: Co se vám vybaví pod jménem Josef Lukeš?

Jedna z jeho bývalých žaček stručně a výstižně píše: „Oči, laskavý úsměv, dobrota srdce“. Josef Lukeš byl také často spojován s Františkem Kožíkem, s divadlem a cituji doslovně z jednoho dopisu: „*s podnětným dětstvím, bohatým obsahem, plným krásných zážitků a poznání.*“ Pro jinou bývalou žákyni splývá obraz Josefa Lukeše v jejích vzpomínkách s obrazem babičky Boženy Němcové. Dále pisatelka oceňuje Josefa Lukeše takto: „Můj tatínek byl také učitel, byl přísnější, ale v ostatních charakterových vlastnostech si s panem učitelem nezádal.“

V druhé a třetí otázce měli z výčtu vlastností podtrhnout ty, které nejlépe vyjadřovaly jeho vlastnosti, a doplnit další dle vlastního uvážení. Z nabídky *přátelský, chápavý, odpovědný, úspěšný, vynalézavý, vřelý, náročný, nespokojený, roztěkaný, vtipný, nevypočitatelný, zlostný, klidný, moudrý, povznešený, dobrý* vypravěč téměř stoprocentně všichni označili Josefa Lukeše za přátelského, chápavého, odpovědného, vřelého, vtipného, klidného, moudrého, dobrého vypravěče. Pro polovinu dotázaných byl také náročným učitelem. Dále jej označili za laskavého, mírumilovného, upřímného, ušlechtilého, skromného, pokorného a odvážného v situacích, kdy dokázal přemoci strach a úzkost, kdy byly ohroženy základní mravní principy, jež nechtěl zradit.

Další otázka zněla, zdali se pan učitel Josef Lukeš něčím zásadním odlišoval od ostatních kolegů učitelského sboru. Opět byla vyzdvížena jeho laskavost a upřímnost a také navázání osobního kontaktu s žákem. Jedna z jeho žaček doslovně za všechny říká: „*Odlišoval se hlavně svým klidem a ochotou naslouchat dětským problémům. V jeho hodinách jsme nic nemusily, ale jeho hodiny byly tak zajímavé, že jsme chtěly. Měl přirozenou autoritu, nikdy se nerozčilil, prostě byl ve škole pro nás.*“

V páté otázce měli zhodnotit po letech, jako zralí lidé, jeho pedagogické metody. „Pan učitel byl výjimečný tím, jak dokázal ze třídy nahodile sešlých dětí utvořit dobrý kolektiv, kde si děti uvědomovaly nejen sebe, ale i druhé, vytvářely si vědomí odpovědnosti ke druhým.“ Nebo: „Učil mě dějepisu. Milovala jsem ten předmět i díky jeho skvělému podání. Ze základů českých dějin jsem pak čerpala

celý život..... Několik generací jeho žáků je si vědomo kvalit pana učitele Lukeše a ctí ho...”

Šestá a sedmá otázka se týkala jeho mimoškolní činnosti a literární tvorby. Znovu se potvrdilo, že Josef Lukeš je spojován nejen s učitelstvím, ale i s duchovní prací v Jednotě mládeže, je proslulý svými zajímavými besedami a znám z rozhlasových relací. Mnohé pak oslovuje poutavými články a stránkami svých knih.

Ze získaných odpovědí některé dokládají tak živý, souhrnný obraz Josefa Lukeše, že jsou přiloženy k nahlédnutí v **příloze č. 22a,b**.

Na závěr můžeme shrnout, že Josef Lukeš patřil k pedagogům, kteří bezesporu užívali neformálních metod. Tyto metody kladou důraz na děti, přičemž úkolem učitele je rozpoznat jejich potřeby a poskytnout jim výukovou zkušenost odpovídající těmto potřebám. Neformální metody dávají také větší prostor iniciativě dětí a poskytují více příležitosti pro tvořivost a odpovědnost. Učiteli se pak může podařit proměnit učebnu z místa strachu v „radostnou dílnu lidskosti“, kde se nejen učí, ale především vychovává k harmonii nejlepších lidských vlastností.

„Naše škola by měla méně učit – více vychovávat,“ takto se vyjádřil náš první prezident T. G. Masaryk. Z výuky Josefa Lukeše bylo vždy znát, že mu šlo hlavně o osobnost žáka, o jeho zdravý rozvoj a o to, aby měl sám zájem a chuť dál se vzdělávat. Takového jej poznali i jeho žáci, kteří Josefa Lukeše řadili mezi nejoblíbenější a zároveň nejváženější učitele na škole.

Závěrem ještě malá, ale nikoli zanedbatelná poznámka:

Kantořina se v rodě Josefa Lukeše drží už čtyři generace. Po třech strýcích učitelích se vydal na pedagogickou dráhu i jeho syn Petr (vyučuje na Vysokém učení technickém v Praze), dcera Anna (vedle svého duchovenského povolání se věnuje výuce angličtiny a francouzštiny), vnučka Josefa Lukeše Petra (vede jazykovou školu a překládá ponejvíce z holandštiny), vnučka Lucie vyučuje angličtině a norštině. Vnuk Dominik působí na londýnské univerzitě, je spoluautorem učebnice češtiny pro cizince a jako dopisovatel Lidových novin se zaměřuje hlavně na problémy vzdělávání dospělých. Na učitelskou dráhu se připravuje i jeho nejmladší vnučka Barunka.

3. LITERÁRNÍ TVORBA

3. 1. DÍLO JOSEFA LUKEŠE DO POLOVINY 50. LET

3. 1. 1. Počátky literární tvorby

S Josefem Lukešem jsme se už měli možnost setkat v nástinu jeho života i prostřednictvím jeho aktivní činnosti, týkající se výchovy k hodnotnějšímu smýšlení a bytí člověka, a to nejen ve školství. Nyní se můžeme podrobněji seznámit i s jeho neopomenutelnou literární činností.

Jak bychom už mohli tušit, první doteky literární tvorby byly spjaté s jeho strýcem, dnes už známým autorem Janem Knobem. Josef Lukeš jako malý hošík se zájmem sledoval jeho literární počátky. Sedával s ním u stolu, když vznikal rukopis k prvotině „Smršť“, kterou F. X. Šalda přivítal jako příslib začínajícího literáta. *„Smršť“ a „Černá křídla“ mi mluvily z duše. Podobně budu jednou také psát, ujišťoval jsem se dětinsky. Můj slabý prospěch ve škole však tomu nenasvědčoval. Přesto mě Jenda s jistou nadějí zasvěcoval do zákonů literární tvorby a pozvolna mě vtahoval do uměleckého světa. Byla to pro mne svým způsobem jedinečná škola,*“ vzpomíná v rozhovoru Josef Lukeš.

Už jako desetiletý Josef Lukeš pochopil, jakou moc má pero a čistý list papíru, a vždy, když prožil něco smutného, krásného, veselého, či dojemného, spěchal se svěřit svému sešitu, který se stal jeho důvěrným přítelem. (Tuto svou zkušenost z dětství pak předkládal žákům, pro které do té doby býval sloh vždy postrachem. Také je třeba vzpomenout na mnohá pozvání od kolegů, kteří si vážili jeho nadání probudit v dětech literární citění a zvali jej, aby jim předvedl jednu ze svých ukázkových hodin slohu.)

Byly tu pak různé drobné pokusy o zachycení dojmů z jeho vnitřního i okolního světa. Sám Josef Lukeš je hodnotí takto: *„Když jsem nedávno ve staré skříni na půdě objevil skicář plný mých študáckých postřehů, trochu jsem žasl. „Byl jsem to opravdu já?“ ptal jsem se v duchu. I nad neumělými výtvary jsem musel ocenit úžasnou schopnost těch malých literárních střípků zastavit čas a konzervovat jej, zachránit pro budoucnost. Zavanul z nich svěží dech ratkinovského mládí...“*

S postupem času Josef Lukeš pravidelně přispíval do různých oblastních zpravodajů a novin. Jeho nejstarší článek se mi podařilo nalézt v turnovském vlastivědném sborníku „Radostná studánka“, vytištěném v roce 1940. Je nazván „Krása Českého ráje“. Josef Lukeš zde opěvuje okolní krajinu Kozákova, noří se do dávných dob, kdy Stvořitel oddělil vody od země. Prochází tisíciletími a hledá v krajině stopy prvohor a dalších etap vývoje naší planety. Vyzdvihuje někdejší citlivost člověka, s kterou byl schopen své usedlosti včlenit do rázu krajiny. S tímto poselstvím se obrací k chlapcům a dívkám, jimž připomíná, že i oni se jednou stanou hospodáři a hospodyněmi v turnovské krajině a jen na nich bude záležet, zda krása Českého ráje zůstane neporušena.

3. 1. 2. Na Kübecku a v ingotárně

Článek vzniká v době, kdy už musel Josef Lukeš chtě nechtě opustit kraj, jenž ho tak okouzľil. Píše jej už jako dělník Poldiny huti. V tomto období také začíná sepisovat své první větší literární dílo, kterému dal název „Na Kübecku a v ingotárně“. V krátkých příbězích se tu můžeme setkat s různými povahami i nelehkými osudy jeho kamarádů a spolupracovníků. Pro Josefa Lukeše se zde otevírá úplně nový, dosud nepoznaný svět, který mu nabízí pohled do drsného života dělníků, v němž může nečekaně nalézt i přátelství. S velkou dávkou humoru přibližuje čtenářům své dělnické začátky, ale i historky, které slyšel od svých spolupracovníků. Často užívá přímé řeči, která příběhy ještě více oživuje. Dílko „Na Kübecku a v ingotárně“ bychom však marně hledali jako samostatnou publikaci, i když už je v době jeho vzniku (bylo dopsáno 11. ledna 1943) Jakub Honner v dopise vysoce ocenil: „*Máte, milý pane kolego, nadání, velké nadání! A máte také houževnatost. A máte bystré, všímavé oči a podivuhodnou vyjadřovací schopnost. Jsem jist, že o Vás ještě uslyším a že z Vaší práce, až skončí válka, bude mít prospěch nejenom škola, ale i čtenářská obec...*“ (Lukeš, Život samý malér, 1999, s. 74/II.) Přesto zůstalo jen u rukopisu.

V současné době však povídky z Kladna můžeme nalézt ve vzpomínkové knize „Život samý malér“, kam je Josef Lukeš zařadil, i když už v reedukované

podobě. Pro úplnost můžeme uvést všechny jejich názvy: „Na Kúbecku a v ingotárně“, „Vždyť jsem vám to říkal, blbci!“, „Plž, Plha, Plech“, „Tři na dvou postelích“, „Poprvé na směnu“, „Jak jsme začali“, „Veksl“, „Takový krásný den“, „Podruhé gestapo“, „Přijde jaro“, „Pan Kadeřábek“, „Mahlzeit“, „Lidé jsou dobří“. (Lukeš, Život samý malér, 1999, s. 39 – 74/II.)

Po roce 1943 přišla dlouhá pauza v jeho literární tvorbě. Josef Lukeš byl ženatý, stal se otcem rodiny, které se snažil vytvořit potřebné zázemí, a podstatné pro něj bylo, že opět začal vyučovat. Škola a veřejná činnost byly obrovským soustem, většinou tvrdým a dokonale vyčerpávajícím. Po roce 1948 se navíc dostával pro svou neústupnost ve věci svědomí do stále silnějšího totalitního presu. Stále nové krizové situace jej stravovaly nelítostně a beze zbytku. Na psaní již nezbýval čas.

3. 2. SPOLUPRÁCE S FRANTIŠKEM KOŽÍKEM

3. 2. 1. Přátelská pomoc Františka Kožíka

„Učitelování“ Josefa Lukeše sice viselo na stále tenčím vlásku, ale přesto byl vždy ochoten svým žákům věnovat více než jen hodiny předepsané osnovami. Jeho obětavost se mu díky škole v Nechálově vrátila zpět, a to prostřednictvím člověka, který se pro jeho další život stal velice významným. Byl to František Kožík, s nímž ho pojilo stále hlubší přátelství a vzájemná úcta.

Od roku 1956, kdy se spolu poprvé setkali, začalo mezi nimi putovat mnoho dopisů, ve kterých se svěřovali se svými radostmi, smutky i problémy. Bylo to nejméně dvakrát do měsíce, co se vzájemně o sobě informovali. „*Vážený příteli, jsem rád, že jste zase napsal. Jsem vždycky trochu nesvůj, když delší dobu nemám od Vás zprávy...*“, píše František Kožík po dvouměsíční odmlce v dubnu 1958. Když Josef Lukeš v září téhož roku musel opustit školu, František Kožík už o celé záležitosti dobře věděl a rozhodl se Josefu Lukešovi pomoci.

„*Můj osud Františka značně znepokojoval. Pokoušel se nejprve intervenovat v můj prospěch. Když to k ničemu nevedlo, rozhodl se ke kroku daleko smělejšímu. V dopise mě s ním neprodleně seznámil:*

„Když nemůžete, nesmíte učit ve škole, budete učit na stránkách knihy, kterou spolu napíšeme.“

Ohromilo mě to. Spolupracovat s autorem slavného románu Největší z pierotů? Já, pomocný dělník nádvorní party? To se mi snad jen zdá, říkal jsem si,“ vzpomíná Josef Lukeš.

Příloha č. 23 - část dopisu (7. 2. 1959) Františka Kožíka, který je přímo dokladem rodičích se myšlenek budoucí společné knihy.

Jak Josef Lukeš působil na Františka Kožíka a proč si jej také mimo jiné vybral za svého spolupracovníka, se můžeme dozvědět z článku „Spolupráce dává bohaté plody“, ve kterém Kožík zpětně bilancuje: „...Josef Lukeš byl duší té školy. Byl výjimečným typem kantora. Měl v sobě tu živelnou lásku k učení, jakou si přál Komenský a jakou si už jen představujeme v postavách z Raise, a uskutečňoval ji moderními prostředky. Byl pro mne vlastně napřed postavou z chystaného románu pro mládež „Zákon věrných strážců“. A tak jsem se ho začal ústně i písemně vyptávat: Co by dělal tehdy a tehdy, jak by se zachoval, jak by co řešil, jak by asi hodina proběhla v jeho třídě...“ (Tvrzník, 1967, s. 3)

Vyžadovalo to v té době velkou odvahu otevřeně se přiznat k člověku, který byl výrazně degradován za svou „zbloudilou“ životní cestu. I když jej Josef Lukeš varoval před možnými problémy, nebál se a dál se zabýval jejich společnou prací. K tomu Josef Lukeš dodává: „Tady se musím zmínit, co taková spisovatelská neústupnost znamenala pro můj lidský osud. Spatřoval jsem v ní nejen projev přátelství, ale i víry ve mne. Víry, kterou jsem nesměl zklamat. Díky ní jsem prošel řadou krušných let, aniž bych zatrpkl. V tom je, myslím, rys jedinečnosti naší spolupráce.“

3. 2. 2. První společná práce

Po učiněné nabídce se tedy Josef Lukeš s chutí pustil do práce, která mu od počátku přinášela nesmírné dobrodiní. Večer co večer po nádenické směně vstupoval

ve vzpomínkách do nechálovske třídy mezi „své“ děti, do příběhu o zákonu věrných strážců. Oživoval tak své učitelské zkušenosti, zážitky, metody i názory. Učil tedy podle spisovatelova záměru dál a ta iluze jej utěšovala a povznášela. Františka Kožíka nezklamalo přesvědčení, že převtělení Josefa Lukeše do postavy učitele Romegy ho za daných okolností tak trochu postaví na nohy.

V **příloze č. 24** můžeme nalézt dopis z 8. 7. 1959 Josefu Lukešovi, kde jej František Kožík podněcuje k popsání některých zajímavých situací z vyučování, které by se daly posléze v románu použít. Také zde můžeme zhlédnout nástin prvních kapitol se stručnou charakteristikou hlavního hrdiny.

„Zvolil jsem si ho,“ říká František Kožík, „ač v té době nebyl uznáván, naopak svádl právě se sebou i s okolím těžký boj o své kantorství a o čistý názor na ně.“ (Tvrzník, 1967, s. 3) Přirozeně k menším bojům (nebo spíše odlišným názorům) docházelo i v jejich společné práci. Např. Josef Lukeš chtěl představit učitele Romegu už unaveného, schopného hněvu i nepředloženého trestu. František Kožík proti němu hájil Romegu schopného si stále získávat lásku i úctu dětí, hájil jeho snahu dát jim do života dary co nejpraktičtější, obohatit jejich citové vnímání tak, jak to dovedl Josef Lukeš.

Kožík se rád držel předem sestavené osnovy a takto nějak si představoval společnou práci: „*Jde mi hlavně jen o materiál, který si nedokážu vymyslet. Jinak by mohlo být vše domyšleno a vymyšleno...*“, dopis z 14. 7. 1959 Josefu Lukešovi. V krátké době byl Kožík sám překvapen, na jaké literární úrovni mu přicházejí další příspěvky. I když nerad přistupoval na možné změny děje, dařilo se Josefu Lukešovi některými silnými, živě napsanými situacemi autora o změně přesvědčit. Nutno dodat, že k tomu docházelo na základě jím skutečně prožitých událostí a tyto scény posléze zvlášť kladně ohodnotila i kritika. Nové úpravy však nutily k mnohým úpravám osnovy, poněvadž se samozřejmě oba snažili v konání postav dodržovat určitou logiku a návaznost.

Část dopisu napsaného Františkem Kožíkem 19. 7. 1959 nám může přiblížit, jak si cenil teprve začínající spolupráce s Josefem Lukešem: „*Někdy je Vaše kapitola tak dokonalá v popisu i dialogu, že ji přebírám takřka doslovně. Považuji za zbytečné, abych ji schválně nějak měnil...Dokonalost Vašich příspěvků způsobuje, že s nimi víc a víc počítám...*“

Za 8 dnů nato přichází Kožíkova nadšená odezva na další zaslaný materiál:

Vážený příteli,

Váš poslední příspěvek byl skvělý. Ano, to je nejlepší – vtělit zásady i úvahy do konkrétních příhod. Já bych si dovedl kdecos vymyslet, ale domnívám se opravdu, že učitele, jako jste Vy, bych nestvořil (k tomu mi chybí kromě jiných předpokladů právě ty konkrétní zkušenosti); nechci si tedy usnadňovat úkol, ale беру už skoro jako svou povinnost vůči osudu i době co nejvíc Vás oloupit a vtělit do knihy. Myslím na to, že to přinese prospěch, myslím i na to, co to jednou bude znamenat pro Váš osobní případ.

A tak se z původně zamýšleného příběhu stává vlastně setkání žáka s mimořádným učitelem. Budu zřejmě potřebovat i typ učitele špatného (snad v Praze – jak Stáňa vzpomíná). Máte zkušenosti, co žákům neimponuje, a co je popouzí? Důležité bude najít to místo hlavního zvratu, kdy se přikloní k nechálovskému kolektivu. To musí být silné!

Pište prosím, zdá se mi, že je mi tu určeno být spíš svědkem než autorem. Moc se těším.

Přijel jsem sem na Anenskou pout', bývala to pout' mé maminky. Vzpomínal jsem i na Vaši paní a v duchu jí poslal hezké srdce (ale žádné hezké tu neměli).

Telč – 27. 7. 1959

Váš František Kožík

Originál dopisu můžeme nalézt v **příloze č. 25**.

Další z dopisů, který dokumentuje, jakou byl Josef Lukeš Františku Kožíkovi oporou v jejich společném díle. (**Příloha č. 26.**)

Bylo velmi těžké sladit jejich životní styly. František Kožík psal v klidu své pracovny a často se tedy v jeho dopisech objevovalo – „pište, pište, pište!“. Josef Lukeš, jak vysvětluje, přemáhal únavu po těžké práci a zbývající volný čas musel dělit mezi rodinu a psaní. To mu přesto bylo velkou psychickou oporou, nejen pro

fiktivní návrat k milovanému povolání, ale současně se tak funkcionářům totalitního režimu nikdy nepodařilo zcela zničit jeho vnitřní čistotu, o kterou usilovali.

Josef Lukeš a František Kožík takto společně napsali tři romány: „Zákon věrných strážců“ (1961), „Finále“ (1964), „Neviditelný“ (1967), dále pak ke každému knižnímu zpracování byl napsán televizní scénář. Jejich poslední společnou prací byl scénář k televizní hře „Černá ovce“.

3. 2. 3. Zákon věrných strážců

Největšího ohlasu dosáhl jejich první román „Zákon věrných strážců“, určený pro děti staršího školního věku. V této knize je popsán vnitřní vývoj chlapce v prostředí venkovské školy. Dospívající hoch Stáňa, který již nemá otce a vyrůstá v péči milující matky, přechází z pražského prostředí do podhorského kraje. Jelikož v Praze poměrně vynikal a projevoval i hudební nadání, dívá se dosti dlouhou dobu na své venkovské spolužáky hodně spatra a musí projít leckterou trpkou zkušeností, než se naučí vážit si svých druhů a než získá sympatii k nim i sympatii jejich. Dopomůže tomu i jeho třídní učitel Romega, který celou duší žije pro své svěřence. Jeho citový vztah k nim a hluboké znalosti psychologie mu umožňují účinně zasahovat do jejich výchovy. Romega je schopen až důvěrně se přiblížit k duším žáků, aniž by se snižovala jeho autorita, a zároveň vytvořit vnitřně stmelенý kolektiv, plnící společně své povinnosti. Stáňa je zprvu „černou ovčí“ v novém společenství, ale později se stane nejlepším pomocníkem svého učitele. Dopomůže k tomu i dobrodružná hra, od které se odvíjejí další příběhy.

Knihu ilustrovala Milada Marešová, která k práci přistupovala velmi odpovědně. Záleželo jí na tom, aby její ilustrace byly co nejdůvěryhodnější, a proto se několikrát vypravila nejen za Josefem Lukešem, ale i do Nechálova. Díky ní můžeme v knize nalézt perokresby, které zachycují podobu Josefa Lukeše jako Romegy, tak také prostředí, o němž v románu psal. **(Příloha č. 27a.)**

O genezi románu bychom mohli říci, že je souhrnem z velké části skutečných příběhů, doplněných smyšleným dějem. Základní příběh malého hrdiny Stáni Mrázka byl přenesen z Chlumce u Dobříše na Turnovsko, do nechálovské školy, jak uvedl

František Kožík. Také to byli „věrní strážci zákona“ nebo také „Vinetuovci“, jak je nazýval tisk a jak se měla také kniha původně jmenovat. Tyto děti zakládaly tajné bratrstvo věrných strážců, vázané vzájemnou mlčenlivostí, a do zvláštních štítků si zašivaly jméno toho, koho chtějí chránit, pomáhat mu a být mu věrné. Tito neznámí ochránci si pak vybírali slabé spolužáky či spolužačky, ale i dospělé, nešťastnou učitelku nebo samotného třídního. O tom, jak silný to byl motiv, se můžeme dočíst v dopise zaslaném Františku Kožíkovi učitelem Josefem Brožem z Mnichova Hradiště. Píše: *„Poznal jsem v knize silného pomocníka pro dotvoření žákovského kolektivu, proto jsem ji takřka jedním dechem zdramatizoval. Hru jsme nacvičili a dvakrát sehráli...slyšels málem v hledišti souzvučně tlouci všechna srdce. V takových chvílích se rodili věrní strážci, když se již předtím zrodili mezi účinkujícími. Věnovali hře hodně volného času, a přece 31 dětí se do konce roku značně zlepšilo v prospěchu. Nadanější děti mě samy žádaly o přesazení ke slabším, mnozí zůstávali po vyučování ve třídě a doučovali se.“*

Další autentické postavy ze života doplnil Josef Lukeš. Byly to drobné příběhy dětí i dospělých, ve kterých se mohli mnozí z okolí Josefa Lukeše sami nalézt. Nejhodnotněji ztvárněnou postavou se však stal učitel Romega (neobvyklé jméno Romega vybrali podle nedávno zemřelého, taktéž výborného učitele), který byl obrazem jeho konkrétních zkušeností, zážitků i názorů.

Poslední kapitoly první úplné verze románu se rodily ve velké časové tísní, část dopisu z 22. 11. 1959 můžeme nalézt v **příloze č. 27b**.

Brzy po vydání vyvolala kniha přímo malou bouři na naší literární scéně. V novinách se objevilo mnoho kritik i článků, které cítily nutnost se vyjádřit k dílu, jež bylo zvláště ve své době ojedinělé. Kožík se nebál námětu ze školního prostředí, ač v minulých letech - *„období schematismu poznamenalo řadu postav vzorných učitelů a většina autorů literatury pro děti nedokázala zapojit do svého vyprávění dospělé jako nezbytnou součást dětského života. Je až podivné, jak prázdné, neživotné postavy bývají např. učitelé a pionýrstí vedoucí. Kožík má ve svém vyprávění učitele Romegu, učitele živého, nepapírového, citlivého, s velmi osobitým přístupem k výchovným problémům, učitele už dnešního, s novými výchovnými metodami, s novým vztahem k dětem i k jejich rodičům...“* (Kovařík, 1961, s. 4)

Na román reagovalo mnoho učitelů i významných osobností naší společnosti. Pro názornost uvádíme výňatky z některých dopisů zaslané Františku Kožíkovi:

„...Knižka mě velmi zaujala. Je tak blízká světu, v němž žijeme, i otázkám, s nimiž se denně potýkáme, a odpovídá na ně tak, že provokuje k myšlení a nemůže člověka nechat lhostejným...“

Jaromír Horáček – učitel, 16. 6. 1961, Turnov

(autor básnické sbírky „Hledání krásy“)

„...Možná, že Vám to bude kritika vyčítat, že je všechno v knize vykresleno moc ušlechtilé, teď se to tak dělá. Ale pravda je na Vaší straně. Tak se pro mládež psát má! Dnešní život potřebuje víc něhy a citu, tomu Vaše kniha pomáhá. Měly by ji číst všechny děti...“

Jarmila Hanzálková – učitelka, 21. 7. 1961 Kamenice pod Lipou

„...Zákon věrných strážců ukazuje pozoruhodně cestu k prosazování nejvyšších mravních ideálů do života. Přijímal jsem radostně onen důraz na výchovu vedle výuky, na srdce vedle rozumu. Učitelé jsou vsutku nejšťastnější lidé na světě, když takto učí – a nejen za katedrou...“

Dr. Jindřich Mánek - profesor Husovy fakulty, 23. 9. 1961, Praha

„...Kdybych měl moc, zařídil bych, aby se Zákon věrných strážců stal povinnou četbou všech učitelů. Jako inspektor bych se přesvědčoval, zda ji každý kantor zná, neboť v této knize je především velmi živě a plasticky vykreslen český učitel, jak má vypadat a jak vypadá jen zřídka...“

Václav Kaplický – spisovatel, 12. 5. 1961, Praha

„...Poznal jsem v Romegovi kamaráda ze studií, dvě desítky let, co jsme se neviděli, ho nezměnily. Mám radost, že naše třída vydala dobrého a lidského učitele, který dělá kantořinu jako umělecké povolání a poslání...“

Josef Štěpánek - učitel, 30. 5. 1961, Horská Kamenice

„...Postava Romegy povyšuje Zákon věrných strážců nad průměr a tento výchovatelský typ je skutečně skvělým objevem. Každá scéna, kde Romega vystoupí, měla by být podrobně zkoumána, rozebírána a měly by z ní být vyvozeny závěry, které si zaslouhuje: prokázat, že se dosud v literatuře neobjevil učitelský typ tolik hluboce lidský a zároveň tak úžasně schopný působit výchovně. Všem učitelům by se měly otevřít oči, jak lze vychovatelství povýšit na umění...“

Jan Knob – spisovatel, 27. 7. 1961, Turnov

Snad každý, kdo četl tuto knihu, cítil nutnost se vyjádřit k postavě učitele Romegy. Vedle už zmíněného „zlatého rámečku“ a odlišné klasifikace se čtenáři románu mohli dozvědět, jakým způsobem Romega - Josef Lukeš vyučoval hodinu slohu, o neobvyklém soudu žáků nad ním samým, o hodině zpěvu, o jeho výkladu k solidaritě atd. Romega z návštěvy v rodině, která má vést k domluvě nezdárného syna, raději udělá nezávazný rozhovor o podstatě bytí a sám dál nese tíhu problémů, než by vdově zhatil její jedinou naději, vkládanou do syna.

„Jestlipak vy dovedete někoho odsoudit?“ řekla maminka.

Ach, maminko, to jsi neměla říkat! Romega zvažněl. Stáňa si dovedl představit, jak se mu kůže nad obočím zkrabatila. Chlapci se rozbušilo srdce a cítil, že nebezpečí je opět nablízku. Zatajil dech, aby mu neušlo, co Romega řekne.

„Nevím, jestli je to přednost nebo nedostatek, ale – nic není pro mne tak nesnadné – jako někoho odsoudit. Možná proto, že asi dost lehce pronikám do duše druhého a poznávám, jak jsme si my lidi podobní. Porozumět člověku a vyjít mu vstříc s podanou rukou – je rozhodně víc než ho odsoudit....“ (Kožik, Lukeš 1961, s. 114)

Ač sám se Romega neodvažoval nikoho soudit, nebál se být souzen, aby dokázal, že je nevinný. K této situaci dochází tehdy, když část třídy uznala Romegu za nespravedlivého a schopného přijmout úplatek. Protože se mu závažnost řešení krize ve třídě zdála zásadní, rozvedl dramatickosti chvíle tvůrčím způsobem. Usednutím na lavici obžalovaných situaci vystupňoval, ale současně dokumentoval svou víru, že otevřené jednání dovede třídu k spravedlivému rozhodnutí, a to cestou volnosti a samostatnosti.

I když tato epizoda byla vzata ze skutečného života, někteří učitelé a mnozí odborníci s takovým jednáním nesouhlasili a situaci radili řešit po odeznění prvních emocí v klidu. Josef Lukeš na svoji obhajobu ve Zlatém máji říká: „*Odložit řešení konfliktu třídy s učitelem, až kaše vychladne a hlavy také, znamená ztrátu šance a ústup k oficiální formálnosti. Rozhorlit se, urazit se, projednat věc známým způsobem v učitelském sboru a přijít na třídní besedu s hotovou věcí, to by sice bylo formálně bezvadné – ale výchovný účinek? Nula. Děti by dál pomlouvaly a stavěly učitele na pranýř, ale věděly by, že se to musí dít jen po straně, jen ne s pravdou ven. Možná, že by takové zastrašení mocným aparátem školské organizace napáchalo více škody než užitku.*“ (Kožík, 1963, s. 181)

Soud, izolovanost od ostatních učitelů, nezvyklý způsob známkování - tyto tři věci byly nejčastěji doprovázeny námitkami a pochybnostmi. Romegovy neobvyklé reakce se zákonitě musely stát středem polemiky. Jeho nové metody neodpovídaly předpisům a některé odporovaly pedagogickým zásadám. Josefu Lukešovi a Františku Kožíkovi však šlo o pravdivě prožitý učitelský život a práci. Ukázal, jak nesmírně složitá a odpovědná je práce učitele, plná problémů a nevypočitatelných situací, kde člověk bez srdce a osobitosti nemá valné ceny, i když je dobře vzdělán a řídí se danými instrukcemi.

Romegovou izolovaností, jak později Kožík vysvětluje, chtěli autoři dosáhnout zvýraznění jeho postavy i konfliktu, a proto přistoupili k potlačení a snad i jistému „očernění“ některých ostatních učitelů. „*V takové útočné snaze se sahá ke krajním jevům a často se přestřelí.*“ (Kožík, 1963, 180) V. Kovařík např. v Rudém právu přijal Romegu jako „dnešního učitele s moderními výchovnými metodami“, ale zároveň vytkl, že s ostatními konvenčně viděnými učiteli je „nechálovský duch školy“ protismyslným dílem jediného člověka. Námitka se opakovala i v některých dopisech, které hovořily o tom, že učitel takového formátu by měl více se svými kolegy spolupracovat.

„*Z hlediska kompozice by bylo možné vytknout, že osobnost Romegy, která dominuje v první polovině děje, ustupuje až příliš v části druhé, kdy skoro všechna iniciativa je v rukou „vinetouovců“.*“ (J. B. Čapek, 1963, s. 125) Záměrem autorů bylo zřejmě v druhé části románu poukázat na důležitost vlastní sebevýchovy, protože sebelepší výchova ze strany vychovatele nemůže výrazněji ovlivnit chování

jedince, pokud sám po změně nezatouží. Vliv učitele Romegy byl však natolik kladný, že jeho výchovné působení lze i dále nacházet skryté pod rytířským jednáním dětí.

K objektivnějšímu hodnocení díla může posloužit i článek M. Bastla, který se zamýšlí nad knihou z pohledu dětí a srovnává jejich kladné či záporné stanovisko s názory recenzentů. **(Příloha č. 28.)**

Zvlášť významná je recenze J. B. Čapka v článku „Knížka o dobrém učiteli a dobrých žácích“: *„Knížka Kožíkova a Lukešova může svou životností, rušnou dějovostí, zároveň i prohloubenou ideovostí velmi prospívat pedagogům i rodičům, všem, kterým leží na srdci kladný vývoj mládeže, všelijak zmitané, tápající a těžko se probíjející k vnitřnímu uvědomění a růstu. Je to zároveň velmi vhodná četba pro mládež.“* (Čapek, 1963, s. 125)

Postava Romegy byla želiškem v ohni. Pro děti se stával ideálním vzorem učitele, opačně jej vnímali někteří pedagogové, kteří poukazovali na to, zda je román dílo dostatečně didaktické a výchovné. Dokonce se objevil i názor, který polemizuje s tím, jestli je Romega dnešní škole prospěšný. Šlo zde v podstatě znovu o stejný problém, který musel řešit Josef Lukeš v časech, kdy stál za katedrou. A opět si mnozí všimli, že na svou dobu až příliš jeho osobnost vyčnívá z řady. Nebyli ochotni přiznat pochybení ve svém pohledu na pedagogiku, nebo dokonce své chování pozměnit. Vadila jim jeho často příliš výlučná cesta k čestnosti a citu.

František Kožík však pevně stál za svým dílem i Josefem Lukešem (výňatek z dopisu - 14. 6. 1960): *“Vidím, když přehlížím tuto práci, jak dobře jsem si volil spolupracovníka. Víte, našlo by se jich jistě v Praze dost, a upřímně řečeno, taky jsem dostal několik nabídek od snaživých učitelů a pracovníků s pionýry. Ale já volil dobře. Mně ta spolupráce nesmírně prospěla. Původně jsem myslel, že budu jen dostávat látku, ale z Vás se stal opravdový spolupracovník, který mě nakonec zavedl jinam, než jsem chtěl, ale šel jsem rád, to jest za obrazem dobrého učitele. Vážím si proto svého rukopisu víc, než kdyby to byla jen ta chlapecká dobrodružná kniha. A že Vy umíte psát, ukáže se snad i na tom, že jsem mohl brát z Vašich návrhů celé pasáže, když jsem v strašné časové tísní považoval za zbytečné měnit, co mi s přátelskou srdečností nabízíte. A když se tato spolupráce bude moci zasloužit o Vaše postavení, tím líp...”*

...Myslím, že máte víc nápadů a knih pro mládež je málo. Nechcete pokračovat? Tentokrát by v tom nebyl můj časový závazek a mohl byste klidně psát sám a já bych Vám pomáhal asi jako nyní. Když byste chtěl, mohli bychom ovšem napsat knihu i spolu podle stejných zásad, ale to není třeba, já bych velmi rád pomohl Vám i anonymně a těšilo by mne to. Přemýšlejte! Teď už by nebyl ten shon, do kterého jsem Vás musel hnát, pracoval byste klidněji a ta práce by Vám přinesla nejen zadostiučinění, ale i prospěch Vaší rodině. Vždyť stačí rozpomenout se na nějaké příběhy, zvolit hlavní motiv a já bych Vám pomohl s fabulací. No? “

Ve Zlatém máji byl František Kožík dotazován, zda si myslí, že jeho umění skutečně poskytuje ony tolik žádané výchovné a didaktické služby. „Dobré umění podává poznání života tak pravdivě a sugestivně, že vyvolává objevenější vidění světa, jasnější myšlení, hlubší prožitky citové. Tím nesporně vychovává, a je-li opravdu dnešní, probojovává nejsrozumitelnější cestu k humanismu.“ (Kožík, 1963, s. 182)

Brzy po dopsání posledních kapitol románu „Zákon věrných strážců“ se dověděl Josef Lukeš o nové společné práci, která se jim nabídla. Lektori románu „Zákona“ upozornili filmové pracovníky a František Kožík byl požádán o vypracování scénáře.

Ještě před vydáním knihy dali se proto oba znovu do práce a napsali scénář k televizní inscenaci o stejném názvu. Hlavní postavy představovali herci Josef Bláha (Romegu) a Ladislav Potměšil (Stánu). „Zákon věrných strážců“ pod režijním vedením Věry Jordánové byl odvysílán zanedlouho po vydání knihy. I když se inscenace opět velice líbila, kritiky byly již nesmlouvavější.

„Vysílání zdramatizované Kožíkovy knihy „Zákon věrných strážců“ přiblížilo mladým divákům velmi cenné myšlenky o nedogmatickém, tvořivém přístupu učitelů k dětem. Režijní a herecké provedení hry však jen zvýraznilo její scénáristické nedostatky, především zdlouhavé (snad knižní) rozvíjení základního konfliktu. Ovšem drobné příběhy dětí, spojené s jejich rozhodnutím starat se jeden o druhého, upoutaly rozhodně dětskou pozornost a zapůsobily také výchovně.“

Literární noviny, 13. 11. 1961

„Původní televizní hra „Zákon věrných strážců“ se dovedla citlivě přiblížit dětskému světu. Myslím, že to ani tak nezpůsobil přitažlivý „timurovský“ motiv, ale

spíš přirozené a poutavé vyličení života ve vesnické škole, o něž se nemalou měrou přičinili i četní představitelé dětských postav, dobře vedení režii V. Jordánové. Snad bychom mohli z pera tak zkušeného autora očekávat i v detailech vyváženější dořešení některých motivů, stručnější vykreslení konfliktů a v inscenaci opět uměrnější režii některých scén. Nejceněnější však je, že hra malé diváky získala, takže jistě bez didaktického poučování pochopili a přijali morální patos hry. „Zákon věrných strážců“ je nesporným úspěchem televize.

Rudé právo, 13. 11. 1961

Před natočením hry byl scénář provázen komplikacemi. I když už Romega nebyl představen jako individualista, přece pracovník ministerstva školství tlumočil názor, že Romegovo známkování je nepatřičné, že žádný učitel nesmí přistoupit na soud, a scénář byl zamítnut. Kožík se však nesmlouvavě postavil na obranu svého díla. „*V tomto případě ustoupit nemohu. Námitky se netýkají jen dvou tří epizod v knize, ale smyslu literární práce vůbec. Stanovisko, že „žádný učitel by nesměl atd.“ považuji za škodlivé. Kdybychom psali jen o lidech, kteří dělají, co se sluší, budou naše knihy i filmy šedé a nezajímavé. Literatura nemá jen ilustrovat obecné konvence (v tomto případě školní řád), nýbrž hledat pravdu v životě, předjímat myšlenky a měnit jimi lidi.*“ (Kožík, 1963, s. 181) Jeho obhajoba byla kupodivu přijata.

Bohužel se ale televizní scénář nedochoval, a tak k přiblížení můžeme nahlédnout jen do scénáře divadelního. Pochopitelně se musel lišit zpracováním a daleko menším použitím exteriérových scén. Vybrané motivy z knihy a jejich posloupnost však byla u obou scénářů téměř totožná, jak vzpomíná Josef Lukeš.

Na rozdíl od knihy, která měla 26 kapitol, byl divadelní scénář značně zkrácen (14 obrazů) a navíc byly některé scény v ději přesunuty. Chybí úvodní kapitola, jež přibližuje Stáňovy staré kamarády a pro něj nezapomenutelné prostředí Prahy, které důvěrně znal. 1. obraz začíná příjezdem Stáni do jeho nového bydliště a děj se začíná rychle odvíjet. Čtenáři se také brzy seznámí s pionýrskou vedoucí Fanynkou, která zde na rozdíl od knihy zaujímá už důležitější roli a průběžně se objevuje v dalších scénách. Oproti recenzím, které kritizovaly Romegovu dominanci v první části románu, scénář je více zaměřen na jeho výchovné působení a věrní

strážci se objevují až v 10. obraze, nedlouho před hlavním incidentem s ukradenými penězi. Tak jako v knize, je i zde obraz Romegova vypravěčského umění, když vzpomíná na příhodu z války, kdy pracoval jako pomocný dělník v Poldině huti. (Blíže v knize „Život samý malér“ II. díl, kapitola Veksl.) V závěru divadelního scénáře autoři připisují úsměvnou scénu, kdy Stáňa Dance na rozloučenou daruje knihu „Zákon věrných strážců“.

(Podle divadelního scénáře tuto hru nastudoval už výše zmíněný učitel J. Brož a úspěšně ji uvedl po blízkém okolí. Hra byla také nastudována divadelním souborem S. K. Neumanna v Praze.)

„Zákon věrných strážců“ byl vydán téměř ve 100 000 výtiscích v češtině a vyšel též ve slovenském a maďarském jazyce. Byla vypracována navíc i rozhlasová dramatizace románu a berlínský rozhlas tuto hru odvysílal jako ukázkou čs. rozhlasové tvorby, kterou chtěl umožnit pohled do života našich dětí.

Autory později potěšilo, když koncem 80. let vysílala rozhlasová stanice Vltava četbu Zákona na pokračování v pořadu Prázdniny na Vltavě. Ohlas byl tak příznivý, že redaktor Dr. Boris Riegler vyzval tvůrce románu k rozhovoru o Romegovi po třiceti letech a o tom, jak před lety jejich kniha vznikala. Pořad zpestřila dramatizace „soudu nad Romegou“ a byl několikrát opakován.

3. 2. 4. Finále

Koncem roku 1962 byli František Kožík a Josef Lukeš v důsledku velkého diváckého úspěchu jejich předešlé inscenace požádáni Československou televizí o napsání scénáře k nové televizní hře pro mládež se školskou a sportovní tematikou. Josef Lukeš píše první návrh stavby scénáře „Finále“, František Kožík navrhuje úpravy. **(Příloha č. 29.)**

A tak už obvyklým způsobem začal vznikat nový scénář. V ději se uplatnil opět jako výborný psycholog dětské duše Josef Lukeš, v gymnastickém nácviku se odrazil Kožíkův celoživotní zájem o tento sport. Hlavní myšlenkou jejich díla mělo být zachycení příběhu mladé dívky, před kterou se otevírají nové možnosti v jejím

dalším životě. Jen na ní záleží, jakou cestou se vydá a jak se vyrovná s případnými neúspěchy.

V podstatě bychom mohli říci, že se autoři drželi výše uvedených variant návrhů scénáře. Z něj také mimo jiné můžeme vyčíst, že v Kožíkově pojetí je nepostradatelný milostný vztah, jenž podle něj dotváří hloubku díla, a snaží se včlenit k „přibarvení“ příběhu alespoň malou epizodku. (Stáňa a Danko v závěru „Zákona věrných strážců“, stejně tak jeho kniha „Akrobatická řada“ (1966), určená dospělému čtenáři, je námětově podobná „Finále“, ale na rozdíl od tohoto románu zde již Kožík není nucen k jakési „cudnosti“.)

Ve „Finále“ je hlavní hrdinkou příběhu patnáctiletá Ondřejka, která je velice sportovně nadaná, ovšem její špatné výsledky v matematice jí znemožňují volbu jejího vysněného povolání. Chce se stát učitelkou. A i když má nesporné pedagogické nadání (stává se vedoucí jisker, kterým rozumí, a proto ji děti milují), střetává se s neústupností a nepochopením učitelky Kotvové. Josef Lukeš ve svých poznámkách píše: učitelka matematiky – tak ve čtyřicítce – mizerná. Dává ji do kontrastu s lidským přístupem ředitele školy Kozákem, který se neřídí jen osnovami a nařízeními, ale je spíš „starostlivým tátou“ všech žáků.

V příběhu Ondřejky je velice obratně zachycen život a pocity dospívajících dívek, jejich rivalita, soudržnost, povýšení, závist, soucit atd. Když je Ondřejce kvůli přestupku a schůzce s chlapcem na gymnastickém soustředění zakázán přístup do tělocvičny, nechce se jen tak vzdát a podle možností dál tajně trénuje. Musí leccos prohrát, než si uvědomí, že cesta k vytouženému cíli není vždy rovná a hladká jako závodní dráha.

Opět jako v předešlém díle Josef Lukeš čerpal ze života. Hlavní představitelka ve skutečnosti zobrazuje životní neúspěch jeho starší dcery. Souběžně s ní je zde zachycen pohled na celou rodinu Josefa Lukeše, včetně něj v roli otce. Chápavého učitele Kozáka našel v dlouholetém příteli, byl jím ředitel českodubské školy František Plecháč a mnohé příběhy jsou vzaty z jeho praxe.

„Věře Jordánové a kameramanu F. Němcovi se podařila sympatická práce. Měla zdravé a nenásilné pedagogické jádro a na nejednom místě budila upřímné dojetí. Jorga Kotrbová, známá z filmu Trápení, byla výbornou představitelkou mladé gymnastky Ondřejky. Televizní program pro děti a mládež tedy příjemně potěšil i na

poli původních inscenací a vlastní filmové tvorby.“ (Popp, 1964, s. 5) Úryvek je z první otištěné kritiky Dr. Oty Poppa, známého kritika televizních pořadů. Můžeme jen dodat, že Pavla ztvárnil tehdejší student pražské AMU, Vladislav Potměšil, který v roce 1965 v rámci AutoRstopu spolu s Františkem Kožíkem zavítal do Českého Dubu.

Prvním ohlasem na hru byl dopis ing. Ludvíka Svobody z Kladna, který jej odeslal ještě týž večer po televizním vysílání (26. 1. 1964): *„S napětím jsme všichni očekávali premiéru televizní inscenace „Finále“. Dojem, který v nás vyvolala, je nad naše očekávání. Bez dlouhých a květnatých slov – skvělé! Je zpracováno s hloubkou znalosti psychologie mladých lidí, upuštěno je od nezdravého idealizování.*

Myslím, že kritika bude toto dílo hodnotit velice kladně. Dosud jsme byli hodně dlužni mládeži filmy z tohoto období. Je to dílo srozumitelné a zároveň pronikající do hloubky, řešící všechny problémy výstižně. Velkým přínosem je proto, že rozebírá právě současné a ty nejpálčivější otázky. Osobně jsem nadšen a blahopřeji...“

Také po zhlédnutí inscenace píše Kožík, jak na něj zpracování zapůsobilo, viz **příloha č. 30.**

Před natočením scénáře došlo k některým úpravám. Ty se většinou týkaly místa děje nového filmu; natáčelo se v Kutné Hoře.

Výsledný dojem z natočené inscenace podává kritika Dr. Oty Poppa: *„Z bohatého nedělního programu zaujala nafilmovaná inscenace pro mládež „Finále“. František Kožík (spolu s Josefem Lukešem) zde zůstal věren – jako jeden z mála našich spisovatelů – prostředí sportu a jeho významu a charakteru mladého člověka. Nešlo o mimořádné veledílo, dala by se najít zdlouhavost některých scén, trochu sentimentálních nebo příliš snadný literární prostředek, či rychlá proměna postav, ale důležitější se mi zdá upřímnost a citová působivost hry. Příběh mladé gymnastky, která musí překousnout nejednu potíž ve škole i kolektivu, než dojde do finále ve sportu i na životní cestě, dá nejedno zamyšlení dospělým nad tím, že požadujeme odbornost a specializaci, a přece z nepochopení učitelky může se zmařit*

přijetí budoucí výtečné tělocvikářky. Mladým pak nad uměním překousat se přes překážky vlastní zásluhou, houževnatostí a poctivostí k cíli. “ (Popp, 1964, s. 5)

Ještě před dokončením textu scénáře byli autoři osloveni A. Pludkem, který jménem Státního nakladatelství dětské knihy vyslovil zájem o literární zpracování tohoto příběhu. František Kožík píše (18. 6. 1963): „...Navštívil mě Pludek a prosil mě, že by měl moc rád co nejdřív rukopis „Finále“ jakožto knihy. Slibil jsem, že snad v říjnu by to mohl dostat. To se ví, spoléhám „vykořisťovatelsky“ na Vás. Ale musíme si koncepci knihy dobře rozvrhnout a zejména se postarat, aby to citově uchvátilo. Ve mně to není zatím tak zřetelné. Aby tam bylo napětí, které máme v „Zákonu“.“

Znovu se už zaběhnutým způsobem dali do nové práce. Josef Lukeš podle osnovy a s použitím materiálů ze scénáře psal jednotlivé kapitoly knihy, František Kožík je pak přepisoval, stylizoval, opatroval dalšími dialogy. Za čtyři měsíce měl být rukopis pro knihu hotov a s blížícím se termínem odevzdání se zvyšovala korespondence a později i napětí ze strany Kožíka:

„...zatím vaše texty jen registruji, přijímám, zběžně prohlížím. Pro mne začne to pravě později, ale jsem si jist, že jste jen skromný a že to bude už od Vás hodně vypracováno... To není materiál, to už je literární zpracování a výborné. Musíme se pokoušet, aby to bylo opravdu moderní, i v myšlence, v odvaze i ve zpracování...“

2. 9. 1963

„...dal jsem se do přepisu „Finále“. Píšu čtvrtou kapitolu. Znovu Vám musím říci, že jste to skvěle a s velkým talentem, také už s velkou dávkou literární zkušenosti připravil. Myslil jsem, že budu víc přepisovat. Ale proč to dělat za každou cenu, když je to tak bezvadné? Vidím, že to bude více Vaše práce. Je docela správné, že jste se držel vyzkoušených a vybroušených scén z televizní hry. Dodatky jsou výborné. Bude nespravedlivé, že mě SNDK nutí, abych figuroval jako hlavní autor. Ale věřím, že je časem přesvědčíme o správnosti naší dohody nebo že obdobně vypomohu jednou já Vám jako autoru, s nímž spolupracoval František Kožík...“

1. 10. 1963

„Milý příteli, vracím se do dob, kdy jsme takhle dělali „Zákon“. Chtěl bych Vám jen důkladně promluvit do duše, abyste laskavě na měsíc udělal přítrž schůzím,

brigádám a službám. Žádám Vás o to. (Vím, usmějete se a řeknete si, on nemá poněti, jaké to u nás je.) Ale jistě je nějaký způsob, třeba i lest, „nemoc“, já nevím co. Protože moc teď potřebujeme pospíchat...“

4. 10. 1963

„Tak jsem zůstal stát, nemám už žádné Vaše stránky. Mrzí mě to, dobře jsem se rozběhl...nechci na Vás naléhat, ale nešlo by opravdu na týden se omluvit a věnovat se „Finále“?“

8. 10. 1963

„V sobotu nepřišlo nic, a tak jsem se dal do další práce. Dnes jsem dostal zasilku, kterou jste mě zase dohnal. Ale jestli máte čas, pište, Vaše podání je rozhodně lepší, přicházíte ještě na motivy, na něž já bych nepřišel.“

I když jsem vcelku spokojen, myslím, že „Finále“ nedosáhne velikosti „Zákona“. Není tam postava jako Rómeo. Není tam tolik silných citových momentů. Ta snaha rodiny Holanovy ušetřit matku trápení nevyznívá silně; matka se spíš jeví trochu jako slaboch a deformuje ji to. Dosud na mne nejsilněji zapůsobil Petr, který se Ondřejce posmíval, a nyní jí přivlekl kladinu. To možná lidi dojde. Silně zřejmě působí, když někdo udělá něco, co jsme od něho nečekali; třeba postava záporně vyličená. Nemohla by nám v závěru něco takového provést Kotková? Myslíte, že by se v ní mohlo něco zlomit? ...“

15. 10. 1963

„Snad Vás potěší, když Vám napíšu o nejlepším dojmu, který jsem nabyl, když jsem si znovu přečetl prvních sedm kapitol. V tom celku se spojí dílčí dojmy. Ondřejka je plná, celá hluboce procítěná, ostatní postavy jsou dobré. Je to hlavně Vaše zásluha. Beru zpět to slovo o nižší úrovni...“

21. 10. 1963

Pro Josefa Lukeše a Františka Kožíka byl říjen hektickým finišem. Podařilo se jim však v termínu rukopis odevzdat SNDK, a tak mohlo být vydání knihy

zařazeno do plánu následujícího roku. Ilustrace byla zadána malíři Janu Dostálovi. Ten začal ihned v tělocvičnách Tyršova domu vytvářet studijní kresby a „Finále“ se mohlo ještě v roce 1964 objevit v prodeji.

Josef Lukeš a František Kožík se v románu snažili o literární zpracování pomocí nového moderního stylu. Z poctivého vypravěčského, jehož užíli v prvním románu, přecházejí ke kratším větám, k subjektivnějšímu, často nečekaně stručnému vyjádření nebo jen zajímavým detailem definují celek. „*Do toho! Ta louka byla jejím druhým cvičišťem – kobercem pro prosná. Přemety, hvězdy, salta. Stébła píchala do dlani, ale to Ondřejce nevadilo. Po hovoru s Bendovou byla jako vyměněná. Lítost ze zklamání a z opuštěnosti se změnila na vzdor. Jako když skladba, kterou mají hrát v moll, se nečekaně rozbouří durovou tóninou. Za to, že jí svět ublížil, toužila po odvetě. Nesmím do tělocvičny? Dobrá. Ale to, co umím, ze mne nevyženete. Budu ještě lepší než jsem byla. Vám na vztek.*“ (Kožík, Lukeš, 1964, s. 188)

V prvním románu, dokonce i v dialozích dětí, autoři použili výhradně spisovné nebo obecné češtiny. Jinak je tomu u „Finále“. „*Mně tedy někdy pijí jiskry krev, to vám, holky, řeknu,*“ přiznávala Eva Věře a Ondřejce, *když šly spolu parkem před školou.* „*Na kantořinu bych nešla.*“ „*Já ani za prase,*“ řekla Věra. „*To řvání a strkání! Na jednom konci je srovnáš, druhý se ti rozleze. Když zahulákáš, pomůže to na tři vteřiny a můžeš je řadit znovu.*“ (Kožík, Lukeš, 1964, s. 71) Stylizaci dialogů (zvláště mezi děvčaty) a vnitřní řeč Ondřejky připodobnili charakteristické slovní zásobě dospívajících. Josef Lukeš a František Kožík zde užívají hojně výrazů obecné češtiny, slangu (kontrolka, tělák, matyka) a často expresivních slov (špunti, caparti, shltnout chlebiček, čmajznout, odpálit a vykašlat se na jiskry, aj.).

V románě může čtenář daleko více proniknout do Ondřejčina vnitřního života, sžít se s jejím nelehkým osudem, s napětím očekávat další vývoj situace a bezpochyby si ji i zamilovat. Velice dobře jsou vykresleny její smutky i radosti. Spolu s ní jsou zde též dobře nastíněny různé kantorské typy – ředitel, Kotvová, Bendová (cvičitelka) – i odlišné povahové typy Ondřejčiných kamarádek.

Některé obrazy románu jsou obsahově téměř shodné s filmovým scénářem, ale pro větší dějovou pestrost přistoupili František Kožík a Josef Lukeš k rozšíření děje a různým úpravám. Např. v závěru, jak zamýšleli, Kotvová prochází změnou v pohledu na žáky, když pochopí, že sama byla nelítostná. Přesto má s ní Ondřejka

soucit a jako jediná jí na rozloučenou dává kytičku narcisů. Dalším pokusem o inovaci byla nezdařená sebevražda Ondřejky. Nakonec od této myšlenky upouští a Ondřejku nechávají raději bojovat proti osudu zatvrzelostí a touhou neprohrát.

Schůzku Ondřejky s Pavlem chtěli tak jako ve filmu zakončit polibkem, ale lektoři rukopisu byli zásadně proti, a tak zůstává jen u napjatého pohledu do očí. Kožík píše (22. 1. 1964): „*Banalita milostného setkání Pavla s Ondřejkou padá na můj vrub. Myslel jsem, že pro patnáctiletou dívku už jim toho můžeme přát víc. Bylo by asi lepší vrátit se jen k hezké procházce a snad k tušení touhy; polibek likvidovat. Ale stejně to nesmí vyznít sentimentálně.*“

V knižním zpracování je zde užito daleko víc obrazů a dojmů z přírody nežli ve scénáři. Např. každé setkání jisker s Ondřejkou probíhá v přírodě. Též se však můžeme vnořit i do tajů velkoměsta a spolu s děvčaty sdílet jejich nadšení a lásku k známým místům Prahy.

„*Tramvaj rychle projela spodním cípem Václavského náměstí, tak rychle, že sotva stačily zahlédnout známou a milovanou siluetu Muzea. A pak zase obchody, stánky s ovocem, figuríny s letními šaty, pestrá výloha bižuterie, plakáty a fotografie a najednou – „Holky, Národní divadlo!“*

A za divadlem most a z něho nádherný pohled na Hrad, na svatovítské věže, na Karlův most, odrážející se všemi černými sochami a lucernami v hladině Vltavy.

Oči hltají tu krásu. Vy, Pražané, ani nevíte, jak jste bohatí, když tu denně smíte chodit a už se asi kolem sebe nedíváte...“ (Kožík, Lukeš, 1964, s. 100)

Pokud si po přečtení knihy sjednotíme naše dojmy, jasně se před námi začíná objevovat, jak velký díl práce zde odvedl Josef Lukeš. Z jeho pera pochází nejen situace ze školního prostředí, ale zachycuje i důvěrně známé okolí svého bydliště a přírodu kolem Českého Dubu. Svou značnou empatií a letitými zkušenostmi pak dokáže lehce proniknout i do pocitů a chování dívek.

Z dopisu z 16. 2. 1964: „*Milý příteli, dostal jsem v pořádku všechny Vaše obálky s návrhy na změny týkající se Pludkových připomínek. Znovu musím opakovat, že jste všechno jemně a přesně vycítil. Znovu jsem mohl konstatovat, jak dobře je Finále napsáno. Tím chválím Vás, ne sebe. Snad je to opravdu spolupráce, jak má být. Vy byste to beze mne nenapsal. Ale ani já bych to bez Vás taky nenapsal,*

ani časově bych to nezvládl, ani pochopením látky. A tak snad můžeme být oba spokojeni a mít z díla radost...

Váš František Kožík“

František Kožík si musel přiznat, že s příchodem Josefa Lukeše zavanul v jeho literatuře pro děti nový svěží vítr. Ač sám dovedl hluboce a dobře proniknout do psychiky svých hrdinů, Josef Lukeš obohatil z vlastní zkušenosti děje o nová prostředí, o kterých František Kožík mohl jen tušit, jak fungují. Také za dlouhá léta praxe byl Josef Lukeš svědkem mnoha příhod a situací, které jej inspirovaly při jejich společné práci. Samotný František Kožík právem o něm říká, že je v něm ještě mnoho nenapsaného, co by stálo za to spatřit světlo světa.

3. 2. 5. Neviditelný

V únoru 1964 je Kožík rozhlasem vybídnut k napsání detektivní hry pro děti do 15 let. V dopise (z 16. 4. 1964) píše: „*Napadlo mě, že by se do toho mohl вплést leckterý problém. Ale sám bych to nedělal, leda s Vámi...*“ Naději, že asi Josef Lukeš přijme další spolupráci, podtrhuje poslední věta dopisu: „*Těším se, že v pondělí dostanu snad už první zásilku. Váš František Kožík.*“ I když ještě téhož roku bylo Josefu Lukešovi nabídnuto, aby se opět vrátil do školství, jejich spolupráce touto změnou k lepšímu neskončila. Josef Lukeš Kožíkovu nabídku přijal.

Začali spolu znovu pracovat na dalším rukopise, jenž zachycoval příběh chlapce, který se svým chováním, ale i vnějšími okolnostmi života liší od svých vrstevníků, a proto má mezi nimi velice těžké postavení. Postupně tedy vznikl rozhlasový, divadelní, ale též filmový scénář – a v roce 1967 vychází knižní zpracování románu „Neviditelný“.

Příběh hlavního hrdiny Michala začíná čtenář sledovat na farské zahradě, kde spolu se svým kamarádem Štěpánem poslední školní měsíc nocují ve stanu. I když Michal spíše uniká zájmu svých vrstevníků, Štěpána okouzluje právě jeho jedinečnost, čistota a hluboké myšlenky, které Štěpána obvykle překvapí a nutí jej zamýšlet se nad věcmi znovu a nově. Brzy se na jejich škole objeví takzvaný „Neviditelný“, který pomáhá a ochraňuje slabší. Celá škola je vzrušena, protože

dotyčného nikdo neviděl, nezná, zanechává po sobě jen vizitky s podpisem „N“. Ovšem vedle tohoto odvážného neviditelného se zanedlouho zrodí druhý Neviditelný (Emil se svou partou, který odhalil, že pravým Neviditelným je Michal), jeho pravý opak. Kde může, tam škodí, navíc je ohroženo školní divadelní představení, na němž všem velice záleží. Situace začíná být vážná. Michal Štěpánovi a dvěma dívkám odhalí své tajemství a společně se pak snaží zabránit dalším ničemnostem Emilovy party, která se snaží Michala zkompromitovat svým destruktivním chováním, které v utajení nabývá ještě větší intenzity.

Souběžně s příběhy dětí se začíná také schylovat ke zničení starobylých hradeb ze 14. století. Ty se stávají předmětem zájmu Emilova otce, vlivného funkcionáře, který se zbouráním hlásky s opevněním snaží pomstít Michalovu dědečkovi a spolu s hradbami mu sebrat v „obecním zájmu“ i přilehlou zahradu. Proto se Michal rozhodne odjet do Prahy, kde v Památkovém úřadě bojuje s laxními „úředníky“, až se mu podaří vyhledat jemu nakloněnou historičku, kterou přemluví k návštěvě svého města, a ona zabráni dalšímu ničení vzácných památek.

Ten, kdo dobře zná městečko Český Dub, jeho obyvatele i samotného Josefa Lukeše, může dobře posoudit, do jaké míry se zde alespoň obsahově Josef Lukeš podílel na jejich společné práci. Opět se mnohé jeho románové postavy mohly v knize celkem snadno nalézt. Také různá zákoutí jasně ukazují na známá místa Českého Dubu. V úvodu si např. čtenáři mohou přečíst pravdivou humornou příhodu, která se odehrála při prozkoumávání zdejších tajemných podzemních chodeb.

„Připraven?“

Poslední šluk z cigarety.

„Připraven.“

Požárníci spouštěli svého velitele, pana Bechyňáka, do šachty a pomalu odvínovali lano přes kolo hřidele. Všechno klapalo jedna báseň. Ale najednou –

„Zpátky!“

Byl to výkřik děsu a hrůzy. Rychle zpátečku! Hřidel skřípala. Vytí z šachty stoupalo vzhůru. Duté údery. S kým se to velitel pere? Snad ho nepřepadlo nějaké jeskynní zvíře?

Už se objevil nad okrajem. Kouřilo se z něho jako z ucpaných kamen.

„Proboha, Tondo, co se stalo?“ hořekoval podvelitel pan Jína.

Bechyňák ze sebe strhal blůzu i košili, skučel a třel si ohořelá chlupatá prsa i popáleniny na břiše.

„Krucinál, vajgl!“

(Kožík, Lukeš, 1967, s. 9)

(Stejnou příhodu můžeme nalézt i ve „Vážném i veselém průvodci po kraji Karoliny Světlé“, kde ji Josef Lukeš použil ve 4. kapitole, str. 26.)

Nejzajímavější postavou knihy je její hlavní hrdina Michal. Josef Lukeš vzpomíná, že předlohou mu byli jeho dva žáci. Prvý se Michalovi podobal oční chorobou (stálým slzením oka a pokleslým víčkem), a tak jako on musel snášet pro své onemocnění nepochopení a posměch. Druhý se zase ocitl v roli učitele... *„Kdyby nebylo jeho, nikdy bych si příběh o chlapci, který si ochočil užovku, nevymyslel. Proč? Na to je jednoduchá odpověď. Ač sám jsem měl velice blízký vztah k přírodě, jen pomyšlení na hady mně nahánělo hrůzu. Byl to on, který mi vedl ruku, abych poznal, že hadí kůže je spíše sametová než slizká. Od něj jsem vyslechl příběh o hadi přítelkyni, která pila mléko z misky a spala vedle něj ve stanu na polštáři stočená do klubička.“*

Byla tu však ještě jedna postava, podle níž byl Josef Lukeš schopen tak výstižně proniknout do Michalovy psychiky. Sám v divadelním scénáři ve stručné charakteristice postav o něm píše: *„Hrdina příběhu je postava, dohnaná k výlučnosti okolnostmi života. Je slabý a nehezky, terč posměchu, diskriminovaný rodinným původem, zatlačený tím vším ke snaze po nenápadnosti a anonymitě, mlčenlivý a plachý, přesto v sobě nosí hrdost a odvahu, o které nemají ostatní ani zdání. V nucené odloučenosti si vytvoří vlastní svět, svět nevšednosti, snů a naivity, svět, kde žijí dosud velké představy, smysl pro spravedlnost a rytířství, svět, který mu musí ti praktičtější a šťastnější závidět. Ve svém království je silný a suverénní, zcela jiný než ve škole a mezi kamarády.“* Kdo zná paměti Josefa Lukeše „Život samý malér“, ví, že pro inspiraci nemusel chodit daleko. Michalovy pocity se až identicky podobají jeho prožitkům v dětství a bohatá fantazie Josefa Lukeše byla nepostradatelnou součástí jeho dětského světa.

Z dospělosti (ze svých zkušeností i ze života kolegů) pak Josef Lukeš čerpal inspiraci ke ztvárnění další postavy - Michalova třídního Koutského, zvaného Kandelábr. Poznáváme v něm učitele u žáků oblíbeného pro smysl pro humor, ale

jeho nedůslednost a zlehčování situací způsobuje, že není schopen dostatečně ovlivnit hrubosti a šikanování ve třídě. Na rozdíl od Romegy se tato postava učitele v průběhu hry vyvíjí, nebo lépe řečeno, žáci teprve ve vyhraněné situaci poznají jeho pravou tvář. Když dojde při školním divadelním představení k útoku Emilovy party na herce (střílení z praků, postupné ničení rekvizit, atd.), stojí učitel Koutský mezi troskami kulis na jevišti a žáci mohou poprvé poznat jeho schopnost řešit toto darebáctví působivě, mužně a s razancí. V tomto jeho zákroku se navýsost přesvědčivě prokáže jeho morální založení, odvaha a smysl pro spravedlnost, čímž si u žáků vyslouží zaslouženou autoritu.

Vedle Michala a Koutského v románě vystupují další zdařilé postavy. Mezi nimi je např. Emil – chlapec, který rád na sebe upoutává pozornost, není schopen citlivého jednání, což vyplývá z jeho špatného rodinného zázemí. Štěpán – oddaný kamarád, je schopen se povznést nad mínění ostatních, vytvoří si vlastní názor na Michala, kterého sice vidí jako silně uzavřeného, ale chce proniknout do jeho smýšlení, imponuje mu jeho schopnost nařící a nedořící, což ho vede k dalším úvahám o něm a okolním světě. Také Zuzana – atraktivní dívka, která Michala inspiruje k zrealizování Neviditelného, hraje zvláště v závěru knihy nezanedbatelnou roli.

Od útlého dětství byl Michal pro svůj „uskřípnutý“ vzhled vystaven posměchu svých vrstevníků. To se stalo záminkou k tomu, aby jej ještě jako malého chlapce Emil na hřišti násilím vysvlékl. Ostatní se pak svorně vysmívali jeho nemohoucnosti, když chtěl dostat svůj oděv nazpátek. Zůstala mu pak přezdívka Naháček. Toto hanlivé pojmenování trápilo nejen Michala, ale i Zuzanu, která viděla, jak se stále Michal nemůže přes tuto hanbu přenést. V poslední kapitole se tedy za ním vydává, aby jej ubezpečila o tom, že nahé tělo není nic špatného... a aby se mu přece jenom v jeho trápení nějak přiblížila, předává mu sošku nahé dívky, kterou sama vymodelovala. Michal se od ní dozví, že to je ona sama, kdo byl jejím modelem.

Jen pro zajímavost můžeme krátce nahlédnout do minulosti a do vzpomínek Josefa Lukeše. Při psaní tohoto obrazu oba autoři přemýšleli, jak vyřešit problém Naháčka při setkání obou hrdinů. František Kožík navrhoval, že by Zuzana mohla Michalovi ukázat také své nahé tělo a v závěru jejich schůzky by se před ním

vysvlékla. To se ale Josefu Lukešovi nezamlouvalo. Navrhoval, aby tedy Zuzana odhalila před Michalem svůj utajovaný handicap a ukázala mu svá popálená záda, která si nosí od dětství, když na ní neopatrností vzplanula peřina. K tomu Josef Lukeš dodává: „*František, velký milovník ženské krásy, nemohl připustit něco takového.*“ Když se nedovedli shodnout, přistoupili ke kompromisu a Zuzaně vtiskli do ruky keramickou sošku.

Z mého pohledu bylo toto řešení ale nejméně efektivní. Pokud by se Zuzana opravdu chtěla pokusit o nápravu Michalovy frustrace, pak nejlepším řešením, jak pomoci člověku, který ví o svém handicapu, je svěřit se mu s podobným nebo těžším tělesným problémem. Naopak, kdyby zůstalo u Kožíkovy verze, sice by její krása asi okouzila jeho chlapecké srdce, ale „Naháček“ by se mohl dostat ještě do většího kontrastu se skutečností.

A jak byla tato kniha oceněna recenzí? Jaroslav Voráček v článku „V próze pro mládež proměnlivo?“ píše: „*František Kožík vnesl svou novelou Neviditelný do edice Střelka nikoli nový, ale neobyčejně duchaplný a vzrušující proces vzájemného poznávání dospívajících chlapců a dívek. Prostředkem emotivního obrazu psychických, smyslových a mravních konfliktů dospívání je dramatická zápletká, rozehrávající události okolo postavy Neviditelného, iniciátora střetnutí s falešnou, nepoctivou tvářností skupiny provokatérů. Romanticky kreslená postava chlapce citově vyvrcholuje šrámkovsky laděnou, v soudobých podmínkách viděnou problematiku dospívání, atmosféru prvního ověřování čistých životních hodnot, upřímného přátelství obou pohlaví.*“ (Voráček, 1967, s. 7)

V knize jsou rozvinuty zajímavé myšlenky. Například Michalova láska a obdiv k historickým památkám, které jeho fantazie přijala do dobrodružných příběhů, jež si vysnil, jistě vedl k zamyšlení nejednoho čtenáře. Zakomponováním školního divadla do děje chtěli František Kožík a Josef Lukeš nejen oživit v té době pomalu uhasínající zájem o divadelní kroužky na školách, ale poukázat na divácký cynismus, který se nedlouho před vydáním jejich knihy objevil v Divadle Jana Wericha, kde zmařili žáci střelbou z praků dvě představení. (V románě Neviditelný se podobná situace objevuje také. Emilovi spojenci střílí skobičky na jeviště, hra musí být pro zranění přerušena, viníci jsou ale odhaleni, potrestáni a hra může pokračovat.)

Pozorný čtenář si také všimne v románě několika krátkých nenápadných vět, které ovšem poukazují, s jakým obdivem se Josef Lukeš stále sklání před dokonalostí Boha.

„Člověče, to je konstrukce,“ rozhlížel se Michal po podivuhodné spleti větví. „Na jediném sloupu taková kopule. Ta fantazie.“

„Kdo to asi projektoval?“

„Na to jsou různé názory,“ usmál se Michal. „Ale měl zřejmě na to čas.“

Klenba koruny se rozševalila v poryvu větru. (Kožík, Lukeš, 1967, s. 143)

A na jiném místě, když vinici střelby čekají na trest:

„Fakta byla nezvratná. Emil a Petr stáli zkroušeně před lavicemi a se svěšenými hlavami vyslechli zprávu o svých proviněních.

Přikývli ke všemu: doznáváme, litujeme, slibujeme.“

(Kožík, Lukeš, 1967, s. 195)

Tato tři poslední slova už nemusí čtenáři nic napovědět, ale ten, kdo zná liturgii, ví, že zde bylo užito slov ze svátosti pokání, která vyslovují věřící při bohoslužbách jako odpověď na otázky kněze.

O výrazových prostředcích bychom mohli říci, že autoři, podobně jako ve „Finále“, užili vedle spisovné češtiny mnoho výrazů z češtiny obecné, řadu slangů, metafor, přirovnání a nepostradatelných, expresivně citově zabarvených slov (hergot, ježišmarjá, heleď s kecama mě vynech, co čumíš, žvanit, to je zabitý, „Žvejku užvejkaněj!“ chrstla (vykřikla) za ním Dana aj.)

Pokud bych měla zhodnotit román „Neviditelný“, musím ocenit, jak se autorům podařilo skvěle upozornit na kouzlo osobitosti, rytířství a anonymity v životě, zapůsobit v oblasti citu a odhalit skutečné hodnoty, podle nichž bychom měli druhé posuzovat. Zdůraznili, jak důležitá je tolerance, a naopak, jak nebezpečný je povrchní pohled na člověka, při kterém hodnotíme pouze jeho vzhled, zvláštnosti a slabosti. Přesto však ve srovnání s románem „Finále“ působí „Neviditelný“ (snad pro větší dějovost, která až přespříliš rozmělnuje hlavní příběh a rozptyluje čtenáře) méně sourodým dojmem. Není zde tak zřetelně znát dějová linie a množství motivů by vydalo možná i na dva romány. (K tomu přispělo i příliš včasné odhalení Neviditelného.) Navíc např. scéna - Michal na úřadě - může připadat dětskému čtenáři až nereálná. Podobně musí zapůsobit i závěr poslední kapitoly (Štěpán přináší

Michalovi svou první báseň, kterou pak nepřečtenou a roztrhanou pouští po větru a společně se zamýšlejí nad krásami země), který se mi zdá na čtrnáctiletého chlapce až příliš poetický a svou vzletností příliš nezapadá do celkového pojetí knihy. Přesto se domnívám, že román čtenáře upoutá už zmíněným hrdinstvím Neviditelného a každý s ním rád prožije jeho dobrodružství.

3. 2. 6. Černá ovce

Posledním společným dílem Josefa Lukeše a Františka Kožíka byl scénář k televizní hře „Černá ovce“ (1966). Tato inscenace se stala volným pokračováním „Zákona věrných strážců“, po kterém veřejnost tolik volala.

Opět se zde můžeme setkat s postavou Romegy a příběhy jeho žáků. Avšak na rozdíl od „Zákona věrných strážců“ se nyní už neobdivujeme jen nebývalému pedagogickému Romegovu umění, jež bylo spojeno s rozvahou, optimismem a se vždy optimálním řešením situace. Autoři tu předkládají daleko širší a závažnější problém, jímž je převratná změna v chování žáků vůči učitelům i k sobě navzájem. Josef Lukeš Františku Kožíkovi 29. 7. roku 1964 píše:

„Drahý pane doktore,

rozhodl jste se pro jméno Romega. Původně jsem dost o tom uvažoval, představa o Romegovi z knížky je hodně rozšířená a vžitá. Nyní vidím, že právě to jméno sehraje potřebnou roli ve hře, ukáže se, jak široké rejstříky rozhodování a jednání musí učitel mít, nechce-li být nevýraznou figurkou v životě dětí. A ukáže skoro drastickou překotnost, s kterou se za posledních 10 let mládež mění. Chce-li učitel držet krok a zůstat na výši jako osobnost, nutně si musí volit jiné metody než před několika roky. Stará postava v nové hře znamenitě poslouží, dnes Vám dávám za pravdu...“

Poté se Josef Lukeš v dopise rozepisuje o možných zápletkách a hlavních rysech postav jejich budoucí hry. V závěru dodává:

„Tak, to je tak všechno, co o tom vím. Myslím si, že bychom se měli do toho about, hlavně proto, že je to potřeba. I když to bude náramná fuška, větší než předchozí...“

Josef Lukeš a František Kožík se rozhodli televizní hrou přimět diváky, aby se zamysleli nad současným stavem společenské morálky, nad totálně rozvinutým pokrytectvím, které zachvátilo i školství. Děti doma slyšely něco jiného, než co jim povinně vštěpovali do hlav učitelé. Přitom se vědělo, že velká většina vyučujících také nesdílí oficiální názory režimu, že jen strach o existenci je nutí obelhávat žáky i sebe. Tahleta falešná hra se postupně stávala samozřejmostí, běžným zjevem, nad kterým se už téměř nikdo nepozastavoval a který i děti braly jako nezbytnost, jako jakousi daň, aby mohly úspěšně proplouvat úskalími školního života a neohrožily svou budoucnost. Byla to tragikomedie, jež úplně rozvrátila víru v jakékoli mravní zásady, víru v autoritu, které by se podrobovaly dobrovolně, které by věřily a ke kterým by se naučily vzhlížet s úctou, či dokonce s láskou.

Josef Lukeš jako pedagog dobře věděl, jak nutná je ke zdravému vývoji dítěte autorita, v níž dítě hledá vzor svého chování, ke které se může obrátit i v nesnázích. *„Dnešní mládež je odsouzena žít bez autorit, třebaže v hloubi duše po nich touží, dochází k ochuzení jejich vnitřního života, stav bezvládní je naplňuje nespokojeností...“*, píše Josef Lukeš dále v dopise. Jasně si uvědomoval změnu, která nastala ve školství, zvláště proto, že se po dlouhé odmlce vrátil za katedru. Zřetelně mohl sám na vlastní kůži zakoušet nikoli postupný, ale přímo propastný rozdíl, tak jako Romega II. Chtěl tedy televizní inscenací přimět k zamyšlení nejen učitele, ale také promluvit k žákům, k rodičům, kteří mají vliv na utváření vztahu dítěte ke škole, vůbec k celé široké veřejnosti, jež se smířila s bezcitností a sleduje jen vlastní zájmy.

Autoři scénáře využili pozvolného politického oteplování před Dubčkovým jarem a zpracovali ožehavé téma odvážněji, než si mohli dovolit v předešlých inscenacích, kdy mantinely tvorby byly úzce vymezeny. Příběh Romegy – černé ovce – vyvrcholí událostí (převzatou ze skutečnosti), která vzruší nejen školu, ale celou místní veřejnost. Kdosi, kdo neměl Romegu v lásce, nařizl ve školní dílně malou pásovou pilu, a když ji v hodině pracovního vyučování Romega (ve hře ztvárněný Radovanem Lukavským) spustil, přetržená ocelová pružina zranila učitele na čele. Podezření ze zlého činu padlo automaticky na čtrnáctiletou žákyni Robinu, vyhlášenou třídní nezbednicí, u níž se dalo předpokládat vše. Viník je však někdo jiný. Robina jej z citových důvodů kryje a při své lehkomyšlnosti nepovažuje čin za něco strašného, ale spíš za pokus o povyražení ve školní nudě, což jí je sympatické.

Vyšetřování v 8.A pokračuje. Když už se schyluje k odhalení pravdy, poradí otec (prominentní osobnost města) svému synu Rudlovi – viníkovi, jak z hroziícího nebezpečí vymanévrovat. Rudla má před zkouškami na střední školu, a tak podle tehdejšího „trendu“ mu otec radí vyslovit závazek. V jeho doprovodu pak Rudla ve sborovně před ředitelem a celým učitelským sborem slavnostně přednese velkolepý závazek, týkající se sběru starého papíru, textilu a kovového šrotu. Díky jeho aktivitě se za něj postaví i celá třída.

Romega však do případu vidí a trpí i pokryteckým chováním kolegů a kolegyň. Skoro všichni se tváří pochvalně. Vina je, zdá se, smyta a čest třídy 8.A zachráněna. To už je ale na Romegu moc. Vyskočí ze židle a Rudlu udeří do tváře... Pověst černé ovce je zpečetěna. Co bude dál, hra již neprozrazuje. Končí otevřeným koncem, je na divákovi, zejména na tom mladším, aby příběh dokončil sám.

Jak už bylo výše naznačeno, v této jejich poslední televizní hře dochází k zásadní změně v chování hlavního hrdiny, v porovnání s Romegou ze „Zákona věrných strážců“. V současném Romegovi poznáváme obvyklého učitele, člověka, který množstvím problémů, ale i necitelností žáků se někdy nechává strhnout a jedná neadekvátně, proti pedagogickým zásadám (facky, křik). Ve hře jej poznáváme jako bojovníka proti pokrytectví žáků, učitelů i rodičů, avšak někteří diváci Romegovo jednání považovali za přehnané a nechápali jeho snažení, nebo spíš nechtěli pochopit?

„A přece i v „Černé ovci“ se Romega objevil z praxe, ze skutečnosti dnešní školy, která učitele jeho typu naplňuje vážnými obavami. Proč nejsou dnešní učitelé pro žáky osobnostmi, proč rozbujelo pokrytectví a bezcitnost ve vztazích k učitelům? Uvědomujeme si, že to jsou žáci, kteří tím nejvíce ztrácejí? Jsou to palčivé otázky, nepříjemné, nepopulární. A přece můžeme sotva začít s nápravou nezodpovíme-li je,“ (Tvrzník, 1967, s. 3) říká Josef Lukeš.

Ohlas na hru byl bohatý. Pošta autorům doručila mnoho dopisů. Někteří jednání Romegy odmítali, většinou se však k otevřenému konci dopisy vyjadřovaly téměř totožně. Josefu Lukešovi uvízly v paměti například řádky Petry Nápravníkové z Českého Dubu: „Mám starost o soudruha učitele Romegu. Asi bude potrestán, ale nezaslouží si to.“

Jak je vidět, ať už Josef Lukeš právě učil, nebo byl nucen se věnovat jinému zaměstnání, nepřestaly jej znepokojovat otázky vývoje člověka, lidství a totalitní doby, jež vyvolala „nemoc charakteru“, šířící se kroky milovými.

3. 2. 7. Zhodnocení jejich spolupráce

V předešlých kapitolách se mi snad podařilo alespoň částečně nastínit, jakým způsobem probíhala spolupráce mezi Josefem Lukešem a Františkem Kožíkem a jak byla jejich tvorba přijata veřejností. Nyní by však bylo vhodné zamyslet se i nad tím, zda roky strávené nad společnou prací byly také přínosem pro ně samotné.

František Kožík byl v té době už uznávaným autorem dětské literatury narozdíl od Josefa Lukeše, který sice tu a tam sestavil sborník pro žáky školy nebo napsal článek určený dětem, ale s delším uceleným dílem pro mladé čtenáře zatím zkušenosti neměl. Jak jsme už mohli číst z dopisů, Kožík si cenil spolupráce s Josefem Lukešem, a dokonce jej nazval i svým učitelem. Hodnotil především jeho mravní hodnotu a také literární schopnosti, které jej překvapily.

Kožíkova literatura pro děti a mládež zahrnuje značné rozpětí žánrové i věkové, takže by se mohlo zdát, že dobře pronikl do reálného života dětí. Přesto všechny tři jejich romány „vybočily z řady“ Kožíkových dosavadních děl. *„Z poválečné Kožíkovy tvorby tohoto typu upoutal značnou pozornost především „Zákon věrných strážců“, který se stal klíčovou knihou v dalším vývoji této literární oblasti a na jehož vydání navázala obsáhlá diskuse. V knize je pojat nově např. vztah dětí a dospělých, situování učitele v životě dítěte, širší společenské zázemí rozvoje dítěte, mravní kategorie působící na dítě aj... Autor směřuje k hlubším otázkám dětství. Nevyhýbá se otevřeným problémům, neidealizuje skutečnost dítěte, neuzavírá jej do romantické enklávy jeho vlastního světa, vidí dítě jako člověka mezi lidmi... Dovede však přitom najít polohy přiměřené čtenářovu myšlení i způsobům, jakými vnímá okolní svět, nepropadá nadměrné problematizaci osudů svých hrdinů a ukazuje jim směr dalšího životního usilování. Také další příběhové prózy, „Finále“ a „Neviditelný“, nesou tyto rysy.“* (Chaloupka a kol., 1985, s. 198)

Troufám si říci, že tyto střízlivé a přitom pravdivé složky přináší do Kožíkovy tvorby Josef Lukeš. „*Fakta at' mnohonásobně převažují a spisovatelská fantazie necht' odpočívá, pokud nenastane naprostá nutnost, aby zaskočila.*“ Zmíněné krédo sice Antonín Zhoř vyslovil na adresu životopisných románů, ale na společném díle Franiška Kožíka a Josefa Lukeše můžeme právě vidět, jak pravdivé zážitky a prožité zkušenosti jsou silným elementem v tvorbě autora.

Toto je nejzřetelněji znát na „Zákoně věrných strážců“. Původně zde sice František Kožík zamýšlel psát příběh o chlapci a jeho dětském světě, když ale v průběhu práce poznal, jak přirozené a s jakou lehkostí je Josef Lukeš schopen řešit různé situace nejen v chování Stáni, začal se paralelně s příběhem hochy odvíjet i pohled do života učitele.

Jak už bylo řečeno v kritikách i jiných ohlasech, nebýt učitele Romegy, stal by se příběh věrných strážců asi jedním z mnoha chlapeckých příběhů a kniha by možná působila podobným šedivým, i když asi ne tak nepravděpodobným dojmem, jako např. Kožíkův „Cirkus u tří slunečnic“. (Zde je vidět, jak příběh malého hochy Petra a jeho otce, nezaměstnaného klauna Silvestra, je smyšlený, a i malý čtenář musí rozpoznat absolutní nereálnost, když Petrovi kamarádi zatvrdí všechny děti z Prahy, aby nešly na představení nového cirkusu, jehož ředitel nechce Silvestrovi dovolit vystupovat, atd.)

Pak právě tyto poutavé příběhy ze skutečnosti se staly nejmocnější protiváhou ústupkům cenzurního tlaku. Vložením skutečných situací a postav přispěl Josef Lukeš k nemalému oživení díla. Realita se pak zde stala silnější než dějové úseky, jež byly přikázané cenzurou (např. dopis Stáni kamarádovi do SSSR, pionýrská vedoucí Fanyнка).

Právě např. Fanyнка v sobě spojuje tyto neobvyklé prvky a stává se další ojedinělou postavou románu „Zákon věrných strážců“. Ve skutečnosti se pod pionýrskou vedoucí skrývala učitelka náboženství, ale kromě jejího označení „pionýrská vedoucí“ se v knize nemůžeme dočíst o žádné její „uvědomělé“ výchově. Ba spíše naopak. Fanyнка učí děti znát květiny, brouky, zapadlé krajové písně, učí je vážit si přírody i dějů v ní probíhajících. Na jednom místě pak můžeme číst o Fanyncině nesplněném snu. (Touží se stát učitelkou, ale kvůli minulosti svých rodičů, bývalých hospodářů, nemůže jít studovat a zůstává v zemědělství.)

Dílo Františka Kožíka a Josefa Lukeše je na některých místech tedy poplatné době, ale zároveň se zde objevují odvážné prvky, které zřejmě cenzura nepovažovala za nebezpečné. (Fanyinka; místo děje příběhu „Neviditelný“ na farské zahradě u kostela; rozprava Štěpána a Michala o Boží dokonalosti – výše uvedeno v kapitole Neviditelný, atd.)

Dalším přínosem Josefa Lukeše do společného díla byl jeho smysl pro humor. Z četby desítek Kožíkových dopisů jsem usoudila, že spisovatel zachovával za všech okolností vážnost, že se ke všem vyjadřoval se seriózním nadhledem, s rozvahou budící respekt. S tímtož jsem se setkávala i v jeho tvorbě. Tak například v jeho „Prstýnku z vlasů“, kde se mu podařilo psychologicky velmi zdařile nahlédnout do problémů dospívajícího hochy, těžce zasaženého rozchodem rodičů, i s ohledem na závažnost situace, nenajdeme úsměvné momenty. Podobně je tomu u „Pírinky“, „Vlajky vítězů“...

Takovýmto vážným dojmem jistě nepůsobil jenom ne mne. Do mého pohledu však bezděčně zasáhla paní Olga Horáková, vdova po Františku Kožíkovi. Ve svém dopise z 22. července 2000 se pustila do polemiky s Josefem Lukešem, který vyslovil v předešlém psaní obavu, že by se František při svém vážném založení patrně pohoršil nad někdy až rozverným humorem, kterým je jejich korespondence vedena. Cituji doslovně její reakci: *„Můj humor a František? V tom se velmi mýlíte. František jej velmi oceňoval, neboť, jak říkal, humor má málo lidí, natož ženských (i když jsou to taky lidé). Kdyby neměl smysl pro humor, určitě by si pro to jedno Vaše setkání s třídou nepořídil dlouhé vousy, aby je pobavil. Nevím už pro jakou příležitost to bylo, ale bez smyslu pro humor by vůbec ten nápad nedostal.“*

Je tedy těžké soudit založení člověka a jeho vztah k humoru, pokud jej neznáme blíže i ze soukromého života. Zůstává ale faktem, že co se týká literární tvorby je humor u Františka Kožíka vzácným hostem až do chvíle, kdy se jeho spolupracovníkem stává Josef Lukeš, který rád užívá vtipu nebo komické situace.

„...Mezi rozbořenými kulisami se objevila Kosová s vyjasněnou tváří.

„Kolik myslíte, že to váží?“ uvítal ji vítězně Koutský.

„Tři kila šedesát,“ vyhrkla.

„To přeháníte,“ potěžkával v dlani hromadu skobiček, „tolik přece ne.“

„Ale ano, je to kluk a jsou oba zdraví,“ dopověděla Kosová...“

(Kožík, Lukeš, 1967, s. 194)

Josef Lukeš tedy znatelně ovlivnil Kožíkovu tvorbu. Jejich spolupráce samozřejmě působila i na Josefa Lukeše. Bylo to hlavně ve způsobu zpracování širší tematiky a především v technice literární práce. Kožík byl mistrem řeči, jeho čeština se vyznačovala čistými a zároveň konkrétními výrazy, snažil se o co nejstručnější a zároveň nejvýstižnější podání děje. Záměrně Josefa Lukeše vyučoval úsporností v podání. (Aby se to, co se dá říci dvěma větami, zbytečně nerozměľňovalo na odstavce, a tak se čtenář nadbytečností slov neunavoval, ba naopak stručným a rychlým vyjádřením se udržovalo jeho napětí.)

František Kožík byl zkušený romanopisec, a tak se opravdu Josef Lukeš měl co učit, ať už to byla stavba námětu celého díla, či stavba kapitoly, odstavce, věty. I když některá Kožíkova tvorba dostatečně čtenáře neupoutala svým obsahem a byla námětově slabší (tuto chybu můžeme spatřovat hlavně v nereálných postavách, někdy v překombinovaných dějích), přesto tuto nedostatečnou fabulaci výrazně převyšuje jeho vytříbený jazyk, který si snažil osvojit i Josef Lukeš.

A ještě jeden, avšak nikoli nedůležitý přínos pro Josefa Lukeše tu byl. O honoráře se bratrsky (půl na půl) s Františkem Kožíkem dělili, což zejména v době, kdy si jako pomocný dělník směl vydělat nejvýše 5 Kčs hrubého na hodinu, znamenalo konec hmotné bídy v jeho rodině.

Kdybych měla v závěru zhodnotit jejich společné dílo a vybrat román, který považuji za nejzdařilejší, bylo by jím asi „Finále“. Snad ve výběru nehraje roli to, že jsem žena a že „Finále“ se vymyká obvyklé Kožíkově tematice chlapeckých příběhů. „Finále“ bych vyzdvihla pro jasný, soustředěný a přehledný děj a pro hluboké vnoření se do pocitů dospívající dívky. O to více oceňuji, že autory, jak už jsem výše uvedla, byli muži.

Za povšimnutí stojí bezpochyby i učitel Romega, kterého bych ohodnotila jako nejzdařilejší postavu jejich společného díla. Romega mě jako učitelku vedl k nejednomu hlubšímu zamyšlení nad sebou. A takovou literární tvorbu, která nás nutí k vlastní sebekritice a rozvíjí poznání sebe sama, považuji za přínosnou.

Spolupráce Františka Kožíka a Josefa Lukeše se však neomezovala pouze na literární tvorbu výše zmíněných titulů. Františku Kožíkovi často přicházely dopisy od ustaraných rodičů z Nechálova, kteří stejně jako jejich děti v něj měli velkou důvěru. Rodičovské prosby o radu byly různé. Týkaly se výchovy, ale i volby budoucího zaměstnání. František Kožík tyto problémy řešil svérázným způsobem. Usoudil, že nejkompetentnější v těchto otázkách bude Josef Lukeš. A tak nechálovské dopisy putovaly z Prahy do Českého Dubu, kde se bývalý učitel, toho času pomocný dělník, zamýšlel nad danou problematikou. Odpovědi pak zasílal zpět Františku Kožíkovi, který rád i z časových důvodů myšlenky Josefa Lukeše vzal za své. A znovu se stalo něco podobného jako v „Zákonu věrných strážců“, i zde výchovné působení Josefa Lukeše zůstalo dobře utajeno.

Další „výpomocí“ Františku Kožíkovi byly různé články, jež Kožík opět z časových nebo i jiných důvodů směřoval k Josefu Lukešovi. Tak vznikl i článek v Rudém právu s názvem „Měl rád prostého člověka“. Když umřel Václav Kaplický, byl František Kožík jako někdejší Kaplického spolupracovník (scénář k filmu Kladivo na čarodějnice) pověřen napsáním článku na rozloučenou. Dobře však věděl, že s Kaplickým se daleko důkladněji znal Josef Lukeš, takže článek, který v roce 1982 všichni četli pod Kožíkovým jménem, byl jeden z řady těch, pod kterými se nemohl podepsat pravý autor – Josef Lukeš. **(Příloha č. 31.)**

Jejich spolupráce tedy pokračovala i nadále. Josef Lukeš využíval známosti s uznávaným autorem, a tak se v Českém Dubě pravidelně konaly autogramiády při příležitosti nově vydaných Kožíkových knih. **(Příloha č. 32a,b.)** Františka Kožíka jsme ale mohli vidět i na jiných kulturních akcích, které Josef Lukeš pořádal, nebo jinak zajišťoval. **(Příloha č. 33a.)**

S přibývajícím věkem si byli čím dál bližší. Přestože si dobře rozuměli už v minulosti, přece jenom jejich vzájemná úcta jim například bránila v tykání. K tomu došlo až v osmdesátých letech. Často si dopisovali a pokud to jen šlo, vzájemně se navštěvovali a neustále prohlubovali svou duchovní a lidskou spřízněnost. **(Příloha č. 33b.)** Odchod Františka Kožíka byl proto pro Josefa Lukeše velmi bolestný. **(Příloha č. 33c.)** Ztratil skutečného přítele, který ovlivnil podstatnou část jeho života a stal se jeho nedílnou součástí.

Poznámka: V osmdesátých letech nabídla Josefu Lukešovi spolupráci i Eliška Horelová. Spisovatelka velice stála o spolupráci s uznávaným pedagogem a žádala Josefa Lukeše také o odbornou spolupráci na knize, jejíž námět definovala opravdu horelovsky ... *napišeme spolu knížku o tom, jak učitel, obklopen blby, jde životem...* Ke spolupráci z rodinných důvodů však již nedošlo.

3. 3. JOSEF LUKEŠ – SAMOSTATNÝ AUTOR

3. 3. 1. Sborník Náš Ještěd

S přicházejícím Dubčkovým jarem se otevřely nové možnosti a neúnavný Josef Lukeš pocítil nutnost oslovit spoluobčany a znovu jim připomenout sounáležitost k jejich kraji, k jejich vlasti. Vedle jiných aktivit se jako předseda Sdružení Kruhu přátel Muzea Karoliny Světlé v Českém Dubě ujal redigování sborníku a oslovil známé spisovatele a odborníky, které pojilo k tomuto městu určité pouto. Ti začali velice rychle pracovat, a tak v brzké době vznikla kniha „Náš Ještěd“ s přiléhavým podtitulem „Sborníček lásky ke kraji Karoliny Světlé, který byl od nepaměti pevnou hrází českého života“.

A opravdu! Když listujeme touto knihou, mimo jiné se nám vybaví doba dávno minulá, kdy naši buditelé probouzeli v lidech národní hrdost, připomínali sounáležitost s životem našich předků, a tím se v nich snažili posílit odvahu čelit problémům v dalších letech.

Sborník je tematicky rozdělen do dvou částí. V první části se seznamujeme s historií Českodubska, která je neodlučitelně svázána s osobností řídícího učitele Václava Havla. Dále tu nacházíme stat' Olgy Nejedlové (o stručných dějinách Českého Dubu od jeho vzniku až po současnost), životopisný nástin Václava Havla jako zakladatele Muzea Karoliny Světlé od prof. Vlasty Rostočilové, texty dopisů Václavu Havlovi od Arne Nováka a Františka Hátleho,. Svůj vztah k Českému Dubu vyjadřují F. Kožík, F. Křelina a V. Kaplický.

„Nejobsáhlejší prací celého sborníku je románové torzo, napsané zakladatelem českodubského muzea, zasloužilým učitelem Václavem Havlem – „Než přišla paní Karolina“. Toto vyprávění o osudech prostých lidí a rodu Petra Mužáka,

manžela Karoliny, fundovaně zpracoval Josef Lukeš,“ (Středa, 1969, s. 6) Manželka Václava Havla - Marie Havlová, dobře znala Josefa Lukeše a věděla, jak si cení různých historických dokladů. Proto mu umožnila nahlédnout do Havlovy pozůstalosti, kde se Josefu Lukešovi podařilo objevit zajímavé poznámky, vztahující se k rodu manžela K. Světlé, Petra Mužáka. Ty pak s přispěním jeho velké fantazie proměnil v čtivé a interesující románové torzo, jak je charakterizoval Ludvík Středa.

Josef Lukeš, nyní opět jako samostatný autor, se snažil, aby duch díla a základní fakta zůstala neporušena. Přesto však musel přistoupit k zestručnění některých rozvěklých popisů přírody, které byly charakteristické pro slovesnost té doby. Poznámky Václava Havla můžeme chápat jen jako náčrt, na němž by autor jistě dál pracoval. Za souhlasu paní Havlové Josef Lukeš mnohé motivy rozvedl a zbeletrizoval, upravil je jak po stránce kompoziční, tak stylistické. V jeho podání získaly texty V. Havla napětí a spád a pro současného čtenáře čtivý charakter.

Druhá část sborníku je pak nazvaná „Vzácné návštěvy“. Josef Lukeš zde využil svých kontaktů se známými osobnostmi naší literatury a v knize tak zůstala zachována různá poselství, např. M. Majerové, E. Petišky, H. Šmahelové, V. Čtvrtka a jiných autorů, vždy s jejich fotografiemi z besed v českodubské škole.

Kniha je v pevné vazbě a o jejím celkovém vzhledu Ludvík Středa dále píše: *„Sborník, který nese prostý a skromný název Náš Ještěd, připravila skupina nadšenců a vydal ho Kruh přátel Muzea Karoliny Světlé v Českém Dubě. Co na něm na první pohled upoutá, je jednoduchá, vkusná, moderně pojatá grafická úprava Milana Janáčka, úprava, která nebývá pravidlem u publikací podobného typu.“* (Středa, 1969, s. 6) Na konečném vzhledu velice záleželo i Františku Křelinovi, jak se ostatně můžeme přesvědčit i z jeho dopisu z 3. 12. 1968. **(Příloha č. 34.)**

V článku Ludvíka Středy můžeme číst o knize jako o „díle skupiny nadšenců“. Ve skutečnosti hlavní podíl na uspořádání knihy, na jejím vydání a na uskutečnění celé myšlenky měl Josef Lukeš za vydatné podpory redaktora Jaroslava Tvrzníka, který (přestože se v době tisku knihy jméno Josefa Lukeše znovu ocitlo na indexu) prosadil uvedení jeho spoluautorství na povídce „Než přišla Karolina Světlá“. Do tiráže se však již jeho jméno jako inspirátora a pořadatele nedostalo. Zbytečně by normalizátory po pádu Dubčeka jara provokovalo a uspišilo zabavení celého nákladu, což by pro Podještědí znamenalo velkou škodu.

To, že se sborník opravdu po všech stránkách povedl, dokladují i úryvky dopisů otištěné v roce 1969 v Listech z podještědí, s. 2-4. Z množství ohlasů některé vybíráme:

„Listuji ve Vašem půvabném sborníčku, čtu si v něm a napadají mne slova: domov, láska, věrnost – slova často zneužívaná a ponížená, která v „Našem Ještědu“ dostala znovu čestné místo a radostný zvuk...“

Eduard Petiška - spisovatel, Brandýs nad Labem

„Ze sborníku „Náš ještěd“ zavanulo na mne kouzlo intimity, důvěrnosti a taky kus krajanské hrdosti. Jsem sice Hanák, ale po přečtení sborníku mi bylo skoro líto, že i já nejsem krajanem těch, kteří se zasloužili o vydání tak pěkné knížky...“

E. J. Havlíček v Zemědělských novinách

„S obdivem pročítám váš libezný sborníček. Pro Český Dub je štěstím, že ta knížka vyšla...“

Zdeňka Bezděková - spisovatelka, České Budějovice

„V „Našem Ještědu“ je tolik lásky k našemu podještědskému kraji a jeho lidu – té lásky, kterou v přítomné době tak potřebujeme... já, starý člověk stojící takřka na okraji hrobu, Vás prosím: Pokračujte v započatém díle! Ať první díl „Našeho Ještěda“ není poslední...“

Bohumil Brož - knihovník, Kobyly

„Přečetla jsem sborník plný dojetí. Věděla jsem, draží přátelé, že jste tou pevnou hrází našeho češství, naší lásky ke knize, k české historii a jsem zavázána nejen láskou, ale i vděčností jako Češka a jako člověk, který píše a který musí tuto hráz cítit pevně ve vědomí...“

Helena Šmahelová - spisovatelka, Praha

3. 3. 2. Naučná pásma Víťame vás v Podještědí a V našich horách

Kromě funkce předsedy sdružení Kruhu přátel Muzea Karoliny Světlé v Českém Dubě byl Josef Lukeš zároveň kulturním referentem Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé. Toto sdružení (založené v roce 1969) si dalo za úkol „oživit slavnou tradici Podještědí, chránit tvářnost krajiny a památkové budovy, prohlubovat znalost historie, přírodních krás a literárního odkazu Karoliny Světlé“. (Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1980, s. 3) Sdružení tak chtělo pokračovat v započaté práci V. Havla; z jeho iniciativy pak vzešlo mnoho zajímavých aktivit a děl nejrůznějšího typu.

Na základě rozsáhlého studia a bohatých průvodcovských zkušeností Josefa Lukeše se sdružení např. rozhodlo připravit naučné pásmo určené k projekci, a to hlavně pro návštěvníky Podještědí. Napsání textu scénáře se ujal Josef Lukeš, který současně se svou bývalou žačkou Danou Dědkovou provádí průvodním slovem barevné diapozitivy, vyfotografované Stanislavem Poplužníkem, také někdejší žákem Josefa Lukeše.

Toto jejich společné dílo nazvali „Vítame vás v Podještědí“ a jeho premiéra se uskutečnila v říjnu 1978, kdy byla na výroční členské schůzi Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé premiérově promítnuta.

Asi hodinové pásmo tvořilo 100 barevných diapozitivů, které kromě doprovodného textu vhodně doplňovala i hudba. Bylo připraveno hlavně pro turisty, kteří po obeznámení se se zdejší krajem mohli spojit nově poznanou krajinu s úryvky textů knih Karoliny Světlé. Úmyslem bylo prohloubit zájem o Podještědí a dílo básničky.

A jejich záměr se naplnil... Diapozitivy plné jasu a slunce nabízejí nezvyklé pohledy na známá místa, jejichž krásu si v každodenním shonu mnozí ani neuvědomujeme. Na fotografiích vidíme stavení, kapličky, boží muka, různá zákoutí a pohledy do krajiny, jež ve své době také znala Karolina Světlá a které pak pro jejich poutavost přenesla do svých románů a povídek.

Pásmo, s kterým oba autoři po vzoru V. Havla také objížděli okolní vesnice a městečka, vyvolalo až neočekávaně vřelý ohlas, zvláště u místních. Např. po jeho zhlédnutí se obyvatelé vesnice Vlčetín rozhodli opravit jediné autentické dějiště

„Kříže u potoka“ – rozpadající se domoslavickou kapličku. Podobně zareagovali i jinde, když si pásmem mohli znovu připomenout, jaké vzácné objekty se v jejich blízkosti nacházejí. Možná se tak snažili přiblížit době, ve které Světlá tvořila, kterou ona místa tolik podněcovala její fantazii.

Druhé pásmo „V našich horách“ vzniklo zanedlouho poté a bylo věnováno 150. výročí narození Karoliny Světlé. Spolupráce byla obdobná. Stanislav Poplužník, „dvorní fotograf“ sdružení, připravil diapozitivy, Josef Lukeš napsal scénář a doprovodil pestrou paletu obrázků mluveným textem.

Tentokrát je téma ale poněkud širší. Pásmo v různých podobách představuje člověka zrozeného v Podještědí, současně si v něm připomeneme i významné osobnosti, které měly kdysi s místním krajem co do činění.

Naučné pásmo zachycuje podještědský folklór: Slyšíme tu vypravovat o starých časech i zvycích zdejší pamětnice – „Caforčici“ a „Kristiánku“, jak se jim přezdívalo. Nedocenitelný na tomto audiovizuálním dílku je i vzácný – bohužel krátký – záznam pravého podještědského nářečí, foneticky věrně tlumočený jednou z nejstarších obyvatelk hor, která byla jedna z posledních, jež si zpěvavý dialekt uchovala v paměti. Snímek je z části podbarvován zpěvem ženského pěveckého souboru „Horačky“ (ten působí dodnes), který do svého repertoáru zařazuje mnohdy již zapadlé a polozapomenuté lidové písně. Ke slovu se v pásmu dostávají i místní zajímaví rodáci. Od nich se dovídáme o zvlátnostech zdejších míst a můžeme také posoudit, jaký humor je horákům vlastní.

Další část pásma je zaměřena na významné návštěvy Podještědí. Český Dub se pyšní pobytem Karla IV., Josefa II., B. Smetany i řady českých spisovatelů, kteří poznali podještědskou krajinu, jež je zaujala. Pásmo nese název „V našich horách“.

Obě tato pásma považuji za velice cenná. Zvláště v dnešní době, kdy zájem o literaturu není příliš velký, by bylo velice přínosné, například pro žáky vyšších tříd II. stupně, zhlédnutí prvního pásma „Vítáme vás v Podještědí“. Zde se nám pro ně přímo nabízí vypracování projektu s uplatněním mimopředmětových vztahů atd.

Druhé pásmo by určitě v úryvcích posloužilo i na prvním stupni, kde je nutné už od nejranějšího věku dětem vštěpovat sounáležitost s rodným krajem a probouzet v nich tak vlastenectví – zřetelné kořeny, ve kterých nacházejí zázemí.

Úsilí, vynaložené na zhotovení těchto naučných pásem, muselo být značné – jak pro Josefa Lukeše, tak také pro fotografa. Škoda jen, že svým neuvěřitelně velkým počtem repríz (byla v 70. a 80. letech promítána přes dvěstěkrát) utrpěla na kvalitě, a v dnešní době pochopitelně nedosahují technických kvalit současnosti. A tak je přirozené, že upadla téměř v zapomnění. (V posledních letech již nejsou promítána, můžeme je nalézt jen v archivu Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé.) Já osobně pokládám oba scénáře za velice vydařené a propracované. Snad se najde někdo, komu se podaří obě pásma zachovat a převést do nové audiovizuální podoby, někdo, komu bude záležet na zdejším kraji i lidech, kteří jej obývají.

3. 3. 3. Malé království boží

V době rekonvalescence po těžké nemoci, kdy musel Josef Lukeš odejít trvale ze školství, vznikalo další jeho literární dílo. Jedná se o dvoudílný román „Malé království boží“, který však nebyl vydán knižně, pouze vycházel na pokračování v týdeníku Český zápas Církve československé husitské od 8. 6. 1986 do 24. 4. 1988 pod názvem „Povídky z Malého království“. Perokresbami jej provázela ilustrátorka Jana Wienerová.

Román o rozsahu 270 rukopisných stran pojednává o tragickém osudu českého učitele na přelomu roku 1939 – 1940. Z velké části zde Josef Lukeš opět popisuje své vlastní, někdy příjemné, či naopak kruté zážitky. Příběh začíná příjezdem mladého učitele Petra Lena, jenž utíká před pronásledováním gestapem, do městečka Horany. Ač nemocen a na pokraji svých sil, je k svému úžasu přívětivě a beze strachu přijat v domě s názvem Malé království boží. Později zjišťuje, že se ocitá na farnosti Československé církve, a od tohoto okamžiku pozvolna pozoruje přerod své vlastní osobnosti. V těžké válečné době poznává, kolik vřelosti a zájmu jsou schopni darovat neznámému člověku jeho hostitelé. Mladý učitel je přijat za dalšího člena společenství obyvatel fary. Nejprve se stává společníkem farářovy postižené šestileté dcerky Ondřejky, poté, už pod změněným jménem Václav Hejtmánek, začíná objíždět vesnické školy jako učitel náboženství.

Mnohé z románových postav se skutečně s Josefem Lukešem setkaly. Je zde mimo jiné věrně zachycen dobrosrdečný farář z Hlinska, Václav Šustr, v roli faráře Jasínka. Příběh Ondřejky vypovídá o dosud trvajícím přátelství s postiženou dcerou jeho dlouholetých přátel. Nemůžeme zapomenout na postavu něžné Aničky, která hlavnímu hrdinovi svou tajuplností a statečností velice imponuje. Anička není nikdo jiný než budoucí manželka Josefa Lukeše.

Život a román jsou ale dvě odlišné roviny. A tak v příběhu Petra Lena dochází k nečekanému zvratu. Do jeho cesty mu vstupuje „horanská Venuše“ Robina, která se po nesčetných milostných nezdarech zatouží změnit, a to prostřednictvím „čistého“ mladého učitele. Začínají spolu žít a vzájemně se poznávat. Zároveň se Petr Len ocitá jakoby v jiném světě. Za doby válečné bídý je v rodině Robiny přítomen nepochopitelné dostatečnosti všeho, nač dříve nedokázal ani pomyslet. Současně poznává korupci, neupřímnost, lež i pokřivené postavy jeho nových spolubydlících - rodiny hospodského Rotaridese. Po dočasném vystřízlivění ze zamilovanosti si Petr Len začíná uvědomovat, co všechno svou lehkomyšlností ztratil. Není to jen život s Malým královstvím, jež mu schází, ale i jasná cesta za Ježíšem, kterou se na faře vydal. K hlubokému „procitnutí“ dochází až v posledních okamžicích jeho života, kdy umírá na těžký zápal plic.

O sepsání tohoto tématu snil Josef Lukeš desítky let. Sice už první útržky vzpomínek napsal v poválečném období, ale k souvislému ději se dostal až v 70. letech. „...*Hrozil jsem se, že ztrácíme paměť! Tak málo toho děti o národní historii znají,*“ (Vokatá, 1998, s. 5) vysvětluje Josef Lukeš své pohnutky k napsání románu.

„Malé království boží“ vznikalo v těžkém období Josefa Lukeše, kdy si asi velice jasně uvědomoval smysl života a jeho hlavní priority. Nebyla to ale jen nemoc, která jej „oslabila“. Stále se totiž nedokázal vyrovnat s další nesvobodou po roce 1968, a tak v románě útočí nejen proti fašistické, ale jakékoliv diktatuře, k níž má odpor. Nesčetnými dialogy a skutečnými postavami román působí celkově opět velice čtivým a živým dojmem. Přestože byl děj koncipován průběžně a Josef Lukeš nevěděl, jak román ukončí (v tom můžeme také spatřovat jeho rozdílnost s postupem Františka Kožíka, který považoval za důležité úpěnlivě se držet předem připravené osnovy, i když spolupráce jej přiměla k určitým výjimkám), toto dílo je pro čtenáře

poutavé a svým obsahem zajímavé. Je v něm plno citu, tolerance, lásky k lidem a k vlasti, svou hloubkou životního poznání patří „Malé království boží“ bezpochyby k nejlepšímu literárnímu dílu Josefa Lukeše.

„Petr nikdy moře neviděl, a přece postava jeho pokojného příboje, jeho nezměrnosti a podvečerní krásy měla sílu dokonalého prožitku. A do toho snového vytržení se mu z paměti samovolně vynořila modlitba svatého Františka, jejíž text měl nad stolkem své pracovny denně na očích. Hlas jejím slovům jakoby v té malebné vizi věčnosti propůjčoval sám bratr Slunce.

*Ach, Pane, dej mi usilovat o to,
ne, abych byl potěšen, ale abych potěšoval,
ne, aby mi bylo rozuměno, ale abych rozuměl,
ne, abych byl milován, ale abych miloval.
Neboť, kdo sebe dává, přijímá,
kdo na sebe zapomene, nalézá,
kdo odpouští, tomu bude odpuštěno
a kdo umírá, procítá k věčnému životu.“*

(Lukeš, Povídky z Malého království, 1986-1988)

3. 3. 4. Vážný i veselý průvodce po kraji Karoliny Světlé

„Vážný i veselý průvodce po kraji Karoliny Světlé“ vznikl v roce 1991 k 700. výročí založení Českého Dubu a vydalo jej v počtu 5000 výtisků nakladatelství DOMUS v Liberci. V třicetistránkovém dílku s kresbami akademického malíře Franty Patočky a Svatopluka Technika zužitkoval autor bohaté zkušenosti z mnohaleté průvodcovské činnosti. Při ní se naučil vcítovat do duše turistů, toužících po hlubším, neotřelém poznání „podivuhodného ostrůvku pod Ještědem“, které by je obohatilo a přimělo k zamyšlení. Ať už znali dílo Karoliny Světlé jako čtenáři, či jen z hodin literatury a učebnic, vždy s vděčností přijímali výklad u dějišť spisovatelčiných povídek a románů. Josef Lukeš těmto místům jedinečné historie Podještědí dodával nový úhel pohledu, který známým, a třeba už zevšednělým faktům vnesl nečekanou svěžest a aktuálnost.

V průvodci se autor pokusil alespoň část svých zkušeností z praxe přenést na stránky publikace. Vzniklo tak ojedinělé literární dílo, které ve srovnání s jinými brožurami tohoto typu dává čtenáři daleko více. Josef Lukeš zde lehce spojuje zeměpisné, urbanistické a historické údaje s tvorbou Karoliny Světlé.

Čtenář s autorem podnikne výlety po nejzajímavějších trasách kraje a všude tak trochu žasne, co se dovídá: Proč se například nikdy osobně nesetkali Bedřich Smetana a Karolina Světlá, i když ona jeho hudbu milovala a on jí byl nesmírně vděčen za přenechání „Hubičky“ pro libreto opery. Jak by asi dramatický děj „Vesnického románu“ zakončila B. Němcová (autor se snaží nastínit jejich povahovou odlišnost) a co bylo pravděpodobně skutečnou příčinou zhroucení tak vřelého přátelství dvou velkých spisovatelek. Stejně tak mnohého čtenáře před dějištěm Skaláka překvapí, že povídka je autobiografie, že do ještědského námětu transformovala Světlá svůj vlastní milostný příběh. Možná závěrečný rozhovor Rozičky s Jáchymem pochybovače přesvědčí:

„I kdybych byla vše věděla, co mne potká, přece bych nebyla jinak jednala. Ty jsi stál za to, aby člověk všechno za tebe nasadil.“

A co Skalák? – rozumějme, nejen Skalák. „Věru zkusil jsem dost na tomto světě vlastní i cizí vinou; ale mne přece život nemrzí. Nemrzí mne proto, že jsem v něm poznal – tebe... a že jsi mne chtěla.“ (Lukeš, Vážný i veselý průvodce po kraji Karoliny Světlé, 1991, s. 22)

Jak autor sám říká, do výkladu vztahu Johanky a Jana se nejednou vloudilo mnoho povrchnosti a banality. V průvodci se nám nabízí tato úvaha:

„U Skalákovny se srozumitelněji než jinde vpravíte do příběhu lásky básníka a jeho o pět let starší přítelkyně a porozumíte smysluplněji všemu, co se v ní událo: vášnivé touze bohémsky rozervaného poety žít po boku ženy zářící krásou ducha a jiskřivého intelektu, i ušlechtilé snaze Johančině pozvednout hroutícího se přítele k odhodlání znovu bojovat o důstojné uplatnění v životě. Tady taky pochopíme neodvratnosti kolize, ke které mezi nimi muselo dojít, neodvratnosti střetu mezi prioritou milostného citu a prioritou mravnosti.“

K druhotnému rozladění mezi nimi došlo pro dopis, kterým se Johanka s Janem rozloučila, ale který mu nikdy nebyl doručen. Marně čekali oba: on na pár řádečků od ní, ona na jeho odpověď. Osten tohoto nedorozumění se vetkl bolestně

zejména do srdce Johančina.“ (Lukeš, Vážný i veselý průvodce po kraji Karoliny Světlé, 1991, s. 22)

„Když se při svých šedesátinách Světlá rozhovořila před hornopaseckými gratulanty, pronesla v jisté souvislosti památné dvě větičky.

„Hálek, pánové, byl kavalír. O Janu Nerudovi bych to říci nemohla.“

Bylo to patrně poslední její ústní vyjádření o někdejším příteli. Máme mu věřit? Máme věřit, že se tak velká láska rozpadla v nic? Její literární dílo ji usvědčuje z opaku. Všechny milostné motivy v jejích románech a povídkách inspirovala její láska k Nerudovi, zážitky z ní nikdy v jejím podivuhodném srdci nepohasly.

A co Jan Neruda? Věren svému slibu kni po jejich rozchodu už nikdy nepromluvil, ale kdykoli ji, už jako stařenku, spatřil na lavičce Karlova náměstí, dal pokyn sluhovi, který jej v chůzi podpíral, zastavit, sňal širák a beze slova se hluboce uklonil.

Jan předešel Johanku v náplň věčnosti o osm roků. Na jeho rakev dala Světlá položit věnec s nápisem:

„Nezemřel, kdo zůstavuje zlatou stopu v srdci národa svého.“

On však zůstavil zlatou stopu především v jejím srdci. Nikdy ji neumřel. A ji mohlo do poslední chvíle života hrát pomyšlení, že zachránila národu jednoho z největších básníků...“ (Lukeš, Vážný i veselý průvodce po kraji Karoliny Světlé, 1991, s. 23)

Průvodce nám nabízí mnoho podobných zastavení, tematicky jsou zde použity citace a vyjádření jiných známých osobností: Bohuslava Balbína, prof. M. Fendrycha, F. Křeliny, M. Pujmanové a dalších.

Brožura je rozdělena do šesti kapitol – vycházek. V úvodu každé túry Josef Lukeš informuje o její délce a o nejdůležitějších místech trasy. Pak může čtenář s brožurou v ruce procházet místy, která autor tak dobře zná, a proto s láskou předává své vědomosti dál, často i s dávkou humoru. F. Kožík v doslovu píše: *„Průvodce vznikl z prosté myšlenky, z pouhého přání prospět lidem i dětem, z dobré vůle zachovat z lidské paměti to, co je v tomto kraji nejvzácnější.“* (Lukeš, Vážný i veselý průvodce po kraji Karoliny Světlé, 1991, s. 40)

I přes svou literární hodnotu můžeme v průvodci nalézt i nedostatky. Z vlastní zkušenosti mohu potvrdit, že některá místa, zvláště důležitá pro orientaci, jsou nejasně charakterizovaná, nebo je autor nazývá spíše oblastními jmény bez podrobnějšího popisu, takže by je neobeznámený turista na mapě asi těžko našel. Z tohoto důvodu bychom raději průvodce doporučili těm, kteří se už aspoň částečně s podještědským krajem seznámili. Přesto pro zdejší a pro ty, co mají zájem se přiblížit životu a mentalitě starousedlíků, je průvodce nepostradatelným souhrnným nahlédnutím do krajiny, ale i do života Karoliny Světlé.

Krátce po vydání byl „Vážný i veselý průvodce po kraji Karoliny Světlé“ do posledního výtisku rozebrán a je po něm shánka dodnes. Z průvodcovských zkušeností později vznikl i scénář k videokazetě „Českodubsko, podivuhodný ostrůvek pod Ještědem“. Ten ale už ani zdaleka nedosahuje takového emocionálního účinku jako zmíněný průvodce nebo pásma diapozitivů.

3. 3. 5. Videokazeta Českodubsko, podivuhodný ostrůvek pod Ještědem

Josef Lukeš byl znám svou láskou ke kraji Karoliny Světlé. O podještědském kraji, ač sám nebyl rodákem, věděl mnohdy více než samotní rodáci. Na jeho ucelených všestranných znalostech bylo znát, jak neustálým studiem různých materiálů toužil proniknout do „ducha Podještědí“. Jako osoba nejvýše zasvěcená byl požádán městským úřadem o napsání scénáře k videokazetě o Českém Dubě a jeho okolí. V roce 1997 vzniká dvacetiminutový dokument s názvem „Českodubsko, podivuhodný ostrůvek pod Ještědem“.

V této krátké videokazetě můžeme spatřit záběry různých významných míst Českého Dubu: zbytky johanitského kláštera, gotickou hradní hlásku, novorenesanční panské sídlo, jež v současnosti slouží jako Domov důchodců, těž označení místa, které pomyslně protíná 15. poledník východní zeměpisné délky atd. Poté se opět zastavujeme u významných osobností, které do Dubu zavítaly. Josef Lukeš nezapomíná ani na nově vzniklé nebo vznikající stavby (nová škola, dům pro seniory...). K úplnému vyobrazení městečka patří i místa pro sport a oddech, proto

poznáváme nově vybudovaný sportovní areál i umění rogalistů, které tak lákají okolní kopce.

Po návštěvě města procházíme i okolím Českodubka. Jistě diváky upoutá nedaleká letařovická kostnice, zbytky chráněné Čertovy zdi a jiné pozoruhodnosti. Nemůže zůstat opomenuta ani Karolina Světlá. Kamera nám umožňuje vidět její zvěčněnou podobu v soše od J. Bílka, můžeme si prohlédnout dům, kde se Světlá smiřovala se svým těžkým osudem, i místa, která milovala na sklonku života. Ve zkratce si pak připomínáme autentická dějiště její tvorby: světelský kostel, domoslavickou kapličku aj.

Tuto videokazetu považuji za výborný propagační materiál. Turista, který ji zhlédne, jistě bude okouzlen krásou města i okolím. S propagačním zaměřením kazety bohužel ale také souvisí i její délka. Dvacet minut nabízí sice všechna důležitá místa Českodubka, ale jsou to jen letmá zastavení. To jistě k propagaci stačí a záměr byl naplněn, ale je na škodu, že z finančních a jiných důvodů se dílo nemohlo prohloubit, tak jak tomu bylo například u výše zmíněných pásem.

Na závěr stojí za zmínku připomenout, že samotného autora scénáře můžeme spatřit a vyslechnout v úvodu dokumentu, kterým nás zve do míst jemu milých a důvěrně známých.

3. 3. 6. Život samý malér

Posledním obsáhlejším dílem Josefa Lukeše jsou jeho vzpomínky. Už ve svých šestadvaceti letech si uvědomil, jak důležitá je pro člověka jeho identita. Abychom dobře porozuměli sami sobě, musíme znát své kořeny, jimiž jsme poutáni s našimi předky. Tato pouta se pak v nás projevují jako povahové rysy děděné z pokolení na pokolení.

Proto už v roce 1943 začaly vznikat první kapitoly, jež souhrnně Josef Lukeš nazýval „rodinná kronika“. I když byl někdy okolnostmi donucen k delší odmlce, touha zaznamenávat důležité události pro budoucnost byla v Josefu Lukešovi odedávna. V době, kdy začal spolupracovat s Kožíkem, se v něm opět probudilo nutkání zachytit minulost a Josef Lukeš pracoval nejen na společném díle (scénáři

„Zákona věrných strážců), ale i v časové tísní došlo na „vzpomínky“, ty se pak dostaly do střetu zájmů. František Kožík v dopise (14. 3. 1960) píše: „...*Nechte teď rodinné kroniky a pište scénář, třeba Vám do ní napíšu i báseň, ale pište...*“ Kožík slib splnil a opravdu napsal báseň s názvem „Kraj pod Ještědem“, v níž mimo jiné vyjádřil svůj vztah k Josefu Lukešovi a jeho rodině. (Báseň byla také otištěna v úvodu sborníku „Náš Ještěd“ a knize „Život sámý malér“.)

V průběhu let vznikaly další a další kapitoly. Josef Lukeš pro své vnuky zaznamenával humorné zážitky i těžkou dobu, jíž procházel. Zdálo se, že toto všeobjímající dílo zůstane známo jen úzkému kruhu jeho příbuzných a přátel.

Po devadesátém roce, když navrhoval zdokumentovat práci a život učitelů v totalitní době, se jeho kniha pamětí dostala do rukou ředitele Školského úřadu RNDr. R. Gamby. Sice k navrhovanému projektu nikdy nedošlo, ale od Školského úřadu vzešla myšlenka na vydání knihy „Život sámý malér“ alespoň v malém počtu výtisků. První prostředky na vydání vynesla dražba historických předmětů ze školních půd a kabinetů, uspořádaná v programu veletrhu Nisa Schola. Pomohli i drobní sponzoři a kniha v soukromém vydání o nákladu 700 výtisků byla na světě a okamžitě rozebrána dopředu přihlášenými čtenáři.

Na sklonku roku 1999 vychází výbor z pamětí Josefa Lukeše nazvaný „Život sámý malér“. V knize je otištěna řada fotografií se zajímavými dokumenty. Vše je doplněno milými kresbami akademické malířky Heleny Cejnarové (bývalé žáčky Josefa Lukeše), jež je autorkou i titulní strany knihy. Kniha je rozčleněna do tří dílů, rozlišených tematicky.

První díl, s podtitulem „Dávno, dávno tomu“, nám hned v úvodní kapitole nabízí pohled do rodiny Lukešů, kde přichází na svět Josef Lukeš. Můžeme se zde prostřednictvím fotografií z nejranějšího dětství seznámit s jeho podobou. Útržkovité vzpomínky nám dávají nahlédnout do prožitků malého kloučka a současně poznáváme jeho snivý svět, fantazii, která mu umožňuje být hrabětem, milujícím chotěm nebo rytířem - ochranitelem. Dále se nám v prvním díle naskýtá možnost blíže se seznámit s jeho a s manželčinými rodiči i prarodiči. Nezapomíná ani na strýce Jana Knoba a další příbuzné. Poslední, nejdelší kapitola po zásluze patří jeho ženě, která mu věrně stála celý život po boku a v těžkých chvílích mu dodávala odvahu i sílu zůstat stále svým.

Dalším, druhým dílem, pojmenovaným „Mládí“, se Josef Lukeš opět vrací ke svému dětství. Zastavení je krátké a z malého školáčka se rázem stává mladý student s odvážným pohledem na svět. Brzy po dokončení studií přichází první velké rozčarování a první „vyhazov“ ze školy. S ním byla spojena Poldina huť, a tak zde nacházíme už zmíněné příběhy, které jsou souhrnně nazvané „Na Kübecku a v ingotárně“.

„Běda národu, který zapomíná minulost, nebo o ní vytváří lživé legendy.“ Tímto mottem se před námi otevírá další téma posledního dílu s názvem „Z totality do totality“. Tak, jak už Josef Lukeš nastínil v „Malém království božím“, nikdy by se nesnížil za cenu pohodlí a klidu k pošpinění svého svědomí. Tím nemyslel jen svou osobu. Jako pedagog cítil nutnost otevírat oči těm, kteří se nechali strhnout davem. Nemohl zůstat nečinný k pošlapávání historie, k znevažování důležitých mravních hodnot. Co dobrého či zlého mu jeho přesvědčení přineslo, můžeme číst v posledním, třetím díle.

Čas represí na Josefa Lukeše někdy doléhal velice těžce. O jeho pocitech však věděla jen jeho rodina a stránky „rodinné kroniky“. V osmdesátých letech, kdy Josef Lukeš dopsal poslední kapitoly, dostaly se i do rukou Františka Kožíka:

V Luhačovicích 7. 8. 1985

Milý příteli,

četba Vašich vzpomínek mi připomněla dobu, kdy jsem vlastně jen z dálky chápal, co se s Vámi děje. Opravdu mi to ani na chvíli nezastřelo Váš obraz, jak jsem si jej vytvořil a jak jsem Vás poznal v Nechátlově. Když jsem Vám učinil nabídku k psaní, nezabýval jsem se obavami, co by se případně mohlo pokazit. Vždy jsem byl přesvědčený, že jste předurčen pro titul „nejvzornějšího učitele“. Z Vašich řádků lze poznat, jak jinak jste to prožíval Vy, a dodatečně si říkám, že mě tedy prozřetelnost docela záměrně poslala, abych Vás „Zákonem věrných strážců“ dovedl do zcela jiného světa. V každém případě to byla zajímavá životní epizoda, významná pro nás oba....

Váš František

Takto reagoval na vzpomínky František Kožík, který si tu mohl připomenout například i jejich společnou práci.

Nesmíme se však nechat uvést v omyl. V kapitolách nenajdeme závan hořkosti, Josef Lukeš nepíše pro sebe, ale pro své potomky a jako dobrý pedagog ví, jak posluchače – čtenáře zaujmout. (Tak jako sám výše připomíná, že učitel musí být dobrý vypravěč se smyslem pro humor.) A právě tak na nás působí všechny tři díly vzpomínek „Život samý malér“. Poutavé vyprávění má spád (k tomu jistě přispívá i časté užití přímé řeči) a působí autenticky. Ani ty nejkrušnější chvíle však nenesou známky skepse, Josef Lukeš se svou idylickou rozvahou spíše smýšlí o příštích dnech jako o lepších. (V tomto jeho povahovém rysu můžeme spatřovat další zásadní rozdíl mezi Josefem Lukešem a Františkem Kožíkem. Oba byli velice citliví, vnímaví a snadno zranitelní. Přesto František Kožík častěji propadá depresím, na rozdíl od Josefa Lukeše, který byl nevyléčitelným optimistou a mnohokrát musel Kožíka v životních krizích povzbuzovat a dodávat mu naději. Je to překvapující, ale desítky spisovatelových dopisů, které jsem měla příležitost číst, tomu nasvědčují.

Celá kniha je jakoby „prozářená sluncem“. Není to způsobeno jen optimismem, nadlehčováním problémů nebo jeho pověstnou pygmalionskou snahou pomoci druhým. Josef Lukeš hledal úsměv - uvolnění nejen v duši, ale i na tváři. Jeho vyprávění je často úsměvné a nechybí ani humorné historky.

Kdybych měla knihu někomu doporučit, řekla bych asi toto: V prvním díle na vás dýchne nostalgie, zavítáte do světa dávno minulého, v jehož tehdejší jednoduchosti čitelně odhalíte primární hodnoty. Druhý díl sleduje pozvolné objevování vlastních možností člověka, zákonitostí světa a zavede vás do syrovosti válečných let. Ve třetím díle pochopíte, jak samozřejmý byl pro Josefa Lukeše život v pravdě a proč nemohl mít cestu lehkou. Kniha je současně symbolickým obrazem chronologického vývoje - zrání jedince. Je v ní zahrnuto vše, co je tak důležité pro život: úcta ke stáří, k autoritám, k životu, velká tolerance k lidem, láska k milované osobě, k dětem, k vlasti, k Bohu. Citlivé podání každé kapitoly nám umožňuje lehce se vžít do pocitů autora. Svým pohledem na život a svou neúnavnou činností nás často přivádí k myšlence, že sami jsme vedle něj jen nicotnými.

Přiléhavě se o něm vyjádřila v dopise (17. 6. 1963) sestra Františka Kožíka:
„...Ale zřejmě Lukeš dovede všude, kam přijde, probudit v lidech nadšení a iniciativu, kdož ví, jak to dokáže. Takové lidi by měli dát do zlata a svěřovat jim

výchovu mládeže a dozor nad výchovou, protože to je přece tak vzácná a potřebná vlastnost!“

V září roku 1997 pražský rozhlas věnoval Josefu Lukešovi pořad „Erat unus cantor bonus – Byl jednou jeden dobrý kantor“, který uváděl Dr. Boris Riegler. Rozhovoru se vedle Josefa Lukeše zúčastnili také politik Rudolf Battěk, historička umění Eva Petrová, spisovatel Jan Beneš a herečka Drahomíra Fialková. Moderátor vzpomněl také nedávno zemřelého Františka Kožíka, který se určitě, jakožto „...*Josífkův spolupracovník jistě z nějakého toho obláčku dívá*“. Osnovu pásma tvořily výňatky z rukopisu pamětí Josefa Lukeše „Život samý malér“. Hosté se vyjadřovali k jednotlivým pasážím vlastními názory a zkušenostmi, a tak se za Rieglerova vedení vytvořila z celé té pestré mozaiky osobitých vstupů představa, jaký by učitel měl, či neměl být. Mohli jsme srovnat obraz českého učitele v období obou totalit a posoudit, jak učitelé v těchto krkolomných časech obstáli. Mnoho posluchačů projevilo o paměti Josefa Lukeše zájem. Některým se opravdu podařilo si knihu o dva roky později zakoupit, když vzpomínky zásluhou mého muže Pavla Pechance vyšly tiskem. Je však stále mnoho těch, kteří litují, že se již na ně nedostalo, a byli by rádi, kdyby „Život samý malér“ měl i své druhé vydání.

Pro úplnost musíme dodat, že na vydání čeká i další pokračování vzpomínek v obdobné podobě jako „Život samý malér“. Obsáhlý svazek nese název „Stáří kvete už jen vzpomínkami“.

K drobnější literární činnosti Josefa Lukeše patří i nespočet článků, úvah, kritik, napsaných většinou do oblastních novin a časopisů. Při jejich psaní se řídil krédem: Dobrý učitel má reagovat, a třeba i kriticky, na vše, co hýbe společností, ať už se jedná o výchovu, přírodu, umění. Také se podílel na mnohých redigacích a jazykových úpravách různých publikací. K nim patří například: vedle sborníku „Náš Ještěd“ (1969), antologie Věry Mazlové „Statečná žena“ (1983), „Český Dub“, průvodce po městě (1990), „Václav Havel“ Jiřího Malínského (1982), „Podještědí v kresbách Franty Patočky“ (1996) atd. Nepřehlédnutelné je i poděkování za obětavou spolupráci manželům Lukešovým od S. Technika a R. Anděla, autorů velké obrazové knihy „Český Dub“, vydané k sedmistému výročí založení města (1991).

Slovo na závěr by mělo patřit Josefu Lukešovi.

„Chtěla bych se vás zeptat, kterou postavu ze svého celoživotního slovesného díla pokládáte za obdivuhodnou?“

„Řeknu vám to bez mrknutí oka – pohádkovou babičku, svou manželku, která ve všech příbězích dokázala svým statečným, laskavým srdcem, zářivou vírou a optimismem rozjasnit i nejtrudnější chvíle života rodiny, stíhané všemožným ústrkem a ponižováním, i úděl nešťastných bližních. Té nesahají mnohé první dámy společnosti a současné televizní hvězdy ani po kotníky.“

III. ZÁVĚR

1. UČITEL A SPISOVATEL

O životě se říká, že je obrazem, který si každý maluje do určité míry sám – jen na člověku pak záleží, kolik barev využije. Když si promítneme život a dílo Josefa Lukeše, otevře se před námi široká škála barev, jež pomyslně užil z nabídky pestrobarevné palety. Mezi těmito barvami se mohly ocitnout tóny, které by jistě usnadnily život jemu i celé jeho rodině, ale nenajdeme je. Zato zde nacházíme řadu odstínů, které dodávají „dílu“ hloubku a duši.

Jsem velice ráda, že mi bylo umožněno věnovat se tématu, jež je mi nadmíru blízké a které si podle mne rozhodně zaslouží povšimnutí a souhrnného zpracování. Snad se mi alespoň částečně podařilo naplnit záměr a cíl této práce, která chce podat komplexní obraz Josefa Lukeše, jeho života a díla.

Práci jsem rozčlenila do tří základních oddílů: Život, Pedagogická činnost a Literární tvorba. V oddíle popisujícím život Josefa Lukeše jsem se snažila jednoduchým způsobem popsat jeho původ a prostředí, jež ho utvářelo, neboť jak už říká J. A. Komenský: *„Všechny hlavní větve, které má strom mít, vyhání ze svého kmene hned v prvních letech, takže později není třeba nic jiného, než aby rostly. S člověkem je tomu zrovna tak: na začátku záleží všechno, takový význam má dětství.“* (Molnár, Rejchrtová, 1987, s. 27) Z dětství jsme se pak mohli přenést do studentských let, dále do období, ve kterých díky dějinnému pozadí mohl střídavě učit, nebo byl donucen vykonávat práci, jež ho měla degradovat (za války i v porevolučním období). Záchytným bodem jeho života, který mu dodával síly v těžkých chvílích, byla víra v Boha. Svým přesvědčením o životě v pravdě se často ocital v zájmu mocných, kteří se jej snažili zlomit na svou stranu. Duchovní život a milující manželka poskytovaly pronásledovanému Josefu Lukešovi tolik potřebné útočiště.

Byli tu však také jeho žáci, k nimž pociťoval povinnost předat jim vše, co znal, co považoval v životě za důležité. Díky nim se rázem ocital nepronásledován v jiném světě. Jeho záslužnou pedagogickou činnost jsme mohli nalézt ve druhém oddíle. O tom, že děti, které učil, jej považovaly a dosud uznávají za nejvyšší

autoritu, jsme se mohli přesvědčit v příloze, do níž jsem zařadila část jejich „vyznání“...

V tomto oddíle pak důležitou kapitolu, a jistě zajímavou nejen pro mne, tvoří činnost literárního kroužku zvaného AutoRstop. Josefu Lukešovi se jeho založením podařilo v dětech podnitit ojedinělý vztah k literatuře a následně k samotným autorům. Kdyby v jeho učitelství nebylo nic jiného než AutoRstop, byla by to sama o sobě věc více než záslužná, což dodnes dokazuje svědectví žáků i zmínky zúčastněných spisovatelů.

Literární tvorbě se Josef Lukeš věnoval již od dětství. Proto poslední nejobsáhlejší oddíl své práce jsem věnovala jeho literárnímu dílu. Důležitým znakem jeho různorodé tvorby (můžeme připomenout: próza pro děti i dospělé, scénáře k televizním inscenacím a k videokazetě, zrealizování dvou naučných pásem, sborníky, průvodce po kraji, vzpomínková kniha i bohatá řada novinových článků) je určitý nadhled, humor a etika, která nás přivádí k zamyšlení nad aktuálními problémy naší společnosti i nad sebou samým. Zvláště jeho „Malé království boží“ zasahuje do oblasti citů a přispívá nenásilně k formování charakteru čtenáře.

V tvorbě směřované k dětem vidím jistou podobnost mezi ním a exilovými literáty. Stejně tak jako mnozí z nich museli uniknout do oblasti literatury pro mládež, nebo publikovat za cenu zapření svého vlastního jména (J. Vodňanský, P. Šrut, Z. Svěrák aj.), podobně Josef Lukeš díky Františku Kožíkovi vstupuje do světa dětské literatury, kde lépe odolával tlakům ze strany totality.

Společně s Františkem Kožíkem se jim podařilo vytvořit dílo, kterým upoutali nejenom dětskou populaci. I při psaní se Josef Lukeš řídil svým tvrzením, že učitel musí být dobrý vypravěč se smyslem pro humor. Tuto zásadu pak s úspěchem aplikoval i jako spisovatel. Kožík byl sám překvapen, jak dalece je Josef Lukeš schopen jeho návrhy rozpracovat až do té podoby, že některá místa, dokonce i celé kapitoly, doslovně od Josefa Lukeše přejímal. Humor byl pak jedním z podstatných znaků, které charakterizovaly jejich společná díla.

Zkušenosti Josefa Lukeše, například i jeho znalost běžné slovní zásoby dětí, dokázal Kožík velice dobře zužitkovat. V pedagogovi, který měl být původně odborným poradcem v Kožíkově tvorbě se zaměřením na školskou tematiku, záhy Kožík objevil rovnocenného spoluautora, což se zde snad jednoznačně prokázalo, i

když v knihách a odborné literatuře je oficiálně uveden jako autor pouze František Kožík. V této práci je předloženo pozadí problémů autorství jejich děl (citace z Kožíkových dopisů), jež vycházelo z politického pronásledování Josefa Lukeše. Přestože autorství nemohlo být Josefu Lukešovi veřejně přiznáno, Kožík si jeho díl práce plně uvědomoval. To se projevilo mimo jiné i v honoráři, který spravedlivě dělil na polovinu. Není ani bez zajímavosti, že kritika „Zákon věrných strážců“ (1961), „Finále“ (1964) a „Neviditelný“ (1967), tedy všechny tři vydané knihy, na nichž spolupracovali, označila za odlišné, vymykající se z celkové řady Kožíkovy tvorby určené dětem.

Osobně všechny tři romány považuji za pozoruhodné. Za nejvydařenější bych označila „Finále“, jež se v ději snad nejvíce citově přibližuje problémům skupiny, které byl román určen, tedy dospívajícím dívkám. Navíc tato kniha by podle mého mínění nejvíce obstála u současného čtenáře, kterého by oslovila srozumitelnou dějovou linií, jazykovými prostředky, citlivým vnímáním problémů dospívajících dívek. Proto můžeme „Finále“ i po téměř čtyřiceti letech považovat stále za nadčasové. Právě tato kniha z nabídky oněch tří románů, jak předpokládám, bude mít co říci i dětem budoucím. Dospělého čtenáře by jistě i dnes nejspíše zaujal román „Zákon věrných strážců“ pro ojedinělou postavu Romegy, který se stal prototypem skvělého, přitom živoucího a žádaného učitele.

Nutkání Josefa Lukeše předávat dál důležité vědomosti a poznání, které by mohly všestranně obohatit život čtenáře, se později nejzřetelněji objevuje v jeho „Vážném i veselém průvodci po kraji Karoliny Světlé“. V této nevelké knížečce jsme se mohli přesvědčit, že autor je výborným znalcem nejen zdejšího kraje, historie a neopomenutelné Karoliny Světlé, ale nacházíme zde dosud nevyřčené teze o spisovatelčině vnitřním životě. Pro všechny tyto prvky si „Vážného a veselého průvodce po kraji Karoliny Světlé“ cenil i František Kožík, který zvláště po stránce stylistické oceňoval 3. kapitolu, v níž Josef Lukeš přináší nový pohled do vztahu Světlé a Nerudy. Sám autor díla si z celé své tvorby průvodce cení snad nejvíce.

Zaměření a obsah výše zmíněné publikace by nám možná mohlo stačit k odpovědi na otázku, zda se Josef Lukeš cítil více učitelem nebo spisovatelem. Sám se k tomu doslovně vyjádřil již v roce 1965 v libereckých novinách Vpřed: „*Nepovažuji se za autora, jsem učitel. Učitelské povolání způsobilo, že jsem se asi*

před deseti lety sešel se spisovatelem Františkem Kožíkem, který si mě vybral za spolupracovníka a přiměl mě k účasti na literární tvorbě se školskou tematikou...“ (Tvrzník, 1965, s. 4) Dnes, po více jak pětatřiceti letech, na stejnou otázku odpovídá obdobně. „*Stále se považuji více za učitele nežli spisovatele,*“ říká Josef Lukeš. Poslání učitele proniká celou jeho osobností i do soukromého života a doslova naplňuje i literární dílo. Proto mu v literární činnosti rozhodně nejde o hledání slávy, či seberealizaci ve smyslu vyzvednutí ega. Přeje si jen čtenáře přimět k zamyšlení, povzbudit jej, potěšit, povznést k vyšším hodnotám lidství. K dokreslení jeho osobnosti bych závěrem ráda uvedla jednu z jeho povídek:

Před spaním

V tom jsou všechny děti světa zajedno. Nemají rády smutné příběhy. Zejména před uspáváním si vymínají, že chtějí slyšet něco tak veselého, aby se jim o tom i zdálo. Takovému přání je těžké nevyhovět. I babičky a dědečkové, obtíženi bolestnými vzpomínkami a často i fyzickými bolestmi, se mu podrobují. Sám v tom nejsem výjimkou. Vymýšlím často příběhy, které sice nemají hlavu ani patu, ale je v nich plno jasu a dětinského humoru.

A přece mi v paměti nejvíce uvízla uspávanka, která výrazně porušila dohodnutou úmluvu. Barborce bylo tehdy šest, Kájovi čtyři. Po rozmarném vyprávění jedné Petiškovy pohádky Barborka poněkud zajímavě vyhrkla:

„Dědečku... já bych chtěla... navštívit pana Petišku.“

Cítil jsem, jak se po mně dívá zkoumavě a účastně. Věděla totéž co já. A když jsem zaváhal s odpovědí, odpověděla si sama.

„Ale on umřel, vid’? A strejda Pavel taky...“

„Máš pravdu. Oba nám umřeli.“

Nám. Takové malé slovíčko, a jak umí sevřít srdce. V okamžiku mám oba ve své posteli. Barborku – sama se přezdila na Bramborku – po levici, Káju po pravici.

„Nám je smutno, dědečku. Že jo, Kájo?“

„A myslíte, že mně ne? Pan Petiška byl můj přítel, Pavel syn. Jenomže vy se máte. Kdykoli a kdekoli na vás padne smutek, máte ke komu jít. Nejčastěji

k mamince, k tatínkovi, k tetě Aničce, k babičce, nebo, jako zrovna teď, k dědovi... Ale víte, že jsou děti, které nemají se svým zármutkem ke komu jít? "

„Ani k mamince? Ani k tatínkovi? "

„Ani k nim. "

„To jim umřeli? "

„Častěji ještě něco horšího. Buď jeden nebo druhý, někdy oba dva, je opustili. Táhlo je to za někým jiným. Nebo za něčím jiným. Prostě odešli. "

To bylo nad jejich chápání. Vzrušeně dýchali. Kája si mi položil hlavu na prsa. Bramborka se na posteli posadila.

„Jak jim to mohli udělat? " zazoufala.

„O tom se toho, holčičko, už napsalo a namluvilo... Všechny nás to trápí. Ale příčina, ta pravá a základní, je jen jedna. "

„Jaká? " Barborka tou otázkou zestárla o deset let. Její zájem slyšet pravdu ji na okamžik proměnil v dospělého člověka.

„Odhalil ji ten, jehož narození slavíme každoročně o Štědrém dnu. "

Hlas se Bramborce rozjasnil.

„Já vím. Pán Ježíš. "

„Já to vím taky, " nechtěl zůstat pozadu Kája.

„Ten, když se skupina Židů před ním obhajovala, že jim Mojžíš rozlukou manželství dovolil, odpověděl: ...Pro tvrdost srdce vašeho vám to dovolil. "

„Oni měli tvrdé srdce? "

„Ano. I dnes bohužel má mnoho lidí, mnoho tatínků a maminek, tvrdé srdce. Proto dokážou opustit i vlastní děti. "

„To jim zkamenělo? "

„Zkamenělo. "

Neviděl jsem Barborce do tváře, ale jistě jí v té chvíli její velké, krásné oči zahořely.

„Já si nikdy nenechám zkamenět srdce! " prohlásila odhodlaně.

„Já taky ne! " připojil se k ní stejně odhodlaně Kája.

„To rád slyším, " řekl jsem vesele, s vědomím, že vážného bylo už dost. A ještě veseleji jsem pokračoval. „Ale teď už je čas na spaní. Ty se, Bramborko, hezky natáhni a s Kájou se budeme držet za ruku. A víte, co se vám bude zdát? "

„Mně o Aranovi, jak se mu narodila trojčátka, Alinek, Řeřicha a Cmunt. “

„A mně, jak Cmunt potápal babičce prádlo na louce. “

„Dobrá. A teď už spíme. Maso... “

„Kosti. “

„Kůže. “

„Maso... “

„Kosti. „

Kůže se už neozvalo. A při další kontrole už ani Kosti. Teprve pak jsem si volnou rukou otřel oči.

(Zatím neotištěný rukopis v majetku autora.)

Josef Lukeš byl v roce 1992 oceněn Čestným občanstvím města Českého Dubu za „neúnavnou péči o kulturní úroveň obyvatel a celoživotní propagaci města i celého Podještědí“. Nikdy nebyl lhostejný k okolnímu dění. Stále měl co říci a snažil se co nejvíce prospět společnosti. Jistě proto si mezi zdejšími získal přiléhavé přizvisko „táta Podještědí“. Stále milující a odpouštějící, věrný poslání učitele, ale i člověka.

Bibliografie celého díla Josefa Lukeše:

1. Zákon věrných strážců. Praha, SNDK, 1961 – spolupráce s Františkem Kožíkem.
2. Finále. Praha, SNDK, 1964 – spolupráce s Františkem Kožíkem.
3. Neviditelný. Praha, SNDK, 1967 – spolupráce s Františkem Kožíkem.
4. Náš Ještěd. Liberec, Kruh přátel Muzea Karoliny Světlé v Českém Dubě, 1969 – sborník obsahuje jednu povídku autora, zároveň sborník i redigoval.
5. Povídky z Malého království. Praha, Český zápas, 1986-1988.
6. Weihnachtlicher Jesus, Es neigt sich der Himmel zur Erde, 1985, Berlin, Evangelische Verlagsanstalt GmbH – povídka.
7. Vážný i veselý průvodce po kraji Karoliny Světlé. Liberec, DOMUS, 1991.
8. Život samý malér. Mnichovo Hradiště, Josef Lukeš, 1999.

Scénáře:

1. Televizní a divadelní scénář „Zákon věrných strážců“, 1960 – spolupráce s Františkem Kožíkem.
2. Televizní scénář „Finále“, 1963 – spolupráce s Františkem Kožíkem.
3. Rozhlasový, divadelní, televizní scénář „Neviditelný“, 1965 – spolupráce s Františkem Kožíkem.
4. Televizní scénář o vzniku a činnosti literárního kroužku AutoRstop, s úryvky dopisů známých autorů, s ukázkami jejich tvorby. Scénář nese název „Svezte se k nám AutoRstopem“, kráceně byl odvysílán v roce 1965.
5. Televizní scénář „Černá ovce“ – spolupráce s Františkem Kožíkem.
6. Scénář k pásmu diapozitivů, hudby a mluveného slova „Vítáme vás v Podještědí“, 1978.
7. Scénář k pásmu diapozitivů, hudby a mluveného slova „V našich horách“, 1978.
8. Scénář k videokazetě „Českodubsko, podivuhodný ostrůvek pod Ještědem“

Časopisecké stati a články Josefa Lukeše - seřazeno dle periodik

Lukeš, Josef: Krása Českého ráje. Radostná studánka, 1940, s. 120-124.

Lukeš, Josef: Hospitace. Vpřed, 1965, r. VI, č. 16, s. 4.

Lukeš, Josef: V druhém pádě vždycky z. Vpřed, 1968, r. VII, č. 7, s. 7.

Lukeš, Josef: Opět povedou cesty na Čertovu zeď. Vpřed, 1970, r. IX., č. 64, s. 4.

Lukeš, Josef: Měl rád prostého člověka. Rudé právo, 1982, r. 63, č. 243, s. 5. (článek podepsán Františkem Kožíkem)

Lukeš, Josef: Třída která měla dva třidní. Lidová demokracie, 1983, č. 5, s. 5.

Lukeš, Josef: Vážení přátelé. Listy z Podještědí, 1969, č. 1, s. 1.

Lukeš, Josef: Napsali o „Našem Ještědu“. Listy z Podještědí, 1969, č. 1, s. 2-4.

Lukeš, Josef: Smetanovo kvarteto v Českém Dubě. Listy z Podještědí, 1969, č. 2, s. 1-2.

Lukeš, Josef: Radostné svědectví. Naděje v Kristu, 1995, č., s. 8-14.

Lukeš, Josef: Nad posledním číslem Radostného svědectví. Mosty, 2000, č. 2, s. 14-15.

Lukeš, Josef: Notýsek. Mosty, 2001, č. 3, s. 14 -16.

Lukeš, Josef: Sloupek pro třídního. Sborník Školo sbohem, 1951, č. 2, s. 2.

Lukeš, Josef: Milé děti. Sborník Na rozloučenou, 1957, č. 3, s. 6.

Lukeš, Josef: Úvodem. Česká beseda, 1999, č. 87, s. 5.

Lukeš, Josef: Čertova zeď u Smržova. Od Ještěda k Troskám, 1995, č. 2, s. 30-33.

Lukeš, Josef: Pravda mu byla nade všechno. Od Ještěda k Troskám, 1996, č. 4, s.2-4.

Lukeš, Josef: Jednou dole, jednou nahoře... Od Ještěda k Troskám, 1997, č. 2+3, s. 5-8.

Lukeš, Josef: Českodubsko – podivuhodný ostrůvek pod Ještědem. Od Ještěda k Troskám, 1997, č. 4+5, s. 51.

Lukeš, Josef: Co mi vyprávěl Antonín Horáček. Od Ještěda k Troskám, 1999, duben, s. 51-54.

Lukeš, Josef: Pozoruhodný rozhovor na internetu. Od Ještěda k Troskám, 2000, květen, s. 129-130.

Lukeš, Josef: Nikomu se nechtělo domů. Karolinka, 1995, č. 1, s. 3.

Lukeš, Josef: Naděje v Kristu, Karolinka 1995, č. 1, s. 5.

Lukeš, Josef: Žádné hranice! Jsou to naše meze! Karolinka, 1995, r. 2, č. 5, s. 16.

Lukeš, Josef: Zdeněk Hnát. Karolinka, 1995, r. 2, č. 9, s. 9.

Lukeš, Josef: František Kožík – Vzpomínky. Karolinka, 1995, r. 2, č. 9, s. 7.

Lukeš, Josef: Poklad Smiřických pod českodubským zámek? Karolinka, 1995, r. 2, č. 9, s. 9.

Lukeš, Josef: Jitro v Českém Dubě. Karolinka, 1995, r. 2, č. 11, s. 8.

Lukeš, Josef: Viděl jsem ukřižování. Karolinka, 1996, r. 3, č. 3, s. 6.

- Lukeš, Josef: Náš člověk na Hradě. Karolinka, 1996, r. 3, č. 7-8, s. 9.
- Lukeš, Josef: Pravda mu byla nade všechno. Karolinka, 1996, r. 3, č. 12, s. 2.
- Lukeš, Josef: Staří lidé dovedou být vděční. Karolinka, 1997, r. 4, č. 1, s. 9.
- Lukeš, Josef: Nejen Ivan Diviš. Karolinka, 1997, r. 4, č. 10, s. 3.
- Lukeš, Josef: Slavnost, která měla srdce. Karolinka, 1997, r. 4, č. 11, s. 3.
- Lukeš, Josef: Stránka pro polemiku. Karolinka, 1998, r. 5, č. 1, s. 12.
- Lukeš, Josef: Svědectví z českodubského Domova důchodců. Karolinka, 1998, r. 5, č. 4, s. 7.
- Lukeš, Josef: Jak se rodí poezie. Karolinka, 1998, r. 5, č. 11, s. 8.
- Lukeš, Josef: Píše nám Erazim Kohák. Karolinka, 1998, r. 5, č. 12, s. 8.
- Lukeš, Josef: Dozvoni se? Karolinka, 1998, r. 5, č. 12, s. 8.
- Lukeš, Josef: Rok Karoliny Světlé začal. Karolinka, 1999, r. 6, č. 5, s. 1.
- Lukeš, Josef: Řádky malověrným, Karolinka, 1999, r. 6, č. 5, s. 2.
- Lukeš, Josef: Veksl. Karolinka, 1999, r. 6, č. 9, s. 2.
- Lukeš, Josef: Omlouvám se. Karolinka, 1999, r. 6, č. 12, s. 7.
- Lukeš, Josef: Zrodilo se občanské sdružení „Paměť Českého ráje a Podještědí“. Karolinka, 2000, r. 7, č. 2, s. 4.
- Lukeš, Josef: Dotaz. Karolinka, 2000, r. 7, č. 4, s. 8.
- Lukeš, Josef: Umíme se ještě radovat? Karolinka, 2000, r. 7, č. 12, s. 4.
- Lukeš, Josef: Vánoční koncert. Karolinka, 2000, r. 7, č. 12, s. 4.
- Lukeš, Josef: Jak jsme léčili beznaděj. Karolinka, 2000, č. 10, s. 2.
- Lukeš, Josef: Deset let. Karolinka, 2000, č. 11, s. 3.
- Lukeš, Josef: Náš Emil Zátopek. Karolinka, 2001, č. 1, s. 2.
- Lukeš, Josef: Byla větší spisovatelkou než George Sandová. Karolinka, 2001, č. 2, s. 5.
- Lukeš, Josef: Ve staré vlčetinské škole. Karolinka, 2001, č. 3, s. 4.
-
- Lukeš, Josef: Čertova zeď. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1970, č. 3, s. 2.
- Lukeš, Josef: Hodkovičti nezapomínají. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1970, č. 3, s. 4-5.
- Lukeš, Josef: Ze sesterských organizací. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1970, č. 3, s. 5.
- Lukeš, Josef: Večer Karoliny Světlé. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1970, č. 4, s. 2-3.
- Lukeš, Josef: Karolina Světlá českému studenstvu. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1971, č. 3, s. 1-3.
- Lukeš, Josef: Skalákovna. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1971, č. 3, s. 2-3.
- Lukeš, Josef: Karolina Světlá pokroková. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1971, č. 4, s. 1-3.
- Lukeš, Josef: Napsala před osmdesáti lety. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1972, č. 1, s. 1-3.
- Lukeš, Josef: Tetička Milada Richtrová-Prokopová. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1972, č. 1, s. 6-7.
- Lukeš, Josef: Tetička Milada Richtrová-Prokopová. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1972, č. 2, s. 3-4.

- Lukeš, Josef: Musela se umýt. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1972, č. 2, s. 4.
- Lukeš, Josef: O Krejčíkově Anežce. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1972, č. 4, s. 1-2.
- Lukeš, Josef: Tetička Milada Richtrová-Prokopová. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1972, č. 3, s. 3-4.
- Lukeš, Josef: Nad dílem tří mistrů. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1972, č. 4, s. 9-10.
- Lukeš, Josef: Lamač a jeho dítě. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1973, č. 1, s. 1-2.
- Lukeš, Josef: Přišla do rozumu. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1973, č. 2, s. 1-2.
- Lukeš, Josef: Meluzina poslední poustevnice. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1973, č. 3, s. 1-2.
- Lukeš, Josef: Mladý jubilant. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1973, č. 3, s. 7-8.
- Lukeš, Josef: Úvod k Bendlově skladbičce. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1973, č. 3, s. 11-12.
- Lukeš, Josef: Letní bydliště Karoliny Světlé. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1973, č. 4, s. 1-2.
- Lukeš, Josef: Významní českoslovenští rodáci. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1973, č. 4, s. 15-18.
- Lukeš, Josef: Kulový blesk v Janově dole. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1974, č. 1, s. 8.
- Lukeš, Josef: Frantina. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1975, č. 4, s. 1.
- Lukeš, Josef: Já se k vám vrátím. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1976, č. 3, s. 3.
- Lukeš, Josef: Večer Václava Havla. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1976, č. 3, s. 5-6.
- Lukeš, Josef: Sté vystoupení Horaček. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1976, č. 3, s. 7.
- Lukeš, Josef: Večer vzpomínek a díků. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1977, č. 1, s. 3-4.
- Lukeš, Josef: Zemřela Caforčice. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1978, č. 2, s. 15-16.
- Lukeš, Josef: Pomník Otakara Fendrycha. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1978, č. 3, s. 10-14.
- Lukeš, Josef: Nový román zasloužilého umělce Františka Kožíka. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1978, č. 3, s. 24.
- Lukeš, Josef: 100 let od smrti MUDr. Hynka Wieseho. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1978, č. 3, s. 24-25.
- Lukeš, Josef: Ze staré světelské školy. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1979, č. 5, s. 9-11.
- Lukeš, Josef: Čtenářské vyznání místo gratulace. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1979, č. 5, s. 14-16.
- Lukeš, Josef: Rok Karoliny Světlé. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1979, č. 6, s. 1-3.

- Lukeš, Josef: Rod Petra Mužáka. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1979, č. 6, s. 11-12.
- Lukeš, Josef: 150 let. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1980, č. 7, s. 1-2.
- Lukeš, Josef: Chvála Javornických. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1980, č. 7, s. 4-5.
- Lukeš, Josef: Znal se s A. Čermákovou - Slukovou. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1980, č. 7, s. 18-19.
- Lukeš, Josef: Jak se četla K. Světlá v roce 1979 na Českodubsku. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1980, č. 7, s. 23.
- Lukeš, Josef: Korekce. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1980, č. 8, s. 3.
- Lukeš, Josef: Esesácká krutost. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1980, č. 3, s. 12.
- Lukeš, Josef: Skončil rok Karoliny Světlé. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1981, č. 9, s. 5.
- Lukeš, Josef: Drobnosti, které vás budou zajímat. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1981, č. 9, s. 10-13.
- Lukeš, Josef: Dvě velké paní. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1981, č. 10, s. 9-11.
- Lukeš, Josef: Navzdory vichřici a dešti. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1981, č. 11, s. 16-17.
- Lukeš, Josef: Byl jako náš. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1983, č. 14, s. 6.
- Lukeš, Josef: Básník a jeho oáza srdečnosti. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1985, č. 17, s. 17-19.
- Lukeš, Josef: Máme se za čím ohlížet. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1990, č. 23, s. 26-29.
- Lukeš, Josef: Řádky vděčnosti a naděje. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1991, č. 26, s. 2-4.
- Lukeš, Josef: O nepoctivém hlídači Dolečku. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1991, č. 26, s. 15.
- Lukeš, Josef: Co o Sychrově nevíte. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1991, č. 26, s. 16-17.
- Lukeš, Josef: V květnovém čísle Expresu. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1991, č. 26, s. 27.
- Lukeš, Josef: Všichni pamatujeme. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1991, č. 26, s. 29.
- Lukeš, Josef: Služba výletníkům. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1992, č. 27, s. 31-32.
- Lukeš, Josef: Český Dub, oáza srdečnosti od kdy do kdy?. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1991, č. 26, s. 31-32.
- Lukeš, Josef: O starých podještědských kantorech. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1992, č. 28, s. 29-31.
- Lukeš, Josef: Drobné zprávy. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1993, č. 29, s. 20-21.
- Lukeš, Josef: Před první světovou válkou. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1993, č. 29, s. 29-32.

- Lukeš, Josef: Spisovatel navštívil své knihkupectví. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1993, s. 13-14.
- Lukeš, Josef: Žádné hranice! Jsou to naše meze! Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1995, č. 32, s. 1-2.
- Lukeš, Josef: Potěšily nás. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1995, č. 32, s. 6.
- Lukeš, Josef: Letos po devětačtyřicáté. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1995, č. 32, s. 7.
- Lukeš, Josef: Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1995, č. 32, s. 8.
- Lukeš, Josef: Nový román „našeho“ spisovatele Františka Kožíka. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1995, č. 32, s. 20-21.
- Lukeš, Josef: Potrestaný kibic. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1995, č. 32, s. 31-32.
- Lukeš, Josef: Byl při tom. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1996, č. 33, s. 20-21.
- Lukeš, Josef: Po stopách Fráni Šrámka. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1996, č. 34, s. 24.
- Lukeš, Josef: Máme se za čím ohlížet. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1996, č. 34, s. 26-29.
- Lukeš, Josef: Těžké, těžké rozloučení. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1998, č. 38, s. 5-6.
- Lukeš, Josef: Nad hrobem Františka Kožíka. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1998, č. 38, s. 6-7.
- Lukeš, Josef: Tři důvody k radosti. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1998, č. 38, s. 8-12.
- Lukeš, Josef: O Horačkách. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1998, č. 38, s. 15.
- Lukeš, Josef: Nástin historie sdružení rodáků. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1999, listopad, s. 6-11.
- Lukeš, Josef: Úvodem. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1999, č. 39, s. 4.
- Lukeš, Josef: Pozoruhodný rozhovor na internetu. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 2000, č. 41, s. 23-24.
- Lukeš, Josef: Rozloučení. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 2000, č. 41, s. 30.

Články o Josefu Lukešovi

Kožík, František: Učitel Romega – umění a výchova. Zlatý máj, duben 1963, s. 180-182.

Čapek, J. B.: Knižka o dobrém učiteli a dobrých žácích. Učitelská revue, 1963, s. 125-126.

Tvrzník, Jaroslav: Josef Lukeš. Vpřed, 1965, r. VI., č. 16, s. 4.

Bursík, Josef: O českodubském AutoRstopu. Průboj, 1967, r. 19, č. 128, s. 7.

Tvrzník, Jaroslav: Spolupráce dává bohaté plody. Vpřed r. VIII., č. 4, 24. 1. 1967, s. 3.

Martinovský, M.: AutoRstop. Pionýrské noviny, 1968, r. XVII. č. 28, s. 3.

Stejskalová, Marie: Večer Otakara a Miroslava Fendrychových. Sdružení rodáků a přátel Karoliny Světlé, 1978, č. 3, s. 1-2.

Tvrzník, Jaroslav: Nad archívem AutoRstopu. Pojizerské listy 14. 3. 1991, s. 5.

-red-: Podještědí v Turnově zazářilo. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1991, č. 26, s. 14-15.

-red-: Starosta, farář a učitel. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1991, č. 26, s. 27.

-red-: V rámci oslav. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1991, č. 26, s. 28.

-red-: V rámci Šrámkovy Sobotky. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1991, č. 26, s. 29.

-red-: Sál Muzea Karoliny Světlé. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1991, č. 26, s. 29.

Mikolášek, Vladimír: Po stopách Františka Křeliny Podještědím. Pojizerské listy, 1992, č. 34, s. 8.

Tvrzník, J.: Panu učiteli s láskou. Pojizerské listy, 12. 6. 1992, s. 4.

-red-: Návštěvou u Patočků. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1992, č. 27, s. 26-27.

Jíra, Miloslav: Cyklus besed o Podještědí pokračuje. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1992, č. 28, s. 20-21.

-red-: Informační středisko. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1992, č. 28, s. 26.

K. L. H.: Zneklidňující a zneklidňovaný. Naše rodina, 1992, s. 8.

Tvrzník, Jaroslav: Zachráněná památka. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1993, s. 7-8.

Hák, Mojmír: O věrném přátelství. Region. 16. 5. 1994, s. 6.

Jíra, Miloslav: Ve stínu světelské lípy. Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1996, č. 34, s. 1-2.

Maierová, H.: Pan učitel osmdesátníkem. Pojizerské listy, 28. 3. 1997, s. 5.

Tvrzník, Jaroslav: Josef Čihák a Josef Lukeš. Karolinka, 1997, r. 4, č. 6, s. 1.

Tvrzník, Jaroslav: Pero a zkušenosti. Karolinka, 1998, r. 4, č. 5, s. 1.

Vokatá, Jana: Kantora nezapřel v žádné ze svých životních rolí. Deníky Bohemia, 25. 11. 1998, s. 5.

Pechanec, Pavel: Kantorské vandrování. Karolinka, 1999, r. 6, č. 9, s. 1.

Davidová, Jiřina: Vánoční koncert. Karolinka, 1999, r. 6, č. 2, s. 6.

Použitá literatura:

- 1) **BEZDĚKOVÁ, Z.:** Můj život s knihou. 1. vyd. České Budějovice, JIH, 1995. ISBN 80-900351-8-3.
- 2) **BLESK s. f.:** Výroky slavných. 1. vyd. Ostrava, Blesk, 1992. ISBN 80 900 183-7-8.
- 3) **ČÁP, J.:** Psychologie výchovy a vyučování. 1. vyd. Praha, UK, 1993. ISBN 80-7066-534-3.
- 4) **ČÁP, J.:** Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy. 1. vyd. Praha, ISV, 1996. ISBN 80-85866-15-3.
- 5) **FILIPEC, J. (red.):** Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. 2. vyd. Praha, Academia, 1998. ISBN 80-200-0493-9.
- 6) **FONTANA, D.:** Psychologie ve školní praxi. Praha, Portál, 1996.
- 7) **GREPL, M. a kol.:** Příruční mluvnice češtiny. 2. vyd. Praha, Lidové noviny, 1996. ISBN 80-7106-134-4.
- 8) **CHALOUPKA, O.:** Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež. Praha, Albatros, 1989.
- 9) **CHALOUPKA, O., VORÁČEK, J.:** Kontury české literatury pro děti a mládež. 2. vyd. Praha, Albatros, 1984.
- 10) **CHALOUPKA, O., NEZKUSIL, V.:** Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury I., II. 1. vyd. Praha, Albatros, 1976.
- 11) **KOŽÍK, F.:** Vzpomínky. 1. vyd. Praha, Orbis, 1995. ISBN 80-235-0055-4.
- 12) **KOŽÍK, F., LUKEŠ, J.:** Finále. 1. vyd. Praha, SNDK, 1964.
- 13) **KOŽÍK, F., LUKEŠ, J.:** Neviditelný. 1. vyd. Praha, SNDK, 1967.
- 14) **KOŽÍK, F., LUKEŠ, J.:** Zákon věrných strážců. 3. vyd. Praha, SNDK, 1961.
- 15) **LUKEŠ, J.:** Povídky z Malého království. 1. vyd. Praha, Český zápas, 1986-1988.
- 16) **LUKEŠ, J.:** Vážný i veselý průvodce po kraji Karoliny Světlé. 1. vyd. Liberec, DOMUS, 1991.
- 17) **LUKEŠ, J.:** Život sámý malér. 1. vyd. Mnichovo Hradiště, Josef Lukeš, 1999.

18) **MOLNÁR, A., REJCHRTOVÁ, N.:** Jan Amos Komenský o sobě. 2. vyd. Praha, Odeon, 1987. ISBN 80-207-0016-1.

19) **PETTY, G.:** Moderní vyučování. 1. vyd. Praha, Portál, 1996. ISBN 80-7178-070-7.

20) **TVRZNÍK, J. (red.):** Náš Ještěd. 1. vyd. Liberec, Kruh přátel Muzea Karoliny Světlé v Českém Dubě, 1969.

Použité články a recenze:

1) **KOVAŘÍK, V.:** Více současnosti v dětské literatuře. Rudé právo, 6. 6. 1961, s. 4.

2) **BASTL:** Ohlas Kožíkova Zákona věrných strážců u dětských čtenářů. Zlatý máj, 1962, s. 323.

3) **POPP, O.:** Komédie – Kinematofor – Finále. Večerní Praha, 28. 1. 1964, s. 5.

4) **VORÁČEK, J.:** V próze pro mládež proměnlivo. Lidová demokracie, 23. 4. 1967, s. 7.

5) **STŘEDA, L.:** Sborník Náš Ještěd. Vpřed, 8. 7. 1969, s. 6.

6) **VOKATÁ, J.:** Kantora nezapřel v žádné ze svých životních rolí. Deníky Bohemia, 25. 11. 1998, s. 5.

PŘÍLOHY:

- 1a -

- 1b -

- 1c -

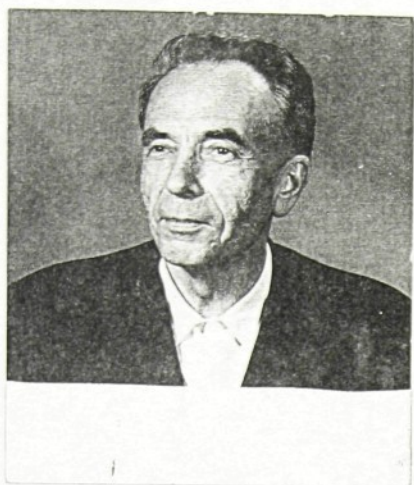
- 2a -

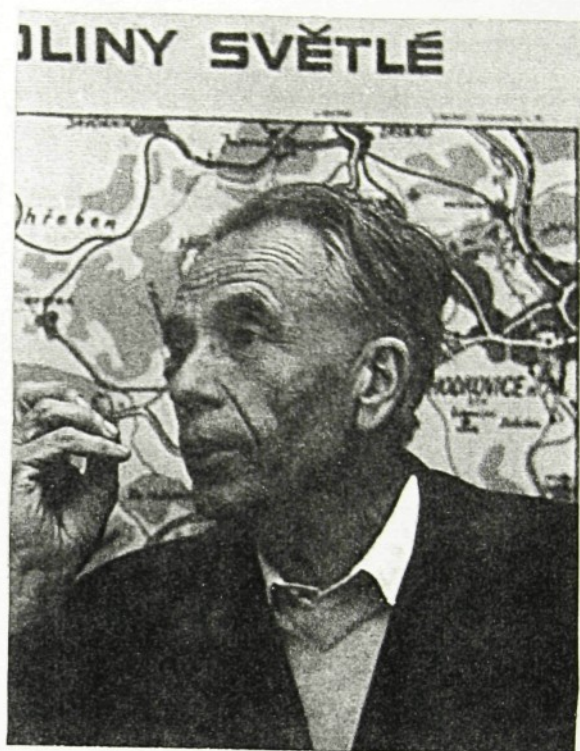
- 2b -

- 2c -

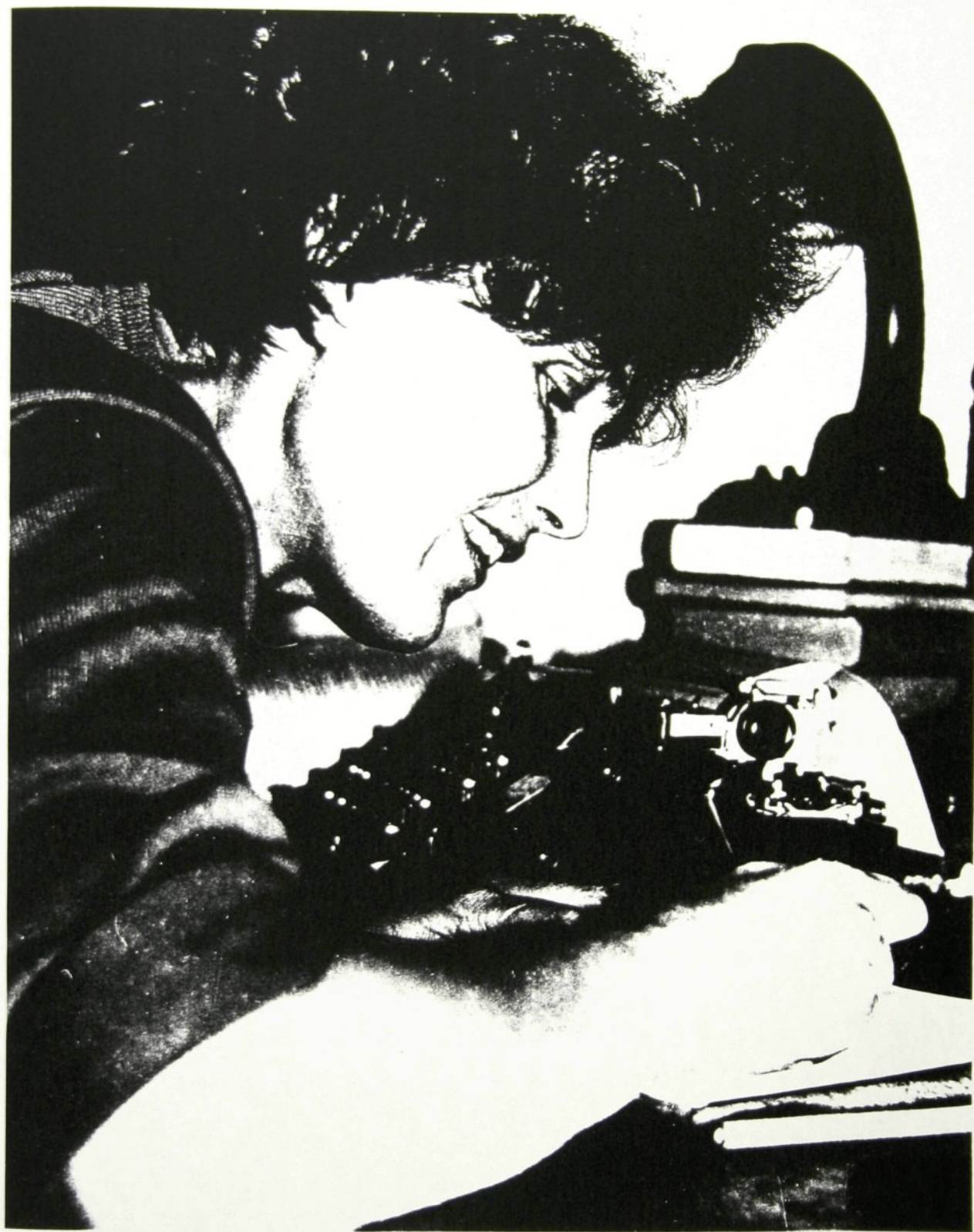
- 3a -

- 3b -

- 3c -

Mili děčáci a kulíáci,
 Klepci a divíci,
 došli jsem ráno polidnic
 od Vaš dom z listů Dubu, a mlie jsem
 z nich velkou vedost. Děti Vaš mlie
 se vešním poradeny, Janiče Meruškoví,
 Janiče Bertošovi, Haníče Jirovi, Miluše
 Slavíkoví, Zdeníče Melchovi, Maruše Adamoví,
 Z. Havelkoví ze 6. A (nevím, jistě ji to
 Zuzenka nebo Zdeníče), Janíloví Šobedovi,
 z 8. A, Kírúše Rybářovi ze 6. A, Zamsce
 Mocovi ze 6. A. Děti za poradeny i za
 by krévné polidnice s tímí loutkami, mlie
 jsem u ned Achoní nikde neviděle! Kupti
 ne to, jak jsem byle u Vaš ve škole,
 a jistě jsem nikteru z Vás neviděle.
 Tam krévnou mlie, kterou jsem od Vaš
 došle jako děre, jome mlie ne
 šlídny neiz ne škole a viděti ji
 jsem od Vás mlie?

Toot' jon justi pre'ding, sek to jde, co?
 A justi k tom kam venku, u me's nemu'm
 ani sekovi' prob'hacty ani sekovi' kofecty
 Moc a moc rad vichy proceniji, deadi
 wle'st', a doufel'm, u rad zas vichy
 widi'm. Justi ra'm beof nemeluzi, -
 ale nev'm more co.

Vprani Vari

Home Proshore

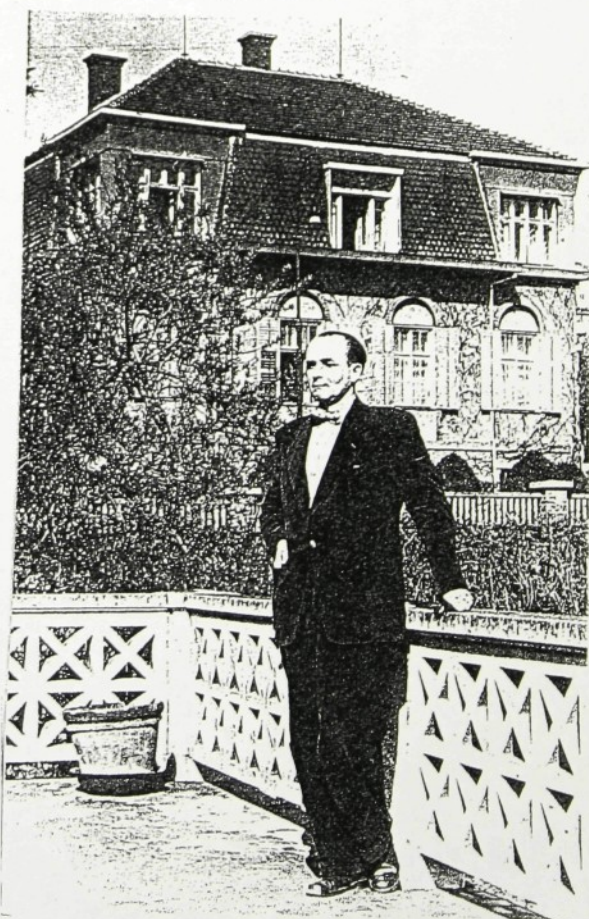

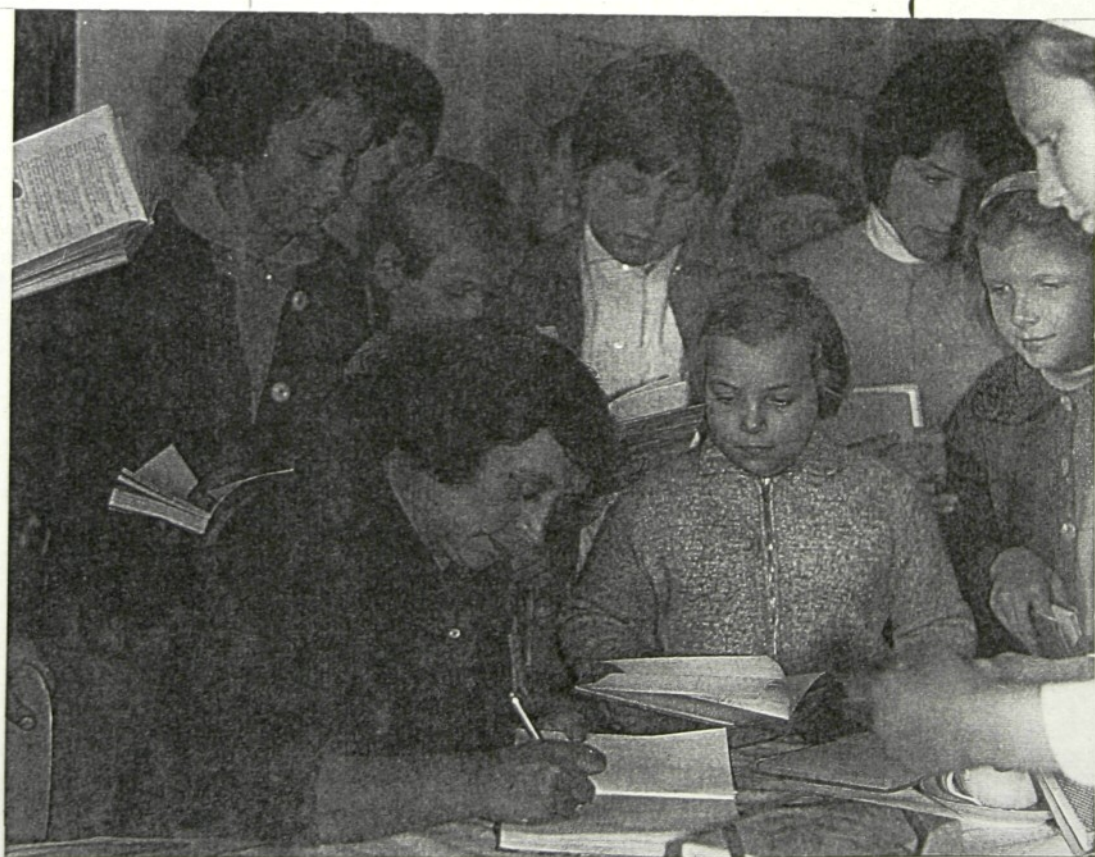
-7a-

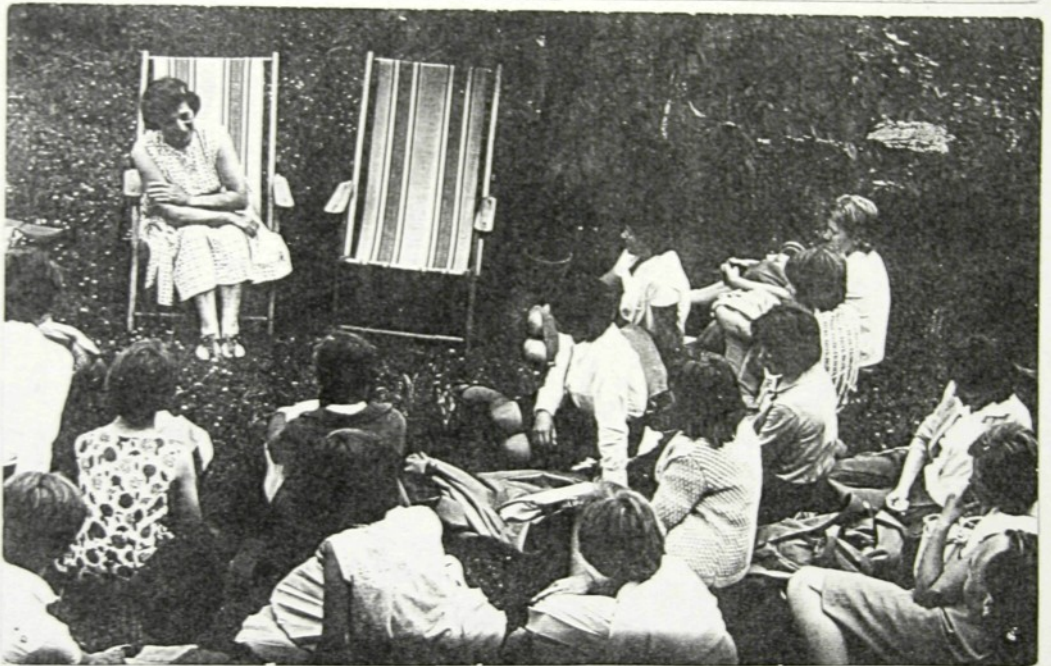
Severáky na brzdění
 20.5. v červenci duba
 a Severáky redaktori
 Orestovy
 sedící v červenci
 Jaroslav V. V. V. V.

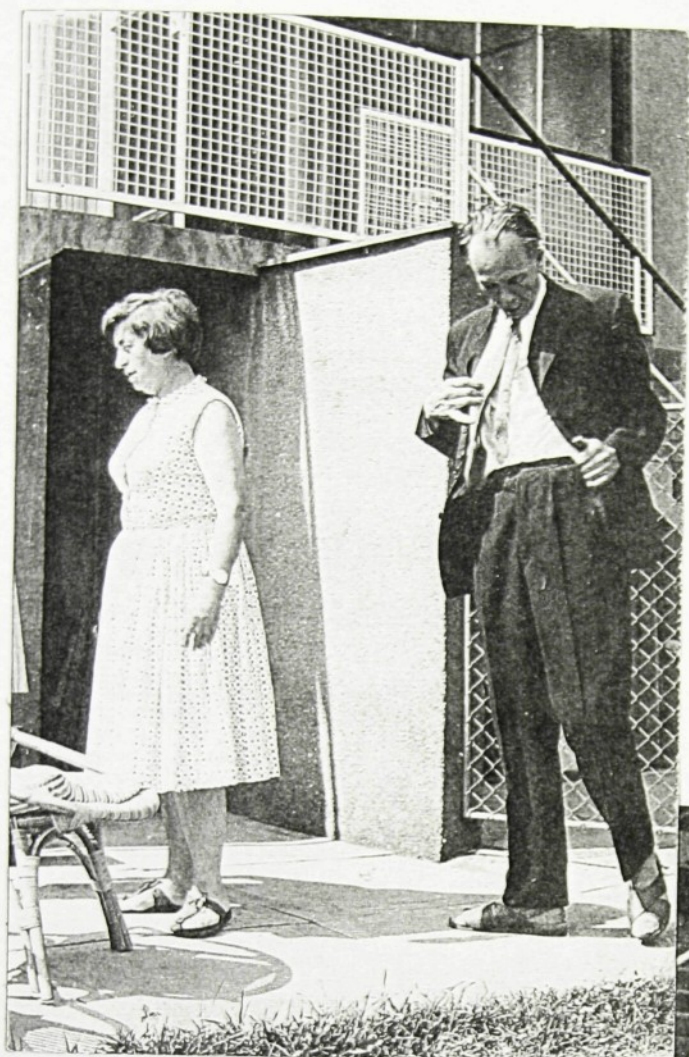
z Pouliště
 1. XI. 1964

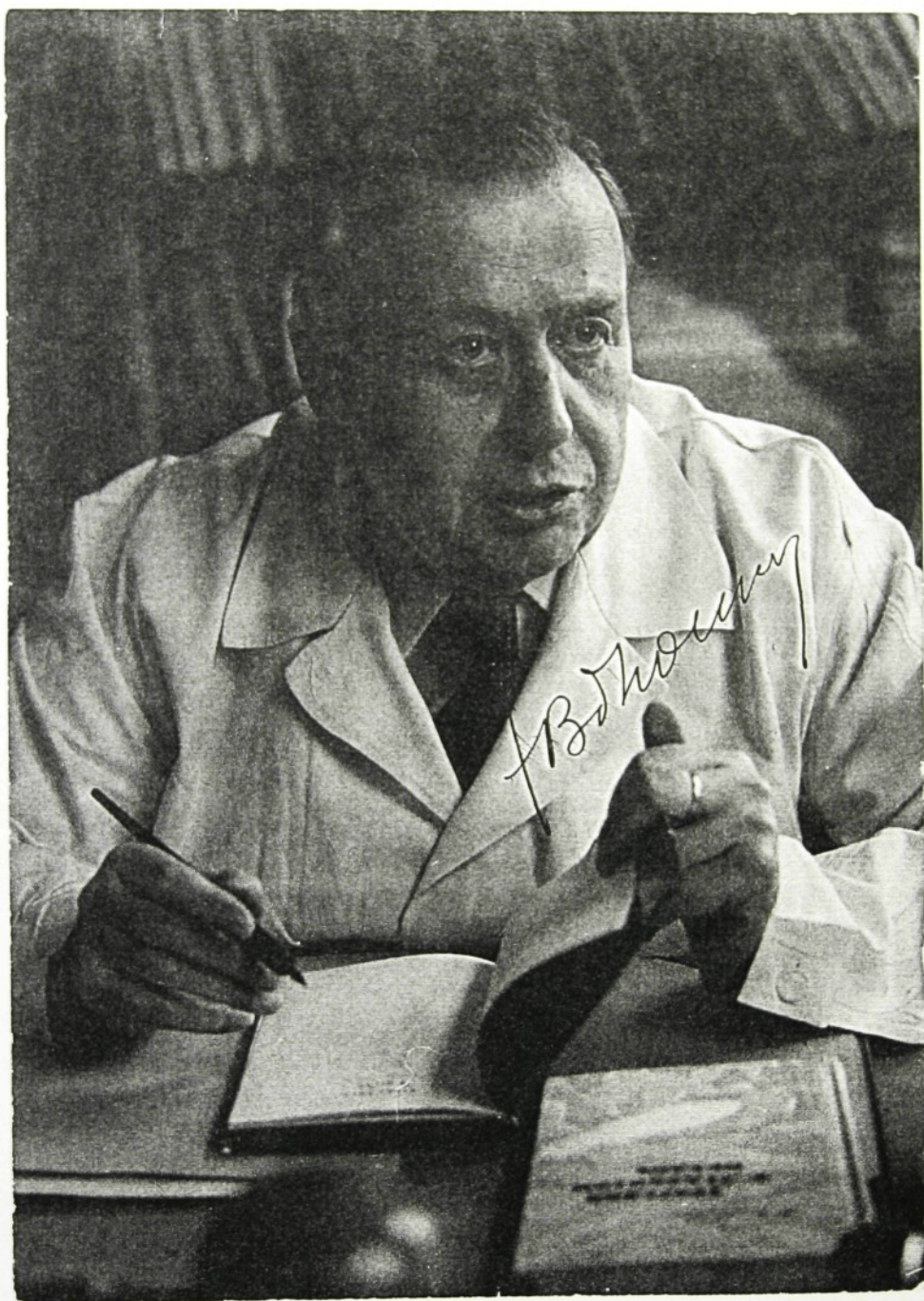
-7b-

Tak kam pak,
strejdo?

Alle, objednať.
mē autostop.
Kvůli ty osvětě
lady.

autostopu a celi
245 + Č.D - P.F. 1967

Lucie

-10a-

-10b-

Ludvík Aškenazy
Praha 3, Laubova 6

Praha 12.4.65

Milý AUTORSTOPE !

Jistě už ode mne nečekáte odpověď, ale já Vám přece jen - i když opožděně - píši. Mrzelo by mne, kdybych v té Vaší nástěnce chyběl. Jezdil jsem poslední dobou po světě a proto Váš dopis a milá blahopřání vyřizuji teprve dnes . Proto jsem tak trochu zanedbal i své tvoření. Ale já to zas napravím. Tyto dny jsem odevzdal nový filmový scénář režisérovi Kurtu Hoffmannovi, který obsadil první roli opět naší Janou Brejchovou. Nyní pracuji na jakési válečné povídce a chystám se na kratší román.

Posílám Vám Černou bedýnku a fotografii, o kterou jste - pro neinformovanost - tolik stáli a přeji Vám hodně úspěchů. A napište mi něco o sobě.

Váš

Ludvík Aškenazy

In Antiochia su
F. J. J. J.
6.11.64

-13a-

BRANDÝS nad Labem — STARÁ BOLESLAV
Náměstí 9. května

Milí přátelé,
co je s vámi? Olukšili jste se na duben,
čekal jsem Vás.
Z města na kabi Vás všechny srdečně pozdravuji

Eduard Petiška

7. V. 1967

Foto O. Rajský

-13b-

Marie Majerová

1. června 1966

Mladí čtenáři,
dívký i chlapi!

Nemáme na sebe stěti! Právě když jste přišli do
nemocnice s kytičkou, se bloum vám děkuji, mohli'další
mně na vizi a veselí domů. Dám vám celý měsíc
"karantény" a nesmíte ani se scházet. Posílám
vám smýčky k vašemu svátku a doufám, že se mi
zdraví vrátí, neboť chci být poslušná lékařovi
přikazů se sčítat. Přiji vám všem krásný červen
a budete poslušné jako já, pak to dříve dopadne.
Na shledanou zase

Marie Majerová

-15a-

-15b-

16745

Brno 8. března 1966

Milí řádkyně a řádi!

Váš dopis plný opravdové úcty
mne hluboce dojal. Byl to snad
nejkrásnější dopis, který jsem dostala
po mšově odchodu.

Je pro mne velkou útěchou, že
váše řádi knihy A. Zhoře, tak síje dál
ve vašich srdcích i v srdcích ostatních
čtenářů, pro které psal s takovou láskou
všechny své knihy.

Zajímalo by mne, kdybyste mne napsaly,
která z nich se Vám nejvíce líbila.

Všechny Vás
upřímně pozdravuji
Vaše
Milada Zhořová

Mili' diti z Peniko Dubu,
 a dolia se ai tar pue me,
 vopori'dam a otenuji opo'dine.
 Jai' miz' oldus se ai p'rohavil
 m'jak ai me duo k'robice
 a Iou se a m'jam doko'mam
 ai dues. ki' lo nie nimius
 me noiam she'im fi'at'or'.

Dikuzi Van a vdeam'm
 p'izui.

La. Scifus

21. června 1970.

Vážený pane Lukeši, Váš dopis dlouho ležel v mojípoště, nebyla jsem totižv Československu. Vrátila jsem se po měsíci teprve před třemi dny. Poukázala jsem požadovanou částku pro toho nešťastníka, který přišel do maléru jen proto, že byl důvěřivý. Přesto myslím, že všichni musíme volat po dalších a dalších důka zech důvěřivosti jeden k druhému, zvláště v této zvláštní době.

Je mi moc líto, co mi oznamujete ve svém dopise. Jsem smutná ze všeho, co se kolem děje a zejména v těchto dnech, kdy se musím aklimatisovat. Přesto, že cesta byla pro mne osvěžením, musím si říci, že doma je mi líp; nic nevidím, nic neslyším. Všude jinde nakouknu do novin a je mi z celého světa doslova na nic. Jsem moc rád, že je mi tolik let a nikoli méně, naděje ztratit se z tohoto světa přirozeným způsobem je o to slibnější. Ráda bych ještě napsala několi prací, které mám rozpracovány, či na ně myslím a pak už mohu spakovat svůj kufírek.

Pokud se týče Vaší věci/ jak mne to překvapilo, Vy takový zasloužilý, kulturní pracovník! /dnes nemůžeme mluvit o nějakém vývoji někam, ale jenom o pendlujícím pohybu a to dává naději: co není dnes, bude zítra, až se kyvadlo přímý fyzikálním vlivem vrátí zas na druhou stranu. Buďte proto klidný, vážený příteli a snažte se zabořit se do nějaké vlastní práce a uvidíte, že hodnoty nezmizí z tohoto světa, neztratí se vůbec ani z toho nejmenšího a významem třebaš nepatrného prostoru. Dostane se Vám zásluhy. Můžete si být tím jist.

Přeju Vám myslitelně klidný čas. A napište mi, co děláte. Nebo až přijedete do Prahy, tak zavolejte a přijďte na dobré kafe.

Vaše

Hana Písmáková

-19a-

milý kamaráde,

VRANÉ nad Vltavou - SKOCHOVICE

pozdravuji, ale přešl.
Děle ze novoročených vypo-
mínek. I já na vás často
myslím a teky co se stalo
svašim autorstopami.
Album o od vás jsem
odevzal do pam. nar.
ji se usmívá - už kvůli
dobrému Ctovkovi.

Adasli v současnosti
vyvítel, ky na vám, aby
ste jistě český a
lady dub. Znovím -

foto © F. Gawlik, S. Přibík

IAN MAREŠ

T.

Josef Lukeš
učitel

Český Dub

463 43

-19b-

Drahý pane doktore,

kdybych měl stanovit pořadí důležitosti dopisů, které jsem kdy v životě dostal, pak Váš dopis z min. týdne by nepochybně byl první mezi všemi. Tomu se říká přátelství: umět člověka, kterého málem ubili, postavit na nohy, zvednout srdce. Přiznám se, že ještě nikdy v životě jsem neměl tak blízko k zoufalství a zhroucení jako kolem 1. října. Těch několik mých "přátel" v Č. Dubě mě připravilo o poslední zbytek sebevědomí, připadal jsem si jako poslední šupák vydáný na pospas jakékoli zvůli. A do toho temného stavu duše zasvítily Váš dopis jako slunce. Přijal jsem Vaši podanou ruku - a jsem zachráněn... Budu se řídit Vašimi radami, nedám se. Váš dopis si přepíšu na jednu stranu a dám zařámovat. Budu mít kam se podívat, až se zase kolem mne zatmí a až budu mít dojem, že jsem osaměl. Díky, tisíceré díky!

Vaše přednáška o J.A.K. v Liberci je stanovena na 12. listopadu, začátek v 18 hodin. Dietní strava zajištěna, nocleh také. Ale nebylo by lepší vrátit se po přednášce /asi ve 20,30/ do Dubu, kde bude vytopeno a naprostý klid (včetně diety). My s manželkou pojedeme na přednášku také, a tak by se to všechno dalo krásně spojit. Žveme srdečně i paní Olgu, na Komenského a na Janáčka také /3/12/! Ve Světlé se všichni upřímně těší. Bude to tam skromné, máme v 6.-9. třídě celkem kolem 40 dětí, čtenářů zatím asi polovic. Ale Prstýnek z vlasů je pro všechny událost, i pro učitelský sbor. Myslím, že u nás prožijete spokojené chvíle navzdory konsolidaci.

Nedám se! Tento čtvrtek pokračuje ve Světlé symposium o ještědských románech K.S., v sobotu nato mám slavnostní projev na Večeru K. Světlé v Pasekách, 29. října besedu v Liberci. Komplex méněcennosti se zvolna rozptýluje i ve škole. Tolik dětí a rodičů mi vyjadřuje svou důvěru! /Ani v Dubě to není jiné. Kdekdo mi xtiskne ruku, ať se objevím kdekoli./ Řekl jsem například v semičce: "Básničce se naučí jenom ti, kterým se ^{při} dnešní hodině zalíbila." Na rodičovském mi důvěrně sdělili rodiče: "Básničku budou umět všichni. Abyste měl radost." Min. týden jsem suploval ve 2. třídě /2., 3., 5. šk. rok/ a ve 3. odd. jsem měl vyložit vodní srážky. Moc se v tom nevyznám, ale zrovna přilétla na okno třídy kapka deště, to se mi hodilo. Kapka přilétla zdaleka podívat se na světské děti... Atd. Úkol jsem žádný neuložil, děti si ho daly samy. Všechny šest mi napsalo pohádku o kapce vody, došlo mě to. A povzbudilo. Pro Vaše pobavení je opíšu /i s chybami/. Dám všem těm umělcům Náš Ještěd mohu napsat, že je to dárek i od Vás?

Český Dub, 17/5 1997

Milé děti,

tak Vy už umíte psát! Za tak krátkou dobu od září do května - to je úspěch Váš i paní učitelky. A dává Vám to možnost posílat psaníčka těm, kteří potřebují potěšit. Využívejte toho. Laskavé slovo v dopise, to je taky malý zázrak, který můžete každý vykonat. Stejně jako to, když se hezky usmějete na babičku - jak jsem to od Vás posledně slyšel. Tedy: všichni můžete dělat zázraky: nejen ve fantazii, když večer maminka zhasne lampičku u Vaší postýlky, ale i kterýkoli všední den.

Líbí se mi Vaše nápady, co všechno byste udělali, kdybyste byli starostou města nebo jiné obce: dostavěli byste kulturní dům, spravili rozbité ulice, postavili krytý bazén s tobogánem a minigolfem, vybudovali byste letiště /Míša ho vymaloval/, v obchodech byste rozvěsili klece s papoušky, vybudovali stezku pro cyklisty, vystavěli byste v Dubě továrnu, kde by mohly meminky pracovat...

Nejvíce musím pochválit žákyni Brožovou, která napsala: "Kdybych byla starostkou u nás v obci, zařídila bych, aby jezdila po vesnicích prodejna potravin, aby se nemuseli staří lidé trmácet s nákupem."

O našem Matýskovi Vám musím napsat, že se otcovsky stará o Madlenčino kotátko. Bere ho jemně do tlamy a přenáší z místa na místo, jako by ani nebyl pejsek, ale kočička. Hubert se o rodinu nestará. Celé dny a noci je na záletech. Ale jakmile odněkud zjistí, že jdeme s babičkou do města nebo do lesa, všude se žene s námi. Chová se ne jako kocour, ale spíše jako pejsek. V Barmě, odkud pochází /jeho matka je barmskou princeznou/ je to u koček asi obvyklé.

Přikládám Vám několik obrázků spisovatele Fr. Kožíka, který nám nedávno umřel. Kde máte doma některou z jeho knížek, vložte si do ní snímek na památku. František měl moc rád Český Dub a celé Podještědí.

A na závěr: Každý rok pořádáme se Sdružením rodáků koncem srpna výstup na Mys Dobré naděje Fr. Kožíka. Loni s námi šla i Jiskra, snad s námi půjde i letos. Vypravíte-li se s námi, budete se moci na Jiskře svěřt. Tak, pamatujte poslední sobotu v srpnu. To už budou křítit prázdniny.

Všechny Vás pozdravuji. Mějse rádi a paní učitelku poslouchejte!

Váš starý kamarád

Josef Lukes

*Jiskra vede
dceru děkanu
Karlův univerzity
Mh Dr. Cyrila
Höschla
Karlůvka.*

Vzorné třídě II.A
/paní učitelka Jana Pechancová/

Ahoj, kamarádky a kamarádi!

To to uteklo od Vánoc, kdy jsme se naposledy viděli! Už máme březen, měsíc bříz. Až půjdete dnes ze školy, podívejte se do koruny některé břízy při cestě a spatříte v ní zelený nádech, neklamné svědectví, že jaro je na cestě. Až se na Vás 21. března přijdu podívat, budete mi vyprávět, co všechno se probouzí k životu u Vás na zahrádce, v polích, na lukách i v lese. Umíte se z toho radovat? Když jsem chodil před 74 lety do 2. třídy, naučil nás pan učitel Pluhař písni, že i

"každá babička stará
je veselejší zjara..."

Dosud si ji zpívám a říkám si, že se týká i dědečků. Jak byste se neměli v březnu veselit i Vy?

Já vím, na co jste zvědaví. Rádi byste věděli, jak se vede Radúzovi, Madlence a Hubertovi. Radúz k Vám nahlíží z obrazu do třídy, poslouchá, co o něm napíšu. Co jiného než pravdu, že vyrostl a ztloustl. Je z něho břicháč s nalomeným ocáskem. Ale stále strašně milý a přítulný, pořád jako děťátko. Madlenka a Hubert pro něj nemají pochopení, a tak si mi často stěžuje:

"Moje maminka a strýček si se mnou nechtějí hrát. Většinu dne prospí na radiátoru, a já si připadám jako opuštěný sirotek. Hraj si se mnou aspoň ty!"

Co má dělat? Nezbyvá mi než se s ním kočkovat a mazlit. Nakonec mi vždycky usne na klíně.

Ale teď se držte. Musím žalovat na Madlenku. Je oproti Radúzovi poloviční, ale udržuje si nad ním nadvládu. A tvrdě ho vychovává, je spíš jeho zlou macechou než milující maminkou. Vždycky ráno, když ji pouštím oknem do kuchyně, rozběhne se k synáčkovi a nemilosrdně mu nafackuje. Radúz to snáší bez protestu, krčí se vždycky v koutku, aby přísnou matičku ještě víc nerozhněval.

"Proč to děláš?" ptal jsem se Madlenky zrovna včera.

"Protože je to břicháč a má nalomený ocásek. Dělá mi před kocoury ostudu. Sama jsem štíhlá jako lančka, a on, nestyda, tak neforemně ztloustl. Proto ho vždycky ráno, zřackuju. Třeba zhubne."

"To jsi pěkná matka," hubuji ~~na ni~~^{na něj}. Ale ona na mne nedbá. Vyskočí na radiátor, stočí se do klubička a za chvíli spí jako nevinné batolátko.

Pěkná ukrutnice, víďte? Ale my Radúzovi nadržujeme. Dostává každý den nejlepší kousek syrového masa a mlíčko od Bulířů se škraloupem. Taký Hubert se nad ním občas smiluje a celého ho láskyplně olíže. On mu to stejně láskyplně oplatí.

Tak, to je o Radúzovi všechno. Teď se ho zeptám, zdali jsem o něm napsal pravdu.

"Radúzi, schvaluješ mou zprávu o sobě?"

Všimli jste si? Pokynul hlavou, že ano. A usmál se. Kdo z vás se pozorně podíval na jeho obrázek nad dveřmi třídy, jistě to potvrdí.

Dějí se to věci, víďte?

Buďte zdraví a uchovejte si čistá srdce.

Váš starý kamarád

O panu učiteli Lukášovi

Pana učitele znám od svých třídních let. Škola se valka a my, děti z vesničky škol, jsme začali chodit do měšťanky u babo.

Jako učitel i jako duchovní vůdce žántry na mě (na nás) (působil velmi, velmi hluboce. Dokonale porozuměl dětské duši (sám věčné dítě). Uměl naslouchat a se vši vážností a odpovědností hledat odpovědi.

J když mu šlo před uštědřoval čisté kopance a i když často mraveny ke smrti, přesto z něho vyrašoval jakýsi nezdolatelý optimismus a radost.

Poznačoval si nás úsměvem svého srdce, svou snahou vytvářel společenství palčivé na lásku a porozumění.

Ač svým palčením vytržený esť, stavěl se do opozice proti každé okázalosti.

V leplácích a bačkorách a bez kravaty šel se ani nejepe.

Pan učitel byl (je) člověk pijící kulturou. Literatura, hudba, historie, znalost Podještědí, v něm zapustil kořeny.

Nic z toho není jen jeho soukromou hradbou.

O vše, čeho sám dosáhl, a čemu sám dospěl se snail podílet s ostatními lidmi.

V panu učiteli je neukrotná touha podávat a podílet se o své bohatství se svými „duchem spřízněnými“.

ad 1.

Pan učitel Josef Lukeš je největší osobností, kterou jsem měl možnost osobně v mém životě poznat. Jeho duchovní rozměr, již dávno přerostl rámec československa i podještědí. Ne nadarmo se u Lukešů scházeli přední osobnosti kulturního života jako například František Kožík, Václav Kaplický, Václav Čtvrtek a řada dalších. Zážiteků a vzpomínek je mnoho a dobrých vlastností pana učitele také, pokusím se z celého kontextu vytrhnout ty podstatné. K mým největším zážitkům patří právě ta uvedená přítomnost velikánů naší kultury, které jsem měl možnost vidět nejen při besedě ve škole v rámci známé akce pana učitele pod názvem AutoRstop, ale i u Lukešů na zahradě. A právě možnost vidět tyto autority i při neoficiálním a neformálním družném projevu patří mezi mé největší zážitky při vzpomínce na rodinu Lukešových. Nedílnou součástí osobnosti pana učitele je i paní Lukešová a v mých vzpomínkách jsou oba spojeni v navzájem se doplňující vzácný harmonický celek. Návštěva a posezení u Lukešů bylo vždy i mým krásným zážitkem, kterého jsem pod různými záminkami (půjčování knih, návštěva spolužačky Markéty apod.) hojně využíval. Laskavost, přehled a hlavně nadhled s jakým tyto lidé přistupovali k životu byly balzámem nejen na moji malou dětskou dušičku. A právě pro tento balzám se myslím scházeli u Lukešových přední duchovní autority nejen malého městečka.

ad4.

Pan učitel Lukeš se právě značně odlišoval od ostatních učitelů. Učil nejen předepsané učivo ale daleko více, učil životu, kultuře, vyučoval lásku, lidskost, dobrotu, ušlechtilost, dobrému vztahu k lidem, zvířatům, přírodě, rodnému kraji. Učil celým svým tělem a hlavně duší, vkládal do svého povolání všechny své dobré vlastnosti a rozdával je, obdarovával jimi nejen své žáky ale i všechny lidi kolem sebe a tyto vlastnosti dokázal šířit i na druhé.

ad 5.

Nejen, že dosahoval úspěchu, pochopení svými žáky, ale dokázal je nadchnout, strhnout nejen pro věci vyučované ale i krásné a dobré. Příkladem je jeho krásný a známý nápad zvaný "AutoRstop" v rámci kterého jsme mohli osobně poznat přední literární osobnosti, možnost s nimi neformálně besedovat vyvolávala v nás velký zájem a nadšení pro literaturu. Obdobně šířil nadšení pro hudbu (Kruh přátel hudby), lidové umění a rodný kraj (Sdružení rodáků a přátel Karolíny Světlé), divadlo v době jeho "povoleného" učitelování hrály snad všichni žáci (naše třída hrála pod jeho vedením divadelní představení Pířinka Františka Kožíka), dodnes mají všichni spolužáci na tuto vlastní zkušenost s divadlem nezapomenutelné a krásné vzpomínky. Pan učitel Lukeš se svým nevšedním přístupem trvale zapsal do povědomí a duší svých žáků nejen jako učitel, pedagog, šířitel poznatků ale i jako kulturní a morální autorita.

ad 6,7.

Měl jsem to štěstí blíže poznat pana učitele Lukeše nejen jako pedagoga ale i jako spisovatele, režiséra divadelních představení a kulturních pásem, muzikanta, šířitele vzdělanosti a kultury a hlavně dobrého člověka v jeho různých podobách. Mé poznání bylo bližší vzhledem k tomu že jsem vyrůstal v sousedství. Četl jsem knihu Zákon věrných strážců a shlédl její televizní podobu Finále. Poznal jsem osobně atmosféru "besed pod hvězdami" kdy se panu učiteli podařilo dnes již neuvěřitelné - shromáždit převážně znesvářené sousedy a s nimi v klidu besedovat o věcech světských a praktických (oprava plotu, stavba dětského hřiště, úklid okolí) až po věci nadpozemské. Měl jsem možnost slyšet i jeho krásná vyprávění při setkání Sdružení rodáků a přátel Karolíny Světlé i jeho články uveřejněné v Karolínce. S radostí jsem poslouchal jeho rozhlasová vyprávění o rodném kraji a jako rodáka mne potěšil sborník Náš Ještěd. S velkým nadšením jsem přečetl knihu Život samý malér, která mi pomohla spojit střepy vzpomínek a postřehů do větších souvislostí.

Jsou to příběhy o životě a ze života o to víc poutavé, že je psal dobrý člověk, který o životě ví mnoho a zná i jeho stinné stránky. Přesto, že sám na sobě poznal odvrácenou tvář doby a byl nesmyslně pronásledován všemi režimy jeho příběhy jsou laskavé, optimistické veselé. O to více jsou hodny obdivu a pozornosti.

u koho zničte kľ nedostre a pramj j' u
vedenon dušen dušen' l'kretun. kic v'or
l'ky, u praj v'as p'okhle nedobro zničte
a doste j'it' ipak' st'at' v'arim' k'or.
Nem' un' u' m'ogno x nepavie, škoda.

SNOK m' v'ide', ajch neposal zničte kľ
mladei 10-14 k'etm, ale aj k'ediny z'ijim' g'ly
d'it' k'or' k'or' st'at' (tody "p'om'y'ok'y" v'č).
k'edim' v'el'm'et, k'et'y' k'or' p'or' v'ed, j'it' o
k'orom' u'it'i' s'at'it' m'eli d'ek' v'branyim'
sp'isovkeli. k'or'it' un' p'om'oi k'edek' v' j'et'it'
j'et'it' p'it' u' v'ediny' u'osny' v'el'm'et : u-
ch'olovk'y' orchester. Co m'y'st'it' v'.

k'et'y' v'aim' v'el'm'et u' p'or'ekar "sp'et'iny'm'
z'et'iny'm'". k'et'y' j'et'it' u' v'as p' v'ir'it'it' v'ep-
m'el'it'. j'et'it' p' m'om' t'ok' t'ok' i s'unkel
a m'el'it', a'ho j' v'ic u' co v'ic k'or'.

Va't

F. k'or'it'

8.7.57.

Vážený páně,

přijal jsem Vaši vřelou. Životní a profesní a z vztahů
k vám něco připsal; per to vřelou. A to, jak vidím, učí-
vádné a přepětí práce. A zejména: moje memoáry jsou
vidím, co mělo o jejím citovém životě, učitel. Bylo to
dovádě. I toho, co jsem vám psal, jsem ty větší strach
všechny přede.

Nevěděl jsem, že mě přechází zejména z druhé věci.
Měl jsem už věst psát a v této disciplině jsem čtyři
strachy dělal. Tehle jsem si odhloup do školy. V těchto
posledních letech mnoho přepětí a upnutí. Učím, že
to ono a že jsem mi malý profesor. Když jsem a malý
přehled yhorůl před potěm ten, že mělo skromněji
vám předešle učitel. Vidím to nyní jako něco většího.
Byl jsem, by jte předešle byl učitelem. Ale stálo se jím znovu
a mě žil. A to bylo dohodnuté a uražené bojové.
Souběžně: před jsem ne psal "učitelem", ale rád to zmi-
ním.

Jak jsem si dělal: Právě (ani 12 lety, dlepe ji jako
a vinnice Chlumecká a jinde i chodí do školy v Náchodě.
Právě, o učitel přede, jsem též psal. Ohrožené vinnice a
vinnice by jejím dětem rád imponoval. Je to učitel.

Sporen: Indur: Kivaleu: Vopichem: Jann zdetnost:
 Měl y x dočet do nepiatkosti s uidei tridy jsko so-
 ky. Vím to v těch desítkách 4-krátových depitvách.
 Vítá lpte mi umbl pír včá nepost, jst to vidit. Neis ne pi.
 z yuicanci hodiny (včám u 7. tridy: co x km čk a uie:).
 Nis z ychěly ů u skim. Nis z vemice. Jist jsm ríe
 psát o skí, ale umbl ho dlepi stáči vzít, stojní pro
 včho nemín r stí. A kl y stí u xlm depitvly opomí,
 puber, lítok - a pomevčičes kurovčičes sruštáči.
 Jst si ho Nuchelov zíděl: Jde y umbl uítkl „hudeš“
 vchřel jstí cennou uítku. A vřelí: Jstí jstí jstí,
 jstí y uítkl umbl a uítkl yč.

Vyjadit y x jsmí:
 ^{o metku a tch}
 Stíne gale a metku xstí, včé me' uledn, ch'
 sklm hčičič. J o tu y umbl yč opomí; nepřed
 pčhčičič, jstí yčičič.

Včé a včé uledn včé s jsmí: Jstí včé
 včé a jstí.

A pč vchřel. Ten uí jstí pi. Jstí y x vchřel
 stíne včičič s vchřel: a jstí včičič: - Včičič
 pčičič z uledy!

Tčičič x a pčičič x!

Jstí včičič pčičič včé i od uítkl nepčičičič

Včé = 1000

Idel - 27. 7. 1911.

Váčekův příběh, který se odehrává v
váš podzemí příběh byl šel. Ano,
to je vylepšeno - vsklil vsklily i vsklily
do knihovny příběh. Je to tak a dovedl
kdeco vylepšil, ale domnívá se o -
pauze, a vsklil jako je to by to ne -
vylepšil (E tomu vsklily kromě příběhu
předpokládá příběh knihovny vsklily -
sk); nejen to toly vsklily vsklily, ale
kromě toho jako vsklily vsklily. vsklily
Ano i vsklily vsklily vsklily vsklily
a vsklily do knihovny. vsklily vsklily, a
to vsklily vsklily, vsklily i vsklily,

vsklily příběh.

a to x vsklily vsklily příběh
váček vsklily vsklily i vsklily
vsklily. Ano vsklily příběh i to x vsklily
vsklily (ano vsklily - jako vsklily vsklily -
vsklily). vsklily vsklily, a vsklily vsklily -
je a vsklily vsklily! vsklily vsklily vsklily
to vsklily vsklily vsklily, vsklily vsklily
to vsklily vsklily vsklily. To vsklily vsklily
vsklily!

vsklily, vsklily, vsklily i vsklily

vsklily vsklily vsklily vsklily vsklily

vsklily vsklily

vsklily vsklily vsklily vsklily vsklily

to vsklily vsklily vsklily vsklily i vsklily

vsklily vsklily a vsklily vsklily vsklily vsklily

(vsklily vsklily vsklily vsklily vsklily)

Milý příteli,

bombarduji Vás teď dopisy, aniž vyčkávám odpovědi. Ale jak pracuji, rýsuji se mi nové možnosti a nutnosti. Zejména teď těch dvou svátků jsem využil a pokročil.

Ty Vaše dopisy se našly, měl jsem v tom trochu zmatek během italské cesty, všechno je v pořádku.

Doufám pevně, že najdete čas a sílu, abyste mi co nejdřív mohl poslat, oč jsem Vás žádal v posledních dopisech. Teď se mi zase jeví - když už je založena družina vinetuovců - nová nutnost:

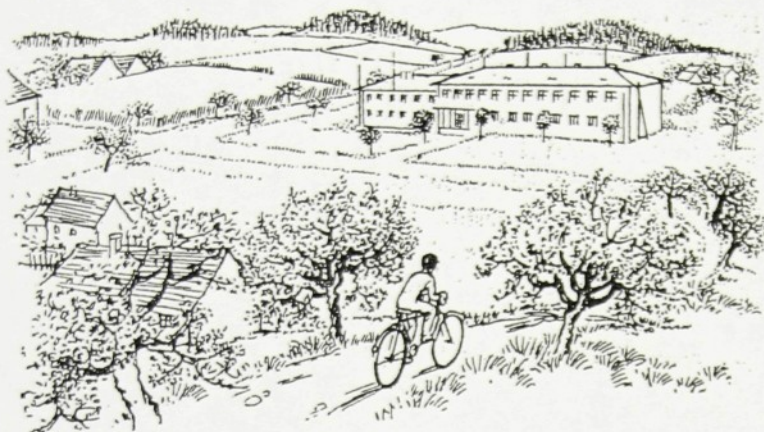
1. Stáňa prožívá měsíc červen, kdy má dokázat, že se polepšil. Za tu dobu se ukáže také činnost vineťuvců. Našla by se možnost, jak to ukázat? Na př. Mirek chrání Zuzanku, Vašek Egberta či jak se ten Němec jmenuje, Viktor třeba někoho mladšího, Stáňa Cecilku. Mělo by se to trochu prolínat. Jistě si toho všimnou /snad na výletě či kde by se schromáždili? při práci na klubovně? Taký snad! / i dospělí. Co tomu řekne Rómega? Co Fannynka, vedoucí pionýra? Ti snad pochopí tu dětskou hru a uznají její prospěšnost. Ale nějak se nějaký suchar, který by byl proti? Myslím totiž, že by se do závěru docela dobře hodila epizoda - aby nevymizelo z knihy vzrušení a nešlo to už kupředu moc hladce - epizoda, kdy bude Stáňa při dobrém skutku přichycen, nějak špatně to bude vysvětleno / nemohl by se chtět na př. někde dostat klíčem, aby něco zařídil pro Cecilku a pod. / a Stáňa ohrozí dvojka z mravů. A Stáňa - i když se třeba objeví vždy v jeho kapse - nesmí říci, oč jde. Nesmí se přiznat, neboť to zákon dobrých strážců nedovoluje. To by se táhlo až do konce roku, kdy by se podařilo Rómegovi nějak šťastně celou věc - třeba i za cenu srážky s učitelem Rampasem - vyřešit, ukázat, že šlo o věc dobrou. Dovedl bych to napsat, ale potřeboval bych zase pravděpodobnou školskou situaci a chování dětí i učitelů. Jistě mi rozumíte. Chtěl byste to zkusit? Souhlasíte se mnou??

Jen na okraj mě napadlo, že nevíme, kam ty děti chodí na oběd, nikdy se třeba neodehrálo u oběda, v jídelně či v družině šiják se to jmenuje.

Drahý kamaráde, pište jako divý, ať to máme hotovo!
Pak si teprve povíme to ostatní.

PS: Myšlenku o Vineťuvcích jsem dal vyplynout Stánovi z rozhovoru s nevidomým mužem ze vsi, kterého navštěvuje; jemuž chodí předčítat. Je to postava Antonína Pojara z Klatov, myslím, že se bude hodit do hry, aniž byla sentimentální. Bude to dobrý přítel pro Stáňa, když nemá nikoho, a ještě zahanbí ostatní, kteří slibovali a nepřišli. Rómega se to doví až po výstupu a ocení to, snad by se i Stánovi omluvil, co myslíte?

U. J. 11/3/59

-27a-

Dneska jsem tedy "zatím" dopsal. Vyšel jsem ven a zjistil jsem, že jsou venku stromy, domy, lidé, děti. Byl jsem v posádkě dny jako mátoha, užíval křeco na nervy. Teď to bude lepší.

Děti z Kobyle mi poslaly bednu jabáček, zrovna když mi sestra doktorka radila, abych jedl ovoce. Musím jim pěkně poděkovat. Litoval jsem, že jsem tam nemohl minulou neděli zajet, ale to by kniha nebyla.

Teď se pouštím rychle do televizní hry o Myslivečkovi, do state o patnácti letech našeho sportu a z rozhlasu chtějí rozhlasovou úpravu Hugova "Ruy Blase", kterého jsem vloni překládal. Ještě toho zbývá do vánoc hodně. A k tomu nežiju zrovna klidně, myslím, vnitřně. Vy o tom víte.

Budete v Dubu hrát mou drahou "Pírinku" ?

Zdravím srdečně Vás i Vaši rodinu, hlavně milou paní Aničku. Asi po týdnu Vám pošlu opis románu. Budu se pak těšit na Vaše poznámky, případně jiné návrhy, zlepšení / vtipný dialog kluků/, snad bychom se i na to sjeli. Zajímá mne na př. jestli může dát Danko Stánovi poslední večer pusu. Alena tvrdí, že je to mezi dětmi v tom věku spíš legrace a že by se Danko styděla. Já jsem jiného názoru, vzhledem k starší, šrámkovské, škole. Co myslíte ?

Píšu a píšu a povídám si... Využívám chvilkové úlevy. Bude se mi při naší spolupráci stýskat.

Váš

-27b-

OHLAS KOŽÍKOVA ZÁKONA VĚRNÝCH STRÁŽCŮ

U DĚTSKÝCH ČTENÁŘŮ

O knize **Fr. Kožíka Zákon věrných strážců** se na školách, zvláště po její televizní úpravě, hodně diskutuje. Recenzenti ji přijali více méně příznivě, ale nezatajovali ani její nedostatky, které jsou zřejmě i jen trochu vyspělejšímu dospělému čtenáři. V souvislosti s tím vyvstala naléhavá otázka: Uvědomují si nedostatky knihy i ti, jimž je především určena, a shoduje se jejich soud s hlasy kritiků?

Odezvu knihy jsem zjišťoval s pomocí učitelů v několika školách na Pardubicku, nejdůkladněji v Dolní Rovni. Uvědomil jsem si, jak je při podobném zkoumání obtížné dospět k objektivním závěrům a jak málo se můžeme zatím opírat o teoretické závěry, které by průzkumu daly pevný základ.

Při besedě jsme se snažili neovlivnit dětské názory a projev, a proto jsme kladli otázky jen tehdy, když beseda uvázla na mrtvém bodě nebo když jsme si chtěli ověřit reakci na dílčí motivy knihy. Účastníci besedy obecně konstatovali, že se jim kniha líbila a že je zaujala dobrodružnou náplní hra na věrné strážce. Spisovatel může mít radost, že třináctiletí a čtrnáctiletí dobře pochopili ideu knihy, v níž klade důraz na obětavost, statečnost, rytířskou ochranu slabšího a v níž na postavě Stáni sleduje postupný přerod městského chlapce, zprvu povýšeného nad ven-

kovské prostředí, a jeho splývání s kolektivem třídy. Stáňovo přezíravé chování venkovské děti rázně odmítly — bylo by zajímavé zjistit, jak tyto scény přijímají děti v Praze — ale přitom dobře porozuměly spisovateli záměru ukázat, že Stáňa je v jádru dobrý chlapec. Snesly pro to řadu dokladů.

V průběhu besedy se objevily potřeby hlubší. Dětské čtenáři se pokoušeli měřit děj a postavy knihy realitou svého světa. Ukázalo se, že snadno připustí fantastický a neskutečný motiv v leckteré knize, ale nikdy ne v knize současné, z prostředí, které dobře znají. V takových případech přísně posuzují vše, co neodpovídá jejich pojetí životní pravdy.

Nepravděpodobná se jim zdála scéna, i když je svou dramatickostí vzrušila snad nejvíce z celé knihy, v níž třída soudí učitele Romegu pro domnělou nespravedlnost při klasifikaci a pro úplatkářství. Událost na ně působila jako násilná, nepřírozená; vymykala se jejich představě o současné škole. A recenzent knihy jim musí dát za pravdu! Bystří čtenáři namítali, že by třída nenašla odvahu takovým způsobem vznést obžalobu na učitele a že by se těžko našla dívka, která by uměla tak dovedně obhájit učitele jako Milena.

Přátelský, laskavý, taktický, ale zároveň náročný vztah Romegův k žákům je nadchl.

Příznačný byl názor chlapce, který u něho oceňoval především to, že trestal jen výjimečně. Učitel Romega jim však nepřipadal jako vysloveně zušlechtěný typ učitele, i když v některých jeho činech děti spatřovaly známky nepravděpodobného jednání. Někteří z diskutujících připomněli, že jeho povaha a skutky připomínají jejich učitele. Podobně pohlíželi na ostatní postavy učitelů. Nemohli ovšem postřehnout, že v Kožíkově zpracování netvoří učitelský sbor jednotný kolektiv, že postavy učitelů s výjimkou Romegy nejsou prokresleny a že jeho úsilí vytvořit ve škole radostnější ovzduší je osamocené a izolované.

Potěší nás, že typ nového učitele, nemá — jak děti samy vystihly — daleko od životní pravdy. [Zdařile vytvořená postava Romegy neztrácí na hodnotě ani možnými výtkami pedagogů, kteří snad s jeho některými opatřeními vysloví nesouhlas.] Zato všechny děti chápaly postavu pionýrské vedoucí Fanyňky jako typ zcela idealizovaný a na hony vzdálený skutečnosti. V Býšti si někteří žáci povzdechli: „Kéž bychom o takové pionýrské vedoucí alespoň slyšeli!“ S výhradami posuzovali obětavou pomoc pionýrů Fanynce v hospodářství, stejně jako viděli určité příkrášlení v náhlém přerodu třídy, která překotně změnila své chování k učitelce zeměpisu a která uvědoměle, cílevědomě a soustavně

organizuje doučování slabších žáků. Rozdíl mezi literárním zobrazením a zkušenostmi z vlastní školy vystupoval příliš zřetelně. V rozhovoru je v roveňské škole přivedli učitelé k závěru, že podobný umělecký obraz působí jako příklad a vzor.

Z uvedených poznámek vyplývá, že děti posuzovaly knihu převážně podle životní pravdivosti. Kritičnost mládeže má své meze a možnosti. Při besedě se děti projevily jako bystří pozorovatelé, jestliže měly pro posouzení oporu v životních zkušenostech. Z toho pak vyrůstal kritický postoj k některým scénám ze školního prostředí. Na druhé straně necítily ani v nejmenším vztah Stáni k slepému panu Polanovi jako sentimentální a příliš ušlechtilý. Nenapadlo je např., že návštěva pionýrů v továrně, po níž jejich přičiněním dojde k zlepšení hygienických podmínek, vyhlíží značně neživotně.

Sledujeme-li vztah mezi hodnocením knihy dětmi a literárním kritikem, musíme mít na paměti, že stanovisko dítěte nemůžeme přeceňovat. Přihlížíme k němu, ale jeho pohled na literární dílo nemůže být směrodatný a závazný. Vždyť jde o vyrůstajícího člověka, který sám musí být k správnému chápání umění veden a vychováván.

MIROSLAV BASTL

předpokládám, že máte opis svého návrhu.

N á s t i n h r y

1. Návrh stavby ještě
vznikl' na výmolu ocpin
děl' budme! by se už ryh
ak už'a jcu může.

11. Boleslav - tělocvična. Návnik . Čtyři dívky upoutají naši pozornost. měla by tam být i cvičitelka, aby se odrazil vztah k cvičiteli /zamilování/. / Zde zatím návnik jiskřiček ukázat nelze./ Ale i když dívky sedí na lavici u bradel o nestejně žerdi, leccos si povědí. Otázka: Jsou ze stejné školy a třídy ? Není to nutné.
2. V šatně se dovíme ještě víc. Už tedy se objeví i třetí plochy a náznaky sporu mezi děvčaty.
3. Skola: potíže s matematikou /dle návrhu/
4. Doma / máma a táta/
5. Sem vložit návnik jiskřiček./ "Ondřejku" musíme změnit, ne ? Hodí se opakovat jméno z Meluziny ? / Přišel by tam za ní cvičitel a zde by dohodli večerní návnik./Toznamená, že "Ondřejka" je z Boleslavi !/
Dramaturgyně přivítala s nadšením, že by to byly děti z venkova, ne z Prahy, ne mistryně.
6. Večerní návnik s cvičitelem. Jana to objeví a zuří.
7. Jana ve škole odmítavá, nepřátelská...
8. To vybičuje Ondřejku k ještě většímu úsilí v tělocvičně. Cvičí akrobacii. Chce se pochlubit, překvapit / ač ji cvičitel varoval, že to může zatím dělat jen se záchranou/ a utrpí úraz.
Jiná eventualita by byla, kdyby se Ondřejka dopustila něčeho, zač by ji museli z návniku vyloučit. Bylo by to méně náhodné. To by asi vyžadovalo lásku k jinému chlapci než k cvičiteli a její snahu ho ukořistit. Možné, že by dívky byly na třídění soustředění a že by Ondř. chodila pozdě domů, aby Janu převezla. Možná, že by schůzky jen předstírala ?!
9. Přidržíme-li se úrazu, tedy nemocnice.
10. Je doma. Táta má dobrou vůli, ale matematice nerozumí. / Trochu humoru o slovního příkladu: Dva dělníci udělají x práce atd./
11. V tělocvičně vyloučení. Ale vzhledem k tomu že je po úrazu, není to vlastně vyloučení. Je to nutný důsledek / spíš prouraz než prospěch, ne ?/
Kdyby byla nejdříve vyloučena, pak by se snažila sama pěstovat akrobacii a utrpěla by úraz. v tom ještě nemám jasno.
12. Holky ji nenechají samu. Přijde i Jana. Dramatické setkání - napřes odmítání, pak shoda.
14. Vysvědčení.
15. Dořešení u jiskřiček.

Uvažte laskavě některé ty připomínky, zejména co se Vám zdá logičtější, jaká posloupnost. v případě zápasu o jiného kluka, by mohl odpadnout cvičitel a nastoupit cvičitelka /j. Mezi Janou a Ondřejkou by měla být odůvodněná žárlivost. Nevýhodou by bylo, že bychom zase nebyli svědky zranění v tělocvičně. Ale snad by to mohl být truc na rozloučenou právě těsně p o vyloučení ze soustředění.

Těším se na vaše dojmy a náčrty.

Dr. Kozík sdělil svůj dojem také
kned po předem.

26. 4. 64

milý příteli,

posílám vám dopis toho chleba, který jsem předem sepsal
příteli.

S plámem jsem byl velmi spokojen. Vyšlo to pěkně, vlastně
a přehledně. Troska váhám - co hlavně ty detaily obličejů
neodpovídají produktivně. Mnohdy bych mohl být trošku víc
vstřípliv. Vím, že je ovšem těžké knec - a přitom to
má. Když jsem byl v říjnu 63 - a to je nechtěl jít s Oh-
dijkem co do konce. Jsem včera, přišel a toho nechtěl
film. A to vlastně včera jsem měl žánr. A u filmu je
a to muselo jít vzhledem. Dříve, u nevhodnosti kapitola
přehled se diví, přitom přímě. Dříve, to rovněž
u kapitola a tím tépale, ale u nesmí jít
jeden. Snad z mých kned v problem ystavit, u
se poznání řadu o jen jeden text: včera.

S přehledem jsem se pokusil. Když jste to přehled
plámem (mnohdy 1. 2. 3.), vidět jste to ovšem
modernost. Kni nechtěl přehled přel včera včera
neodpovídá. Ale v včera včera. Jk včera včera
přehled přehled včera včera.

Mým at mch nechtěl a včera včera včera.
Včera včera včera včera včera včera, a to
včera včera, včera včera včera. Včera včera včera!

Tel vám přehled včera včera !!!

Včera

F. K.

Měl rád prostého člověka

Za národním umělcem Václavem Kaplickým

Býlo tomu vloni pětadvacet let, co jsem zavřel přátelství se školou v Necházově na Liberecku. Škola v nedalekém Českém Dubu žárila a vyprosila si obdobná přátelství s Václavem Kaplickým. Od toho roku 1956 se naše cesty za dětmi po dlouhá léta křížovaly i pojiily a já jsem ve školách i obcích nacházel živé Václavovy stopy. Mnoho jsem se z nich přiučil, i když se už z naší chleby děti staly maminky a přivedly nové děti. Vyměňovali jsme si s Václavem zkušenosti a mohl dosvědčit, jak upřímně prožíval zájem o mládež a že ve volbě výchovných prostředků by mohl být příkladem nejen pro spisovatele, ale i pro učitele.

Nelitoval nikdy námahy a někdy dokonce riskoval. Jednou — a to už byl po infarktu — se mu zalíbilo nupad na sraz mladých čtenářů z Osečné, Světla a Českého Dubu na vrcholku Horky Javornické. Ani slovem neprozradil obtíže, které musel při výstupu přemáhat — nechrlal dětem pak ještě přecházet svou povídku O dobrém králi Václavovi. Když se to dodatečně dověděl paní Kaplická, zděsila se, ale účastníci nikdy nezapomnou dojem, jímž na ně zapůsobila povídka z úst autorových na tak výlučném místě. Získán byl tehdy i největší uličník dubské školy, s nímž si učitelé do té doby nevěděli rady: vypnul si na kládách místo vedle Kaplického a na znamení uznání se s ním rozdělil o svatčinu. Učitelé trnuli, ale Václav se chopil příležitosti, během půlhodiny

se o Standovi dověděl všechno a při rozchodu od něho rukouduáním přijal slib, že se polepší. Standa se o to vskutku snažil a s hrdosťou si četl fejeton, který Kaplický o té příhodě napsal. Zakončil jej přibližně tak, že »i v nebi mají větší radost z jednoho polepšeného, než ze sta spravedlivých«.

Ten drobný příběh je, řekl bych, pro Kaplického příznačný. Byl skromný, přímý, upřímný a toužil hleďat u druhých; byl rád, když nic nepředstíral a jsou přístupni dobremu slovu. Na všech besedách s dětmi i s dospělými se projevoval jeho jadrný humor. Učitel Josef Lukeš mi vyprávěl o besedě na téma jeho knihy Ani tygři, ani lvi, tedy o domácích zvířatech, jejichž životé ukázky měly děti přínést. Zatímco běžela beseda, šatna dubské školy se změnila ve zvířetec, neboť tam čekali psi, kočky, kobouři a holubi, než budou představeni spisovatelé.

Zvířata se pustila do sebe a zdálo se, že celý podnik je ztracen. Ale Kaplický s pochopením a přehledem pomohl zmatek uklidnit — a beseda pokračovala. Uměl poslouchaťe počít, ale z jeho úst nic neznelo jako fráze, za vším bylo horoucí srdce. Dostával na sta psaníček a na všechny na trpělivě odpovídal; uměl poradit i povzbudit. Nebyl uměleckým založením dramatik, ale když o to děti prosily, napsal pro ně Poklad pod ještědkem a měl z provedení radost. Mluvil o jeho vztahu k dětem, protože v tom byl nejvýraznější, i když stejně laskavý býval k dospělým. Sám se také rád vracel

k vlastním mládí. S opravdovým dojetím vzpomínal na domov, na rodiče, na dvůr uprostřed polí, kde strávil svá první léta, na Kozí hrádek, kde pomáhal svému učiteli odkrývat trosky památného místa. Otec ho učil znát stromy a keřtiny; z dětství pramenila jeho láska ke knihám, zejména k Jiráskovi. Litoval často, že rodinné svazky se dnes brzy trhají; rozchillo ho, když slyšel, jak děti jednají s rodiči či brubě. Jednou mi řekl: Dnes jako by se mláď nedovědli rozhodnout, co je dobré a co zlé. Přijdou ke všemu lehce, i k názorům. Za našich časů jsme museli všeho dosáhnout jen vlastním úsilím — a tak jsme dospěli nejen k názorům, ale i k přesvědčení.

Kamarádil se s nejprostšími lidmi, zejména v okolí své chaty v Pekle. Houbatřká vášeň ho vedla i k veselé nadsázce. Pozdravil se srdečně s houbatřem ze vsi a pak mi svěřil: My se k sobě tváříme, ale nemáme se rádi. Známe totiž stejná místa a vzájemně si na ně chodíme.

Jeho tváří doďal čas klasický výraz římského senátora a jemnou oduševnělost vědce. Ale byl neobyčejně mužný a silný při přemáhání fyzických bolestí, a nebylo jich v posledních letech málo. Když byl v roce 1978 jmenován národním umělcem, konal se v libereckém divadle slavnostní večer. Pozdravil se s přáteli, vyslechl projev, ale pak, ač na zcela zdův, sestoupil na jeviště poděkovat. Neptnesl by přes srdce, aby své čtenáře zklamal.

V dopise z roku 1980 píše: »Právě jsem dokončil svazek pětaticeti historických povídek, které patrně nikdy nevyjdou, ale já si nedověděl představit život bez práce...« Historická próza se stala stěžejní částí jeho životního díla. Považoval historii za poučení pro přítomnost, za inspiraci i varování. Tvrdil, že v minulosti našeho národa šlo vždy o principy mravní; nebyli jsme poráženi silou protivníka, ale rozkořem vnitřním. Proto hraje v jeho románech velkou úlohu otázka svědomí a charakteru. Stejně jako hrála hlavní roli i v jeho životě, od chvíle, kdy se krátce po maturitě ocitl v zákopec, pak v ruském zajetí, mezi dobrovolci u Zborova — a pak ve vazbě v pevnosti Gornostaj; do osvobození vlasti se vracel jako »vězeň«; věděl, že je vězněn — a začne celý život bojovat.

Až budu dnes stát čestnou stráž u Václavova katafalku, budu myslet na všechno, čím nám byl příkladem a co jsem si při spolupráci s ním na filmu Kládvo na čarodějnice znovu ověřil: na jeho vpravdě skromnou povahu, spisovateřskou poctivost, na snahu o nejsilnější umělecké vyjádření, jasně myšlenkově i slohově. Na jeho slova: »Vždycky jsem měl rád především prostého člověka z lidu.« Měl ho rád jako hrdinu svých příběhů — i jako čtenáře, jehož soudou věřil. Budu myslet na všechno, jímž se při smutné zprávě sevřelo srdce a kdo si sděloval: »Umřel náš Václav Kaplický.«

Zasloužilý umělec
FRANTIŠEK KOŽÍK

-32a-

- 32b -

-33a-

-33b-

-33c-

3. XII. 1968

Milí přátelé,
posílám vám, Vlasty Podsedkové
o V. Karlovi a muzeu. Repor-
tér jsem není profesorem, ře-
šim provedu úpravu, které by
ji měl být reálné.

Prostředky - rozumíte to, sprá-
vné, skutečné, dříve sornu
máči - a pak to dříve, napro-
má máce ne sornu máči.
Buďte mými, mými tiberu fo-
tografit! K barevnému neu-
duvěru (já v úvodu v tiberu!).
Co oba? Dilema! Sp-
lčám na to, že to dříve
společně. Vlasty Podsedkové